
RB

BIBLIOTHEEK VOOR ONTSPANNING
EN ONTWIKKELING.

Serie XIII. No. 3.

DE GODSDIENST EN ZIJN MISLEIDING

(l'Imposture Religieuse.)

Naar het Fransch van

SEBASTIEN FAURE

door

GERHARD RIJNDERS.

TWEEDE DEEL.

ZANDVOORT — HOLLAND.

TWEEDE DEEL

Het dogmatisch bedrog: God.

De biechtstoel.

De biecht is een der zekerste middelen, misschien zelfs het machtigste, maar zeer zeker het meest perfide middel, waarmee de kerk haar heerschappij over den geest weet te handhaven, met groot gemak en altijd onfeilbaar. Bij het zeer kunstige spel der sacramenten neemt de biecht een speciale plaats in: zij brengt den christen aan den voet van het altaar, verneemt van hem op zekere tijden alles wat hij deed, vernedert hem er toe alles toe te vertrouwen aan den priester, al zijn zwakheden en zonden te belijden, zijn geheimste gevoelens te openbaren.

De resultaten zijn reeds bij oppervlakige beschouwing onbetwistbaar heilzaam: zij sterken de macht van den klerus in hooge mate.

Maar dat is intusschen nog niets in vergelijking bij wat men bij nadere beschouwing waarneemt, omdat 't hier nog maar den geloovige zelf betreft. De ijverige katholiek, de angstvallige, overtuigde katholiek gaat ter biecht om rust voor 't geweten te vinden, zijn schuld te belijden en de belofte te doen niet meer in diezelfde zonde te vervallen. Voor den oprechten en vurigen katholiek is dit niets anders dan een geloofsplicht, een voorschrift hem door de kerk gegeven. Maar voor den geestelijken vader, de leider

van het geweten, voor wien hij zijn hart uitstort is 't meer, veel meer. Want de biecht beperkt zich bijna nooit tot den biechteling alleen. Zij gaat verder, zij strekt zich uit over zijn familie, zijn omgeving en relaties, zijn stoffelijke belangen, over alles kortom wat direkt of indirekt zijn leven betreft. Hier antwoordt de vrouw op de vragen die haar worden gesteld aangaande haar man; daar is het kind dat wordt ondervraagd omtrent hetgeen er in 't geheim is voorgevallen; voorts is 't de vader of de moeder die moeten spreken over hun relaties of zaken, hun moeilijkheden, hun ervaringen en hun plannen. En zoo'n man, zoo'n vrouw of zoo'n kind, die er zich wel voor wachten zouden aan wie dan ook hun vertrouwen te schenken, aarzelen geen oogenblik aan den priester-rechter alles te vertellen wat zij weten, wat zij veronderstellen, van plan zijn te doen of gedaan hebben. En dit niet alleen omdat zij gelooven dat het toevertrouwde geheim zorgvuldig zal worden bewaard, maar ook omdat zij 't goed achten voor den priester niets te verbergen, wijl het troost en verlichting geeft en men bovendien door dat verbergen zich aan straf blootstelt.

O dat onvergelijkelijke instituut van bewaking en politie waar de klerus over beschikt! Niets blijft voor hem verborgen, alles wordt hij gewaar, alles wat er in den mensch of onder het volk omgaat is hem bekend! Welke zaken worden afgewikkeld, welke verbintenissen worden gesloten, welke huwelijken er in wording zijn, welke tweedracht er heerscht, welke konflikten er uitbreken — alles is den priester bekend, door de dagelijksche mededeelingen hem door de biechtelingen verstrekt.

Ik sprak van een „instituut voor bewaking en politie". Maar die uitdrukking bepaalt nog niet nauwkeurig genoeg, wat er eigenlijk onder verstaan moet worden. Ik kan er aan toevoegen dat datzelfde instituut ook een verklikkingsdienst is. Want bewaking

en toezicht brengen noodzakelijk mee verraad en aanbrengerij. De priester kan daar niet buiten en beweegt den biechteling zeer gemakkelijk tot allerlei verklikkerijen die hij noodig oordeelt. Hij behoeft er geen moeite voor te doen: in het halfduister der biechtkamer wacht hij op de zekere komst van den gezegenden verrader, die alles zal vertellen wat men van hem wil weten.

De priester is hier oppermachtig. De geloovige is geheel aan hem overgeleverd. De biechtvader doet met hem wat hij wil en de biechteling geeft zich vol vertrouwen en vreugde aan hem over, verraadt zijn vader en moeder, zijn broeders en zusters, zijn vrienden en alles wat hem maar dierbaar kan zijn.

Kan hij iets verzwijgen voor dien vergevensgezinden man, dien toeschietelijken man, die hem in Goddelijke opdracht uithoort en die tenslotte de sleutels van het paradijs in handen heeft? Kwam hij zelf geen troost zoeken bij dien gezant van den souvereinen meester, de verlichting waar zijn bezwaard gemoed naar snakt?

Men heeft zich wel eens verwonderd over de uitstekende kennis waarover de klerus beschikt aangaande den zielstoestand van alle menschen, uit alle kringen der bevolking; men heeft zich afgevraagd hoe de priesterkaste zoo nauwkeurig onderricht kan zijn omtrent de gevoelens en gedachten, de sociale verhoudingen, de intieme zaken des levens, de plannen van den één zoowel als van den ander

Dank zij den biechtstoel bezit elke parochie haar informateurs en komt het doen en laten van elkeen steeds aan het daglicht!

De Eucharistie.

Nog enkele bladzijden kommentaar zijn verschuldigd aan het derde gedeelte der christelijke legende. Jezus is in een wolk van oogverblindend licht ten hemel gevaren. Desniettegenstaande heeft hij toch de aarde niet verlaten. Niet alleen komt hij elk oogenblik van den dag als de priester hem oproept bij het offer, waar hij in den vorm van brood en wijn tegenwoordig is, maar ook verblijft hij voortdurend onder zijn discipelen in den schoot der kerk vereenigd.

De kerk erfde alles van den Goddelijken Verlosser: de eeuwige waarheden, de roeping die waarheden te verbreiden en Gods lof overal te verkondigen.

Men kan zich geen macht voorstellen die te vergelijken is met die macht, welke Jezus aan den klerus heeft overgedragen, toen hij dien klerus zijn erfenis schonk en tot „exécuteur testamentair" maakte. Die macht is zóó groot en zóó volledig, dat zij, in zekere gevallen, volstrekt niet onderdoet voor die van God zelf.

De priester betreedt de trappen van het altaar; hij is ernstig, waardig, indrukwekkend, majestueus. In zijn handen draagt hij de calice en de hostie en, terwijl zijn lippen eenige kabalistische formules prevelen, wordt in zijn vingers de hostie het lichaam van Jezus Christus en de wijn wordt zijn bloed: Dat is het mysterie der „Trans-substantiation". Denk niet dat dit slechts een symbool, een zinnebeeld is — het is werkelijkheid! En als de kerk beweert dat het werkelijk het bloed en het vleesch van Christus is dat daar de priester brengt op het altaar, wacht u er dan voor daaraan te twijfelen! Want het geldt hier een dier dogmatische waarheden, waaraan men slechts op straffe van een groote zonde mag twijfelen.

Ziedaar de Eeuwige God, de Almachtige, de

Volmaakte in dienst van de kerk, onder bevel van den priester: ziet hoe hij gehoorzaamt aan dien priester als hij Hem in vleesch en bloed wil doen veranderen op aarde!

Het is wel verschrikkelijk. Het overschrijdt alles wat de wereld op 't gebied van kinderachtig bijgeloof te aanschouwen heeft gegeven.

Welk een prestige heeft zoo'n kerk, waar de onbeduidendste dorpspastoor het recht en de macht heeft door een enkele beweging, een enkel woord God uit den hemel neer te halen en te veranderen in een stukje ouwel. Want God is gehéél en al in de hostie belichaamd!

Hoe ver heeft de priester het toch gebracht in de kunst de menschelijke hersenen te vullen met de afschuwelijkste waandenkbeelden: De God der menschen beurtelings bevelend en gehoorzamend in al zijn Almacht!

En zoo verwondert zich de geloovige dan ook niet dat de kerk de sleutels van het paradijs bezit en de poorten naar willekeur kan openen en sluiten. Hij gelooft zonder moeite dat alleen zij de eeuwige gelukzaligheid zullen verwerven, die God en de kerk hebben gehoorzaamd, die, als hun laatste uur slaat, zich van alle zonden zullen laten bevrijden middels de absolutie, om aldus gereinigd, voor den oppersten Rechter te kunnen verschijnen.

Hij is zóó doordrongen van de macht der kerk, dat hij heel gemakkelijk die kerk beschouwt als de beschikster over de eeuwige gelukzaligheid, alsof die gelukzaligheid het eigendom der kerk zelf was.

Terwijl de geloovige den hemel verwerven wil, terwijl de vrees voor de hel — die tot in de kleinste bijzonderheden in al haar gruwelijkheid wordt afgeschilderd — hem voortdurend met schrik en angst vervult, levert hij zich aan handen en voeten gebonden aan de kerk over, onderwerpt hij zich volkomen aan de absolute macht van den klerus.

De katholieke hiërarchie: van den paus, souvereine meester, tot de getrouwen, absolute slaven.

In de kerk, zoowel als buiten de kerk, innerlijk en uiterlijk, alles is wonderbaarlijk nauwkeurig ingericht om de absolute overheersching der kerk te verzekeren. Het zou inderdaad niet voldoende zijn als buiten de kerk de meest volmaakte orde en regel heerschten, terwijl daarbinnen alles wanorde, regelloos zou zijn. De kerk weet wel dat voor de huidige wereld het zekerste middel, om voor haar macht respekt af te dwingen en haar bevelen stipt te doen opvolgen, bestaat in voorbeeldig gehoorzamen en zich onderwerpen binnen eigen kring.

De kerk steunt dan ook op een organisatie die stipt hiërarchistisch is gekonstrueerd. Op elke sport der hiërarchieke ladder vindt men de rechten en de plichten, rechten over de elementen die op lagere sporten zetelen, plichten daarentegen ten opzichte van hen die hooger geplaatst zijn; verplichting voor hen daar in de laagte om zich te onderwerpen, blind te gehoorzamen aan de hooger geplaatsten, recht, voor de chefs, om te kommandeeren de minderen en volkomen onderwerping van hen te eischen.

Vanaf de hoogte tot de laagte dier pyramide, vanaf den paus dien niemand behoeft te gehoorzamen tot de groote buigende knielende massa, is alles uitermate zorgzaam ingericht.

In alles is voorzien; alles is geregeld en in samenhang gebracht, opdat, van het eene uiterste tot het andere, van den hoogsten meester tot den nederigsten slaaf, van den machtigsten tot den zwaksten, alles in regelmaat verloopt, dadelijk ingegrepen kan worden wanneer er verzet plaats vindt, direkt de verzetplegers kunnen worden verwijderd of hun het zwijgen kan worden opgelegd.

Aan den eenen kant macht, aan den anderen kant

gehoorzaamheid zonder einde. Bovenaan het: „Ik wil, Ik beveel” dat geen enkele tegenwerping duldt; onderaan het: „Ik gehoorzaam, ik onderwerp mij” dat met geen enkele aarzeling gepaard gaat.

Aldus funktioneert inwendig die reusachtige instelling waarin alle verantwoordelijken zich stipt naar den regel gedragen. Zoo is de katholieke kerk, waarvan de organisatie het toonbeeld is van wat macht moet zijn en wat onderworpenheid moet beteekenen, wat hij moet zijn die met macht omkleed is, en wat hij moet zijn die het vreeselijke gewicht der hiërarchie heeft te dragen.

De Kerk en de Waarheid.

Dat wat mij met stupide verbazing vervult, dat wat in mijn oogen het kenmerk is der wonderbaarlijke autoriteit waarin de kerk zich verheugt, die onbetwistbare macht die zij uitoefent over de geesten is de ongeloofelijke gemakkelijkheid, waarmee zij zich bezitster der eeuwige waarheid noemt.

De waarheid!

Is ’t in onze dagen mogelijk dat een richting, een doktrine, een school, een filosofie, een religie zich zóó te buiten gaat en zóó onvoorzichtig is om te beweren dat zij in ’t bezit is van de waarheid?

En begrijp goed: het gaat hier niet eens om een waarheid, doch om d e Waarheid; er is hier geen kwestie van een deeltje der groote Waarheid, neen, ’t gaat hier om de totale, universeele, absolute Waarheid.

Gedurende duizenden en duizenden jaren hebben de meest toegewijde en ijverige menschen er zich op toegelegd om aan de natuur één enkele harer geheimen te ontnemen; eeuwen en eeuwen duurde het soms eer men er in slaagde een tipje van den sluier op te lichten.

Door het rusteloos onderzoek, waaraan zij al hun beste vermogens besteedden slaagden slechts enkelen er in een ontdekking te doen, een zekere kennis te verzamelen, een bepaald feit vast te stellen, een zeker verschijnsel aan te duiden. En slechts een reeks van deze met zooveel moeite en opoffering verkregen resultaten vormden iets dat in tijd en ruimte eenige ernstige beteekenis had. De waarschijnlijkheden zijn altijd langen tijd maar waarschijnlijkheden gebleven en lang duurde het meestal eer zij in de wereld der wetenschap als zekerheden werden aanvaard.

Die enkele zekerheden zijn de eerste letters van het alfabet dat de wetenschap tot taak heeft tot het einde toe te ontcijferen.

Met welk een geestdrift heeft men in alle vijf werelddeelen deze eerste letters gestameld! Met hoeveel vertrouwen hoopt men op de vermeerdering van deze eerste resultaten van zooveel moeilijk pogen! Met hoeveel geloof in de toekomst der wetenschap zijn de zoekers vervuld, als zij die verkregen resultaten beschouwen, hoe klein en zwak zij ook zijn. Zij weten wel dat deze stukjes waarheid slechts tipjes zijn die men van den grooten sluier welke de waarheid, de volledige Waarheid aan onze angstig-nieuwsgierige blikken onttrekt.

Verzamel deze voormannen der wetenschap; voeg ze eens bij elkander, die schitterende vertegenwoordigers van alle beschavingen, van alle landen en van alle takken der menschelijke kennis. Vraag aan elk hunner wat hij weet, waar hij zeker van is, wat hij kan bevestigen. Allen zullen zij u bescheiden en aarzelend antwoorden dat zij bijna nog niets weten, dat hetgeen zij weten zoo weinig is, dat men er haast niet van durft te spreken. Zij zullen u zeggen: als 't ons veroorloofd is iets te bevestigen, dan is 't slechts een enkele zekerheid ten opzichte van een enkele zaak. En zij zullen verklaren dat de zeker-

heden die nog wachten op bevestiging, de zekerheden die na grondige controle nog als onweerlegbaar moeten worden geregistreerd, oneindig veel grooter in aantal zijn dan die welke daar aanspraak op mogen maken.

Wat zij allen zullen bevestigen, met zekerheid, beslist en zonder aarzelen, is slechts dit: de verkregen kennis is nog maar weinig, beteekent niets in vergelijking met het onnoemelijk vele waaromtrent wij nog volkomen onwetend zijn.

En allen zullen zij ook verklaren dat er geen „eenige" absolute en volkomen waarheid is, dat de „Waarheid" (enkelvoudig en met een hoofdletter!) alszoodanig en konkreet niet bestaat, dat er slechts in abstraktie van gesproken mag worden in den zin van een tegenstelling met hetgeen niet waar, leugen, valsch, onnauwkeurig is; als een woord dus dat men gebruikt om aan te duiden de som van waarheden stadig verkregen en bewezen.

Saamgesteld uit alle slotsommen van het denken, verzamelend alles wat in den loop der eeuwen is voortgebracht, alles wat dezen tijd rekent tot de zegepralen van de verlichting, bekent zij, die men noemt de „Wetenschap" slechts bescheiden dat men van de wereld van het begin tot het einde, dat men vanaf het uitgestrekte veld der oorspronkelijke problemen tot het einde der dingen niets positiefs weet, niets met zekerheid en beslistheid kan vaststellen, dat het hoe en waarom der dingen altijd in duisternis en onzekerheid gehuld zullen zijn.

De katholieke kerk is zoo bescheiden niet *). Zij gelooft, zij zegt tenminste in het bezit te zijn der waarheid, de „Eeuwige Waarheid", de souvereine waarheid die alles omvat, de waarheid die alles weet,

---

*) Alle godsdiensten gaan aan datzelfde euvel mank. Allen beweren zij DE waarheid te bezitten, terwijl hun mededingers liegen of zich vergissen.

voor wie niets onbekend is, die niet aarzelt, die niet twijfelt, die alles nauwkeurig bevestigt; de waarheid die overal haar schitterende stralen uitzendt, die niets in de schaduw laten op dat groote terrein en die doordringen tot in de diepste duisternissen; de waarheid die zóó zeker van haar zaak is, dat zij geen enkele ontkenning kan dulden en zelfs elke twijfel als een doodelijken aanval beschouwt; van de waarheid die van God zelf komt en dus daarom, evenals Hij, eeuwig en onveranderlijk is.

Dat is de waarheid, die de kerk beweert te hebben ontvangen en die zij tot opdracht heeft te verkondigen!

En treedt nu eens in die chaumière, neem een jongen met het onbeduidendste voorkomen; stuur hem voor een paar jaar naar het klein-seminarium; hij leert daar de eerste beginselen van taal- en rekenkunde; men leert hem lezen en schrijven; men onderricht hem in de katechismus, de heilige historie en vult zijn hersens met wat latijnsche spreuken. Laat hem dat klein-seminarium weer verlaten als hij er aan ontgroeid is en stuur hem naar het groot-seminarium, na hem te hebben doen gelooven dat hij „geroepen" is door een „onmiskenbare" stem en na hem te hebben doen begrijpen dat het priesterambt een goede kostwinning is, die niet veel inspanning vereischt. Als hij dat Groot-Seminarium dan verlaat, in soutane en met kaalgeschoren schedel, als hij dus voldoende den brevier heeft gelezen, op behoorlijken afstand zijn stem kan laten trillen en zijn vingers de zegenende beweging goed kunnen uitvoeren; als hij voldoende is geprepareerd door het aandachtig lezen van het „Handboek voor de Biechtvaders" om van jonge en oude geloovigen het teederste geheim te ontwaren; als hij kortom de mis behoorlijk kan lezen en tot priester is verheven — wel dan bezit die bengel van 25 jaar de „Eeuwige Waarheid" en hij verkondigt haar met een aplomb en een verbeelding,

tenopzichte van alle dingen welke zich in het leven voordoen, dat men er verbaasd van staat. Hij behoeft niet te zoeken of te twijfelen: hij weet, hij kent „De Waarheid", heeft de absolute zekerheid, hoe ingewikkeld het vraagstuk ook moge zijn waar het menschelijk geslacht voor geplaatst wordt.

Men zou 't kunnen uitproesten van 't lachen als men dat bespottelijke persoontje bekijkt — maar eerder moest men er om huilen. Want als het betreurenswaardig is te konstateeren dat meerdere milliarden — ja milliarden! — menschelijke wezens, die de natuur verstand en begrip geschonken heeft, daarvan geen gebruik durven maken uit vrees in de verleiding te komen hun geloof te verliezen, nog treuriger is het waar te moeten nemen dat door dozijnen, en misschien honderden millioenen wezens, in andere opzichten blijk wordt gegeven zeer intelligent, zelfs wetenschappelijk onderlegd te zijn, tóch deze afschuwelijke zotternij gelooven, toch idioot, lafhartig aannemen wat de kerk hun als onomstootelijke waarheden heeft voorgehouden en ingeprent.

Komt het nu nooit eens op in het brein van die geloovigen, dat God, indien hij zou bestaan, hen heeft geschapen zooals Hij wilde dat ze zouden zijn? Dat Hij, indien hij hen heeft geschapen en zekere vermogens heeft geschonken, ook heeft voorzien dat zij daar behoefte aan zouden hebben en ook wilde dat zij ze zouden gebruiken? Dat het niet gebruiken van die vermogens beteekent een miskenning van God's goede gaven en het demonstreeren van een Hèm grievende ondankbaarheid?

Als de kerk aan deze menschen zou zeggen, dat zij hun handen niet mogen gebruiken, als de priester hen zou verbieden zich van hun beenen te bedienen, zouden zij dan gehoorzamen? Zichzelf veroordeelen tot een vrijwillige lamheid?

Ik veronderstel dat zij 't niet zouden doen. En ik vraag mij af waarom zij zich wèl onderwerpen

aan kerk en priester als deze verlangen dat men geen gebruik maakt van het verstand.

Arme geloovigen, hoe zijt ge te beklagen!

Gij, die gedwongen zijt de beste van uw vermogens ongebruikt te laten!

En als 't nu nog ging om een zuiver belangeloos doel, inplaats van om de hel te ontloopen en den hemel te verwerven!

De verovering van de wereld is het doel van de Godsdienstige Misleiding. Om dit doel te bereiken steunde de kerk steeds op de klasse-tegensteilingen.

Elkeen die objektief de daden van het chistendom bestudeert, wordt direkt getroffen door die zucht tot overheersching, die ik niet zal ophouden te signaleeren en die de kerk tot verovering van de wereld voert. Bij dat veroveringswerk onderscheidt de kerk zich door een bijzondere in het oog loopende en merkwaardige karaktertrek, die wij niet uit het oog mogen verliezen. Het is n.l. het geduld, de volharding en den onvermoeiden ijver waarmee het katholicisme er in is geslaagd zich te verzekeren van de medewerking der twee tegenover elkander gestelde maatschappelijke klassen: de regeerders en de geregeerden.

Alle groote triumfeerende bewegingen die de geschiedenis heeft gekend danken hun viktorie aan de een of andere dier tegenover elkander staande klassen. Den eenen keer zijn het de rijken en machtigen die den overwinning-brengenden steun gaven; een andere maal zijn het de onterfden en dienstbaren die door hun aantal en energie op bepaalde oogenblikken den doorslag gaven. Altijd vond men óf omhoog óf in de laagte den vereischten steun. De ver-

overing bewoog zich van de hoogte naar de laagte, of omgekeerd — maar nooit vond zij terzelfder tijd steun bij beiden.

Het wekt verwondering dat de kerk in haar veroveringsstrijd altijd de noodige hulp vond óf bij de armen en geknechten, óf bij de rijken en machtigen. Het valt moeilijk te begrijpen hoe de kerk langs allerlei omwegen er in slaagde de sympathie en het vertrouwen te verwerven van de klassen, die zoo ver van elkander verwijderd zijn en zulke tegenovergestelde belangen hebben.

Als zij resoluut was opgetreden als de verdedigster van de klasse der armen, als zij achtereenvolgens was geweest de beschermster der slaven, dienstbaren en proletariërs, dan zou 't begrijpelijk zijn dat zij zich de toegenegenheid van de nederigen had verworven; maar ongetwijfeld had zij zich dan den haat van de grooten der aarde, de verachting, woede en vijandschap der machtigen op den hals gehaald.

En zoo ook, wanneer zij altijd onbeschroomd was opgetreden als de beschermster der rijken en machtigen, als zij in de konflikten tusschen de regeerders en het volk steeds aan den kant der eersten zou hebben gestaan, als zij in de onophoudelijk voorkomende botsingen tusschen de gepriviliceerden en de onterfden partij had gekozen voor de eersten en tegen de laatsten, dan zou zeer natuurlijk die klasse zeer dankbaar zijn geweest voor zulk een houding, dat gedrag hebben goedgekeurd en de kerk er aan herinnerd hebben, hoeveel goede diensten zij haar bewezen heeft en nóg bewijzen kan.

Daarentegen zou zij dan echter weer de vijandschap en den haat der onderliggenden hebben geoogst. Kortom, als het katholicisme in goede verstandhouding leefde met regeerders, maar in vijandschap met de onderworpenen, of als zij altijd partij koos voor de armen en tegen de machtigen, of omgekeerd; dan zou zoo'n houding eenvoudig en logisch zijn geweest.

Maar onlogisch en bijna onbegrijpelijk is 't, dat men er in is geslaagd bij den een zoowel als bij den ander sympathie te verwerven, dat men vrienden, aanhangers en volgelingen heeft weten te verkrijgen aan beide kanten, dat men éénzelfden invloed heeft kunnen uitoefenen op die zóó tegenover elkander staande elementen; dat men dezelfde mate van vertrouwen heeft weten te winnen bij die twee elkander vijandige klassen.

Men ziet de kerk openlijk in goede verstandhouding met de klasse der gepriviliceerden. Men ziet haar onbeschroomd hand in hand gaan met de regeerders; men ziet haar bij de massa respekt inboezemen voor de heerschende machten, voor de wetten en verordeningen; men ziet haar bij konflikten de partij der meesters kiezen, bij werkstakingen zich scharen aan den kant der patroons; men ziet in dagen van opstand hoe zij aan de zijde der autoriteiten staat en aanhitst tot onderdrukking en massamoord. Kortom, men ziet haar voortdurend in een hecht verbond met de staatsmachten en het kapitalisme.

Maar óók ziet men haar in een tegenovergestelde houding, n.l. in verbond met het volk, de arbeiders. Men ziet haar den kleinen onderrichten dat zij gelijk zijn aan de grooten, den machthebbers er aan herinnerend dat zij broeders zijn en voor God slechts de dienstbaren. nederig en zwak. Ik zie haar strijden tegen onrecht en slavernij, tegen willekeur en tegen tyrannie, en tot de armen gaan, hen bezielend met hoop en aanvurend tot verzet en opstand.

Zeker, men ziet de katholieke kerk vrijmoedig stelling nemen links en rechts, voor hoog en laag, in het eene zoowel als in het andere kamp. En in dat geval kan zij leven in voortdurend akkoord met de eenen, maar ook in eeuwig konflikt met de anderen.

De situatie was zoo duidelijk en aannemelijk.

Maar dat de kerk de balans altijd in evenwicht weet te houden — tenminste naar den schijn, want

in werkelijkheid is het anders — tusschen onderdrukkers en de onderdrukten, tusschen de roovers en de beroofden, ziet, dat is het grootste Godsmirakel, waar de kerk zoo min mogelijk van spreekt. Zij die zoo graag bij elke gelegenheid met veel vertoon haar mirakelen uitstalt, zwijgt over het grootste mirakel waar zij toch zooveel profijt van trekt!

Maar dat „mirakel" is feitelijk niet anders dan het resultaat van eeuwenlangen noesten arbeid, een arbeid waarbij de kerk al haar talenten en vaardigheid, al haar soepelheid en bedriegelijkheid heeft aangewend. Een arbeid die slechts langzaam kon vorderen, die steeds aangewakkerd werd door de zucht tot verovering en den wil om te overheerschen, een arbeid waarbij men voor niets terugschrok.

Het christendom in zijn oorsprong een volksbeweging.

Om dezen arbeid te bestudeeren en om er het juiste besef van te krijgen, dienen wij hem in zijn geheele ontwikkeling te volgen.

Laat ons dus beginnen bij het primitieve christendom. In de eerste eeuwen van zijn bestaan was deze beweging een zuivere volksbeweging, een mengsel van mystieke droomerij en solide strevingen. In dien tijd had men aan den eenen kant een minderheid, saamgesteld uit machtig rijke families, in 't bezit van zoowat alle rijkdommen, door roof en misdaad verkregen, en daardoor bekleed met een bijna onbeperkte macht. Aan den anderen kant had men een groote menigte ellendige armoe-lijders, die met bedelende hand de zegekar der veroveraars volgde of met gekromden rug langs den weg stonden geschaard.

In dat tijdperk — dat haast niet verschilt van

het tegenwoordige — bood de rottende grieksche en dékadente romeinsche beschaving een tergend schouwspel van onrecht en ongelijkheid; een patriciaat zich wentelend in weelde en overdaad, de dagen en nachten doorbrengend in woeste zwelgpartijen, altijd maar begeerend nieuwe middelen om van den overvloed van rijkdom te genieten, willekeurig zijn macht uitoefenent, een macht, die slechts gebreideld of gebroken kon worden als nieuwe heerschers of tyrannen de plaats der oude wilden innemen terwijl het plebs, de overgroote meerderheid des volks, zijn leven in armoede en ontbering versleet, altijd worstelend een wilden strijd om het bestaan en steeds blootgesteld aan de grillen van een toomloos despotisme.

Monsterachtig, infaam kontrast: aan den eenen kant de overvloed, aan den anderen kant de ontbering; hier alle genietingen, geluk, voorspoed en vreugde — daar alle verdriet, ellende, narigheid, ontbering en nood; omhoog de meest willekeurige macht, omlaag de grenzelooze onderwerping, de vernederendste gehoorzaamheid en een oneindig dulden.

Zoo was in sociaal opzicht de alom heerschende toestand. Ten alle tijden en overal brachten dezelfde oorzaken dezelfde gevolgen voort. En mag het ons verbazen dat uit den boezem van het volk, zoo vernederd en vertrapt door de heerschers, menschen opstonden met een gevoelig hart en groot van ziel, bezield met een sterken wil, die de nobele taak op zich nemen het juk af te schudden en voor hen en hun broeders in 't lijden het werk der bevrijding wilden vervullen?

Is 't niet begrijpelijk dat die uitgelezenen, die boven de anderen uitstaken zij 't dan niet in wetenschap of rijkdom, doch slechts door hart en stoutmoedigheid, zich konden en moesten verheffen boven de massa om tot luisteren te dwingen waar zij de

verslagenen moesten bemoedigen, de energie aanwakeren, de stervende hoop met nieuw leven bezielen?

Is 't tenslotte niet aannemelijk dat die eerste christenen, en Jezus zelf — zoo hij tenminste geen uitvindsel der legendeschrijvers is — die soort menschen zich bevonden en uitmuntten in geestdrift, strijdlust, offervaardigheid en daardoor zoo'n grooten invloed op de massa wisten te verkrijgen?

Zeker, dit zijn slechts veronderstellingen maar men zal mij in elk geval toe moeten geven dat deze hypothesen niets onredelijks hebben en alles bijeen genomen heel wat waarschijnlijker dan de onsamenhangende vertellingen waar de christelijke legende van overloopt, zoowel wat betreft den zin die er in heet te liggen als de uitleggingen die men er van geeft

Zeker het is zeer waarschijnlijk dat het christendom aldus werd geboren. Dit aan te nemen beteekent niet alleen zich refereeren aan de historie, maar het geeft ons ook den sleutel voor de vele problemen waar het onderzoek ons voor plaatst.

Als men het christendom als van zuiver menschelijken oorsprong beschouwt, en aan sociale oorzaken toeschrijft, dan begrijpt men gemakkelijk waarom men tenslotte het christendom zijn eerste aanhang uitsluitend uit de klasse der plebeërs rekruteerde.

Als men het christendom het karakter toeschrijft van een protestbeweging tegen de tartende weelde der rijken, een opstand van de slaven tegen de meesters, dan kan men ook gemakkelijk verklaren waarom die beweging zoo hardnekkig en wreed is bestreden, waarom de leiders zijn gemarteld en de aanhangers zijn vervolgd.

En indien men het christendom bestudeert in de opeenvolgende gebeurtenissen die het noopte zijn historische rol te wijzigen, dan begrijpt men einde-

lijk ook hoe die soort wijzigingen tenslotte dat christendom een geheel ander aanschijn gaven.

Zien wij dus naar het primitieve christendom, die groote volksbeweging waarvan ik sprak. Rondom Jezus, waarschijnlijk beter geïnspireerd en vuriger, schaarden zich enkele menschen. In overeenstemming met hun meester, trokken die discipelen door stad en dorp, overal verwondering barend en een groote stroom van sympathie wekkend. In den beginne gingen hun predikatiën onopgemerkt voorbij. De machthebbers van dien tijd ignoreerden hun apostolaat en, steunend op hun groote macht en de slaafsheid van het volk, dachten zij geen oogenblik aan het dreigende gevaar.

Maar de tijd brak aan dat het volk naar Jezus ging luisteren met aandacht en belangstelling; dat het door zijn woorden werd bewogen en door zijn daden werd getroffen.

De kleine groep van discipelen werd vergroot met nieuwe, vurige aanhangers. Het onderricht in de nieuwe leerstellingen van Broederschap, Liefde en gelijkheid werd meer en meer verbreid en vruchtdragend. Als Jezus met zijn schare hier of daar verscheen, dan was hun tegenwoordigheid en hun woord als de wind die over den oceaan blaast en de golven opstuwt. De emotie werd steeds grooter en de machthebbers konden er niet langer doof en blind voor blijven. De storm joeg de dreigende golven hoog tot hen op; de volksbeweging kookte en giste en dreigde tot een uitbarsting te komen. De machthebbers moesten den storm wel zien en 't geloei wel hooren.

En toen, geheel naar het voorbeeld van hun voorgangers en hun navolgers die op hun beurt hen weer tot voorbeeld namen, gingen zij vervolgen, opsluiten, veroordeelen en dooden.

De dwazen! Zij dachten aldus den storm te doen bedaren en zijn gebulder te smoren.

De oorzaken van die agitatie opsporen en uit den weg ruimen? Neen, zoo loyaal waren de machthebbers niet. De begeerten en eischen bestudeeren die door Jezus en zijn apostelen werden gepropageerd? Zij dachten er niet aan en beschouwden die eischen en verlangens slechts als verwerpelijk, wijl zij immers gericht waren tegen hun rijkdommen en de ongebreidelde macht waarover zij beschikten.

„Naar het schavot met den aanvoerder! Hij eerst en als de anderen niet ophielden, dan zal hen hetzelfde lot beschoren zijn; uitgeroeid zullen zij worden, tot den laatsten man"!

En Jezus bezwijkt aan het kruis.

Hij sterft, maar zijn apostelen leven; zijn discipelen blijven en vermenigvuldigen. Zij worden vervolgd en verbergen zich; enkele kunnen worden gemarteld, maar sterven den heldendood. Hun propaganda gaat voort; het elan wordt machtiger, de beweging groeit. De stroom heeft reeds een dusdanige kracht gekregen, dat er geen dammen of dijken meer tegen bestand zijn.

Intusschen, het primitieve karakter van het christendom wijzigt zich een weinig en dat kon niet anders.

Een idee als welke 't oorspronkelijke christendom bezielde, heeft de eigenschap, geestdrift en offervaardigheid op te wekken. De hoop om het leed der menschen te verzachten heeft altijd de beste naturen, de edelmoedigste harten en de meest verheven geesten geleid.

En zoo is te begrijpen dat de volgelingen van Jezus bestonden uit de meest trouwhartigen; de moedigsten en oprechtsten van het volk.

Het is opmerkelijk dat die gevoelige naturen altijd neigen tot de lyriek en romantiek en zich allereerst en vooral geestdriftig maken voor het aspekt van alles wat nieuw is of schijnt.

Daaraan dient toegevoegd dat de eerste chris-

tengemeenten, zwak en klein, de korven waaruit de ijverige bijen vlogen om vooral de honing der christelijke doktrine te verspreiden, behoorden tot een tijdperk verzadigd van religieusiteit. Dit wetende, was het voldoende de sociale eischen, die den grondslag der volksbeweging vormden, te vermengen met de mystiek-religieuze aspiraties, waarvan het brein der menschen in die dagen zoo overvol was, teneinde de grondslagen van het christendom te leggen.

Als dat christendom zich vrij en openlijk had kunnen ontplooien, dan zouden zijn eerste grondslagen waarschijnlijk vrij lang stand hebben gehouden, ofschoon op den duur zich alles wijzigt of evolueert. Maar hardnekkig bestreden en vervolgd, gedoemd om buiten de maatschappij te leven, beroofd van de vrije lucht, verplicht zich in 't duister van holen en spelonken te verbergen, veranderde het wezen van het christendom vrij spoedig. Het werd al meer en meer religieus en in gelijken tred daarmee minder en minder sociaal. Het droombeeldige, lyrieke, poëtische, bracht haar steeds verder van de prozaïsche werkelijkheid des levens. Het christendom ontdeed zich steeds meer van zijn aardsch karakter en groeide meer en meer uit tot een instelling, die zich uitsluitend met het hiernamaals bezighield. De verhoudingen van den mensch tot de aardsche machten boezemden haar geen belang meer in en alles werd gezet op de verhouding van den mensch tot de machten des hemels.

Het tijdvak der vervolgingen duurde bijna drie eeuwen en wij maken ons niet aan overdrijving schuldig als wij zeggen, dat die tijd een grooten invloed uitoefende op de ontwikkeling en toekomst van het christendom.

Men moet er zich rekenschap van geven dat uitsluitend sociale eischen in dien tijd niet die geestdrift konden voortbrengen welke noodig was om de vervolgingen te trotseeren, de martelingen te

doorstaan en den dood zoo koelbloedig en fier in het aangezicht te kunnen zien. Die geestdrift moest de christen putten uit het geloof in een betere wereld; hij onderging de folteringen en nam afscheid van het aardsche leven, in de zekerheid dat hij den hemel, het verblijf van eeuwige gelukzaligheid zou binnengaan. De hoop op verbetering van 's-menschen levenslot op aarde, was geen voldoende reden om zich te offeren, echter de zekerheid van een belooning na den dood, bracht die offervaardigheid wel.

Aldus hadden de vervolgingen tot resultaat dat de christelijke beweging van haar eerste programma de sociale hervormingen verwijderde en zich uitsluitend ging oriënteeren in uitsluitend religieuze richting.

Zoo gezien moet men erkennen dat de vervolgingen, voorzoover zij het doel hadden het christendom als sociale beweging te onderdrukken, volkomen dat doel hebben bereikt. Maar integendeel, waar zij óók beoogden het christendom als religieuze strooming te vernietigen, was het resultaat omgekeerd: die strooming werd krachtiger en onweerstaanbaarder gemaakt

---

Het christendom heeft zijn oorspronkelijke zuiverheid verloren.

Alles bijeen genomen: het christendom moest zich onderwerpen aan dezelfde wet waaraan alle groote historische bewegingen die de menschelijke bestemming wilden wijzigen, zich hebben moeten onderwerpen.

Al die bewegingen begonnen gewoonlijk met buitengewoon enthousiasme en een vertrouwen dat aan fanatisme grensde. Allen die de eerste waren bij het pogen een ideaal te verwezenlijken, lieten

zich zoo hoog vervoeren, dat zij den zin voor de werkelijkheid verloren, de moeilijkheden nooit schatten, de hinderpalen niet zagen. De schoonheid van het ideaal was in hun oogen zoo groot, dat het hun onmogelijk scheen dat het niet iedereen zou veroveren die het geluk had het te aanschouwen.

Het is wat men noemt de fase van 't illuminisme. Men bestaat dan uit een honderdtal fanatici en zwetsers, men beschikt dan over geen enkele hulpbron, geen ervaring en geen invloed. Tegen reuzen denkt men te kunnen vechten. De hoogste bergtoppen wil men beklimmen; geen afgrond is zoo diep dat hij afschrikt. Men steekt in gedachte de zeëen over zonder bezwaar; de wapens van den sterksten tegenstander denkt men in een oogenblik te vernietigen.

Kortom, men vreest niets, zoo staat het hart in vuur en vlam.

Die fase van het Illuminisme is min of meer lang, maar duurt toch altijd maar een zekeren tijd. Het enthousiasme gaat minderen, het heilige vuur dooft, wordt minder verteerend. De lyriek dempt, het fanatisme kalmeert, het leven krijgt meer aantrekking en de vrees voor den dood komt weer terug.

Het is dan bijna altijd alsof de stroom minder krachtig wordt, alsof de bron haar origineele helderheid gaat verliezen en het water vermengd wordt met minder zuivere elementen, de stroom wordt vertroebeld.

In de diepte stroomt nog langen tijd het zuivere water, maar aan de oppervlakte wordt het meer en meer troebel. En hoe meer de stroom zich verwijdert van zijn oorsprong, hoe dieper en breeder hij wordt, hoe meer hij aan klaarheid en zuiverheid gaat verliezen.

Om alle beeldspraak te laten varen: Als een beweging in opmarsch is, sluipen er altijd strevers,

huichelaars, oneerlijken, trouweloozen en verraders in, die elke gelegenheid aangrijpen om hun bedoelingen in praktijk te brengen.

Het christendom leende zich al bijzonder goed voor dergelijke praktijken. En velen zijn er geweest die er met onzuivere doeleinden dien godsdienst gingen omhelzen en er hun voordeel en hun profijt uit trokken.

Het is opmerkelijk hoe die lieden, zoodra zij binnengedrongen zijn in een partij, een groep, een associatie of welke beweging dan ook, zich altijd een eerste plaats weten te veroveren door hun ijver en schijnbare toewijding. Hij die nadenkt neemt dit verschijnsel waar zonder zich er over te verwonderen.

Zij dringen een beweging binnen niet om haar te dienen, maar om er zich van te bedienen. Zij hangen geen beginsel aan om er voor te strijden en als het moet ook te lijden, maar integendeel om er persoonlijk voordeel uit te halen, desnoods door dat beginsel te verraden. Zij omarmen het ideaal niet om er apostelen van te worden, doch slechts om er gebruik van te maken.

Nooit blijven zij dan ook lang onopgemerkt, onbekend, achteraf. Ongeduldig om het doel te bereiken dringen zij naar voren en stooten iedereen met de elleboogen opzij. Zij willen gezien en opgemerkt worden. Altijd vragen zij 't woord, altijd hebben zij een voorstel, een raadgeving of plan. Rusteloos streven zij voort, todat zij mede aan de spits van de beweging staan en haar dus meer en meer onder hun leiding krijgen.

Die lieden verstaan de kunst en de manier om te draaien, te schipperen, te laveeren, uitvluchten te zoeken om tijd te winnen en altijd maar te beloven met dubbelzinnige beloften. Zij munten vooral uit in de kunst en de manier om tegenstellingen te verbinden en onverzoenlijken te verzoenen.

Zoodra in een groote beweging de eerste symptomen van verandering, die matheid en ontmoediging die daar altijd aan voorafgaan, worden waargenomen staan die bedoelde lieden gereed. Zij treden nog niet dadelijk toe, maar observeeren nauwkeurig den gang van zaken, om op het juiste en geschikste oogenblik binnen te dringen.

In 't eerst toonen zij zich dan zeer bescheiden, maar toch vol geestdrift en vuur Het vertrouwen moet immers gewonnen worden! Men ziet hen steeds op post en hun ijver en toewijding dwingt bewondering af. Dra omgeeft hen dat aureool van geestdrift en heilig strijdvuur, waardoor zij algemeen bekend en geacht worden. En als dan 't oogenblik komt waarop er iemand noodig is voor het vervullen van een taak die veel ijver, zelfverloochening, koelbloedigheid, oprechtheid en scherp inzicht eischt, dan springen zij plotseling uit de schaduw naar voren in het volle licht.

Dan is 't dat zij, zonder zich aan te bieden, zich bereid toonen. Het is dan meestal die groep aanhangers die hij om zich heen heeft geschaard, welke hem als kandidaat voor de vertrouwenspost aanbevelen en verzekeren dat zijn succes groot zal zijn.

Na die manoeuvre komt vaak spoedig het uur waarop de groote aktie kan beginnen. Deze aktie bestond altijd — welke historische beweging het ooit betrof — in de desorganisatie, of in 't samenkoppelen van die beweging aan een andere, of in het haar pasklaar maken om te kunnen dienen dan weer voor, dan weer tegen andere bewegingen.

Men kan onverschillig welke beweging uit de historie nemen, altijd weer ziet men hetzelfde verschijnsel. Altijd ziet men het gegeven oogenblik, waarop bedoelde elementen van korruptie en ontbinding hun werk kunnen beginnen.

Het is begrijpelijk dat een beweging als het christendom, die zich gedurende eeuwen kon ont-

wikkelen, ondanks alle vervolgingen, dit niet deed zonder eenig wereldgerucht te maken. Men sprak in den aanvang vaag van een sekte, wier voorganger was gekruisigd; men had 't over een groep menschen die zich tot doel stelden den afstand die er was tusschen meesters en slaven, de rijken en armen te verminderen of zoo mogelijk geheel op te heffen; het gerucht liep dat om dit ideaal van gelijkheid en broederschap te verwezenlijken, de meesters en rijken die tot die beweging toetraden, afstand deden van hun voorrechten, al hun slaven in vrijheid stelden en al hun rijkdommen aan de gemeenschap schonken.

Men zei dat die menschen, welke zich christenen noemden, ter herinnering aan hun meester Christus, slechts geloofden in één eenigen god; dat zij om hun godsdienst te verkondigen en de vervolgingen waaraan zij blootgesteld waren te ontgaan, in grotten, holen en spelonken leefden, diep in de bosschen of in de woestijn, hun dagen doorbrachten.

En als dan later, onder de oogen van duizenden die christenen in de arena's werden geworpen ten prooi aan de wilde dieren, dan wist men dat die christenen: grijsaards, mannen, vrouwen, jongelingen en meisjes, den dood begroetten zooals de gevangenen hun vrijheid; als dan de verhalen van die schouwspelen, fabelachtig opgeschroefd en overdreven, van mond tot mond gingen, door de steden en dorpen en zoo bekend werden voor iedereen, dan kwam weldra de weetgierigheid en voorts de bewondering om weldra te stijgen tot die sympathie, waardoor het christendom in betrekkelijk korten tijd zoo'n overwegenden invloed kon krijgen.

Het christendom kwam dan eindelijk tot die hoogte van ontwikkeling, waarin het, als elke andere beweging op die hoogte gekomen, voor de noodzakelijkheid geplaatst werd: of onder te gaan als niet meer passend in het te eng geworden kader; óf zich

buiten dat kader te begeven, alle hinderpalen weg te ruimen en op grooter terrein de operaties voort te zetten.

Het christendom moest buiten de regionen van mystiek en duisternis waarin het een schuilplaats had gezocht. Het uur was geslagen waarop het uit zijn afzondering moest komen om zich in het woelige leven der steden te werpen, om uit de duisternis in het volle licht te treden.

Het deed aldus. Maar het was een heel ander christendom dan dat wat in de vroegere schuilplaatsen beleden werd. Hoe ver, o hoe ver stond het van die oude beweging! Die oude beweging die de ontbeerenden in verzet had gebracht tegen de bezitters, de slaven tegen de meesters; — dat christendom van aardsch geluk en hemelsche hoop, dat de liefde tusschen de slaven en meesters verkondigde!

De kerk en de romeinsche beschaving.

Vanwaar kwam die verandering en hoe kwam zij te voorschijn?

Het antwoord op die vraag geeft ons de aanschouwing van de wijze en de gekompliceerde manoeuvres, die de in-slaap-wiegers, de intriganten en wroeters, waarvan ik hierboven sprak, tenuitvoer brachten.

Heel hun bekwaamheid — die groot en succesvol was — bestond in het afzonderlijk bewerken der beide partijen die tegenover elkander stonden. Vervolgens in het op het juiste oogenblik openbaren van een serie verhandelingen, waarin de gewenschte toenadering werd gepredikt en die tot gevolg hadden een volledig akkoord tusschen de christenen en hen die het nog niet waren, maar er toch toe neigden, wijl zij er hun werkelijk belang in hadden gezien.

De christenen wezen zij op het ellendige bestaan dat zij gedwongen waren in strenge afzondering voort te slepen en zij vroegen hen of dat nu nog niet lang genoeg geduurd had, of zij nog niet genoeg hadden van dat vagebondenleven, waarbij zij geen rust of duur hadden. Zij toonden aan dat als de christenen doorgingen zich bloot te stellen aan de vervolgingen, zij zouden worden gedecimeerd en de laatste man ten offer zou worden gebracht; dat ongetwijfeld het martelaarschap zijn heilzaam werk had gedaan, als getuigenis had gediend voor het onwrikbaar geloof, maar dat zulk martelaarschap niet het doel was of moest zijn; dat het aantal aanhangers van het christelijk geloof reeds vrij belangrijk was en voldoende om de zuiverheid van dat geloof en het bestaan van hun God te bewijzen.

Afgemat door de vervolgingen, de voortdurende angst en de ontberingen van allerlei aard, schonk het christendom gehoor aan deze verleidelijke taal, die uitzicht opende op rust, op 't einde van de naamlooze martelingen die zij, van geslacht op geslacht, drie eeuwen lang hadden doorstaan.

Het was voldoende als de verleiders wezen op het ellendige leven van thans en op het rustiger en welvarender bestaan dat zij konden hebben. De rest konden zij aan het nadenken overlaten, om op dien eersten zoo vurigen geestdrift die uitwerking teweeg te brengen, die men verkrijgt als men in een kokende massa steeds maar druppels koud water laat vallen.

En dat was nog slechts maar het resultaat van het eerste optreden dier geslepen lieden! Hun verder werk bestond in 't ongemerkt op den achtergrond doen dringen van het sociale werk der eerste christenen en al hun aktiviteit op het religieuze terrein te doen koncentreeren.

Het is alsof ik de meester-intriganten van dien tijd hoor redeneeren:

„Men eischt van ons, christenen, niet anders dan dat wij ons sociaal program op den achtergrond brengen. Doen wij dit, dan is de hinderpaal uit den weg geruimd en wij kunnen tot een akkoord komen. Men vraagt ons slechts verstandig te zijn en de dingen goed te zien: wij moeten religieus het streven op den voorgrond plaatsen, terwijl de sociale hervormingen zorgvuldig moeten worden bestudeerd en voorbereid, opdat er ter juistertijd en plaats voor kan worden geijverd.

Broeders gij moet toch erkennen: het gaat er voor ons christenen niet om ons geloof voor wie en wat dan ook prijs te geven. Geen macht ter wereld kan ons dwingen niet langer volgelingen te zijn van den Christus, onzen souvereine meester. Nog minder gaat het hier om het doen eindigen van onzen strijd tegen de slechte en zondige machten van geld- en andere heerschappij, die machten welke de vestiging van het Gods' rijk op aarde verhinderen, bederf en haat zaaien onder het volk en belemmeren de broederlijkheid tusschen de menschen die toch alle kinderen van één vader zijn.

Ons hart wordt met angst vervuld, als wij de ontberingen zien waar de armen onder gebukt gaan en ons geweten komt in opstand als wij daarnaast de wereld aanschouwen, waarmee de rijken zich omringen. Ons hart breekt bij den aanblik der onderworpenheid en vernedering der slaven en ons geweten verzet zich tegen de wreedheid en willekeur der meesters. Wij zetten onze kampagne tegen de hartelooze rijken en de arrogante meesters dus voort. Wij herhalen den gezworen eed en zetten die heilige taak voort.

Zietdaar nu broeders hoe wij gerust kunnen zijn wijl men niets van ons verlangt dat in strijd is met ons heilig geloof en ons program van sociale hervormingen.

Wat verwacht men tenslotte van ons? Men

vraagt ons in de eerste plaats de hemelsche dingen boven de aardsche te stellen. Het is om den hemel te verwerven, broeders, dat duizenden onzer martelaren alle kwellingen doorstonden en moedig den dood tegemoet gingen, met vreugde in 't hart en een gebed op de lippen. Weten wij niet allen dat dit aardsche leven slechts tijdelijk is, dat het slechts een korten weg is die naar de eeuwigheid voert? En dat die eeuwigheid zal zijn de belooning: den hemel, of de kastijding: de hel?

Wie uwer wil de dwaasheid begaan de eeuwige gelukzaligheid gelijk te stellen met het tijdelijke aardsche welzijn?

Men vraagt ons vóór alles te denken aan ons heil en meer zorg te hebben voor het heil van onze onsterflijke ziel dan voor het geluk van ons sterflijk lichaam. Dàt en anders niet wordt u in de eerste plaats gevraagd.

Broeders, men bewijst ons een dienst als men zich tot ons richt met dat verzoek en die heilzame raadgeving. Wij mogen onzerzijds niet aarzelen. Wij moeten aanvaarden. Laat ons aanvaarden.

In de tweede plaats vraagt men van ons, niet om den strijd tegen de slechte meesters en de slechte rijken te beëindigen, maar hun den tijd te geven de ook door hen noodig geachte sociale verbeteringen in te voeren en wettelijk vast te stellen. Want wij staan er in beginsel niet tegenover, doch willen slechts het juiste tijdstip voor verwezenlijking afwachten en voorbereiden.

Alles bijeengenomen, broeders, die woorden zijn woorden van wijsheid en misschien waren wij veel meer gevorderd op den weg van sociale hervorming, als wij eerder het oor te luisteren hadden gelegd en eerder deze wijsheid hadden overwogen en besproken. Men heeft ons gezegd — en gij hebt dat geloofd — dat de rechte lijn de kortste weg is van het eene punt naar het andere. Meetkundig is dit juist.

Maar als men dien regel in toepassing brengt op de menschelijke verhoudingen, en vooral op de historische gebeurtenissen, dan ondervindt men dat zij niet altijd van kracht kan zijn. Het verdient soms — ja zelfs dikwijls — de voorkeur de gebogen of gebroken lijn te nemen. Men vordert dan in schijn langzamer en komt later aan het doel; maar in werkelijkheid gaat men vlugger, komt men eerder aan het eind.

Zijn wij christenen niet een treffend voorbeeld van die waarheid? Gedurende bijna driehonderd jaar hebben wij de rechte lijn willen volgen; wij weigerden er van af te gaan. Wat hebben wij bereikt? Niets. Misschien hadden wij veel bereikt, zeer waarschijnlijk hadden wij iets bereikt, als wij meer geduld hadden gebruikt, als wij ons tevreden hadden willen stellen met successievelijke verbeteringen, als wij hadden onderhandeld in plaats van te strijden. Ziet broeders, die politiek van alles of niets is meestal verkeerd en onvruchtbaar, omdat men, als men niet sterk genoeg is om alles te verkrijgen, het kleine niet mag versmaden, daar men anders in 't geheel niets verkrijgt.

Laat ons nadenken; laat ons overleggen en vooral bidden! Vragen wij allen aan God of Hij ons inspireert. Smeken wij den goddelijken meester tot ons af te dalen, zooals hij zoo vaak afdaalde tot zijn apostelen en eerste discipelen. Smeken wij Hem dat Hij onze zielen zal zeggen wat wij moeten doen.

Broeders, laat ons bidden!"......

Men bemerkt dat op het eerste punt: het stellen van het religieuze gedeelte van het christelijk programma vóór het sociale gedeelte, de taal die hier gesproken wordt aan duidelijkheid niets te wenschen overlaat: „Wij moeten aanvaarden, aanvaarden wij dus!" Terwijl, wat het tweede punt betreft, geen konklusie wordt getrokken: „Broeders, laat ons bidden!"

Om het waarom van dat verschil te begrijpen, denke men aan hetgeen ik zei omtrent den grooten invloed welke de drie eeuwenlange vervolging op de oriëntatie van het primitieve christendom heeft uitgeoefend. Men herinnere zich hoe het martelaarschap van die eerste eeuwen tot gevolg had, dat onwillekeurig het sociale werk der christengemeenten op den achtergrond werd gedrongen, wijl men wel gedwongen was zich uitsluitend bezig te houden met de behartiging der godsdienstige belangen.

De bedoelde intriganten konden dus voorhands rekenen op bijval, als zij er op aandrongen de godsdienstige belangen voor alles te stellen; bij een deel der christenen was niet de minste aarzeling: „Wij moeten aanvaarden, laat ons aanvaarden". Minder zeker was men van hen die aan de sociale eischen nog vasthielden en dus was 't verstandig het terrein eerst omzichtig te verkennen, alvorens er zich geheel op te wagen.

En terwijl de christenen werden toegesproken op de manier die ik trachtte weer te geven, wendde een ander deel der „makelaars" zich tot de vervolgers om hen te bewegen zich met de christenen te verstaan en te trachten met elkander in vrede en harmonie te leven. En 't is of ik de verleiders ook hier hoor spreken:

„De christenen zijn niet zooals gij denkt. Gij maakt u van die lieden een valsche voorstelling. Gij denkt dat zij zich uitsluitend bezighouden met de slaven in opstand brengen tegen de meesters, de armen tot verzet aan sporen tegen de rijken. Dwaal toch niet langer. Het staat wel altijd nog in hun program dien strijd tegen u voort te zetten. Maar dat is slechts een zuivere traditie, een natuurlijke voortzetting van een oude gewoonte of nog een gevolg van de sociale omstandigheden waarin een groot deel der aanhangers verkeert.

De christenen hebben zich tegenwoordig geheel gewend naar den religieuzen kant. Zij richten hun blik meer naar den hemel dan naar de aarde. Zij gelooven dat dit aardsche leven van geen waarde, dat het slechts een korten voorbijgaanden tijd van beproeving is, dat de hemel het doel moet zijn en dus het werkelijke leven voor den christen pas na den dood begint. Zij zijn, bovendien, het vagebondenleven moe en zij willen niet langer buiten de wet worden gesteld door hun vervolgers. Zij snakken er naar hun schuilplaatsen te mogen verlaten, zij willen weer in het daglicht leven. Zij zijn ook een weinig verslagen door de ontberingen, de voortdurende angst en het lijden van allerlei aard, waaraan zij zoo lang rusteloos en onophoudelijk blootgesteld zijn geweest.

Hun fanatisme is gekoeld, hun vuur is gekalmeerd, hun onverdraagzaamheid verminderd. Hun eischen zijn uiterst bescheiden geworden en thans wel aannemelijk.

Zij vragen slechts één ding: het is de vrijheid om openlijk hun godsdienst te belijden en te prediken.

Wat het overige betreft, zij geven zich over aan uw goeden wil, aan uw geweten. Aan uw zorg willen zij toevertrouwen de stadige hervorming der sociale verhoudingen, waardoor de ontbering en dienstbaarheid der armen zullen worden verlicht.

Waarom zult gij dus de voorstellen die wij hier doen van de hand wijzen? De christenen zijn reeds vrij talrijk; zij vormen reeds een macht. Hun groepen gehoorzamen den priester die zij boven zich hebben gesteld. Zij vormen sterk gedisciplineerde organisaties en broederlijk verbonden gemeenten.

Waarom behandelt gij hen nog langer als vijanden en opstandelingen, wijl zij toch verzoening en onderwerping aanbieden?

Hebben zij er belang bij hun vijandige houding van vroeger te laten varen, het is in uw belang hen te ontwapenen door hen toe te staan plaats te nemen

onder uw onderdanen en gemeenschappelijk met allen te leven”.....

Hoe lang die onderhandelingen duurden? Hoe lang er over en weer gepraat is? Door welk wederkeerige konsessies de gewenschte eenstemmigheid werd verkregen?

Om die vragen te beantwoorden zouden nog honderde bladzijden volgeschreven moeten worden, met alle groote en kleine gebeurtenissen die, inwendig en uitwendig het romeinsche keizerrijk beroerden en die voorafgingen aan het edit van Milaan, waarbij Constantijn volledige godsdienstvrijheid toestond:

„De vrijheid van godsdienst kan niet meer worden betwist; ieder zij vergunt in godsdienstige zaken de stem van zijn geweten te volgen. Het is daarom dat wij den christenen de volle vrijheid van godsdienst toestaan. Maar wat wij hun toestaan. staan wij eveneens toe aan allen die vrijheid hebben den godsdienst te belijden waaraan zij den voorkeur geven, zooals het met de rust van onzen tijd overeenstemt.” (Edict van Milaan 313).

Sedert de tweede helft der derde eeuw had de christelijke religie een zoodanige vordering reeds gemaakt, was reeds zóó’n geduchten konkurrent der goden van het keizerrijk geworden, dat de keizers zich wel genoodzaakt zagen de christelijke beweging of te vernietigen. óf op te slurpen.

Dioclétien (284—305) onderscheidde zich vooral in het uitdenken van de wreedste middelen, waarmee hij het christendom dacht te kunnen vernietigen. Maar al die vervolgingen leidden nergens anders toe, dan dat de beweging met élan voorwaarts drong, dat de christenen met meer ijver en strijdvuur werden bezield.

De jonge, maar reeds robuste kerk was staande gebleven; veel droegen daartoe bij de instabiliteit der heerschende machten, de desorganisatie van het

leger, de invloed der barbaren, en vooral de krijgslist *), waarmee de zoon van Constance Chlore, de illustere Constantijn, Monence overwon en Rome aan diens heerschappij ontrukte.

Ik heb getracht in een voor de menschen van dezen tijd geschikten vorm een denkbeeld te geven van de onderhandelingen die zijn gevoerd. Na lang en breed beraad werd de officieele erkenning van het christendom verkregen: hun werd vrijheid van godsdienst toegestaan. Het ware kinderachtig te gelooven dat de zaken zoo eenvoudig verliepen.

Het belangrijkste feit in de historie van het christendom der drie eerste eeuwen is onbetwistbaar de gruwelijke vervolging waar de voorloopers het slachtoffer van werden. Maar het zou in strijd met de historische waarheid zijn, als wij in stilte voorbijgingen de eerste poging der christenen: een aanzienlijke organisatie te stichten, waarvan Paulus feitelijk als de grondlegger kan worden beschouwd.

Paulus was een in Tarse (Cilicië) geboren jood. Hij was in een heidensch millieu opgegroeid; sprak en schreef grieksch. Hij was in den beginne een heftige tegenstander en hater der christenen; maar nauwelijks tot hun leer overgegaan, bracht hij in de beweging leerstelling, discipline en organisatie. Na een leven vol tragische avonturen stierf hij den marteldood te Rome in 't jaar 69. Maar zijn werk overleefde hem en ontwikkelde zich onophoudelijk, dank zij de onverdraagzaamheid en vervolgingen die het den eersten tijd te verduren had, en droeg veel bij tot versterking der kerkelijke organisatie.

Het eerste concilie, op uitnoodiging van keizer Constantijn zelf, vond plaats in Nicee 325. Het chris-

---

*) In Rome waren veel christenen. Monence had deze op zijn hand. Om de christenen voor zich te winnen kwam Constantijn op het denkbeeld in de banieren een kruis aan te brengen: „In dit teeken zult gij overwinnen."

tendom was vertegenwoordigd door meer dan 300 bisschoppen en Constantijn verklaarde in zijn openingswoord de eenheid der kerk noodzakelijk te achten in belang van den landsvrede. Het keizerrijk werd in die dagen innerlijk heftig beroerd door tweedracht en onderlingen naijver. En ofschoon Constantijn zich omringd wist van veel populariteit, wankelde zijn troon toch onder de schokken en stooten der binnenlandsche onrust. De kerk die met den reeds belangrijken invloed welke zij bezat Constantijn vele goede diensten had bewezen, moest Constantijn de steun geven die hij noodig had om zich staande te houden. Maar als tegenprestatie verlangde de kerk zijn bescherming. Bescherming tegen de dreigende houding der konkurreerende godsdiensten, die weer ijveriger met hun vervolgingen begonnen en vooral in Afrika zich danig weerden.

Men ziet dat men over en weer belang had bij een verzoening. Men heeft dan ook nergens anders dan d a a r de ware oorzaak te zoeken van dat soort konkordaat, hetwelk de kerk plaatste onder suprématie van Constantijn, die als chef werd erkend, maar de kerk vrijheid, veiligheid en macht verzekerde.

Het werkelijke konkordaat dat men heeft genoemd: „Het Verdrag van Constantijn", heeft niet lang bestaan. Om den band tusschen de kerk en de keizerlijke regeering hechter te maken, achtte Constantijn het noodig in elke groote stad twee funktionarissen aan te stellen; een burgerlijke: de prefekt, oud orgaan der keizerlijke macht, steunend op het leger en de aristokratie, meerendeels heidenen, en een kerkelijke: de bisschop, aangewezen door de christelijke demokratie.

Het lag voor de hand, dat die prefekten en bisschoppen met elkander in konflikt moesten komen. Immers, beiden betwistten elkander de macht, beiden streefden er naar hun machtsbevoegdheid uit te brei-

den, des mededingers macht te breidelen. Bovendien is het de gewone bestemming van die verbintenissen welke door gemeenschappelijk belang ontstaan: als dat belang voor een der partijen niet meer bestaat, geeft de verbintenis meer last dan voordeel. De burgerlijke macht stond de kerkelijke in den weg, — en omgekeerd.

Inmiddels zag Constantijn in, dat de kerk meer en meer konservatief werd en meer en meer verknocht aan de keizerlijke macht; de kerk op haar beurt begreep, dat de keizerlijke macht het christendom al meer naderde en voortdurend meer bijdroeg aan de uitbreiding en triomf van den nieuwen godsdienst.

De politiek van Constantijn leed schipbreuk: het bleek dat regeeren met zoo'n dubbel personeel onmogelijk was. Er moest eenheid komen in de uitvoerende organen der keizerlijke macht. De kerk kon niet worden uitgeschakeld, daarvoor had zij te veel aanhang reeds onder de volksmassa; het was voor de keizerlijke macht voordeelig van haar invloed gebruik te maken. Twee middelen lagen voor de hand: het eene bestond in vervorming der keizerlijke regeeringsorganen tot een soort klerus, wiens prestige beurtelings religieus of burgerlijk was; het andere bestond hierin, van den christelijken klerus een volledig keizerlijk regeeringsorgaan te maken.

De neef en opvolger van Constantijn beproefde het eerste middel, maar zijn regeering duurde slechts drie jaren (361—363) en de dood overviel hem, vóór hij de gelegenheid had zijn proefneming tot een goed einde te brengen. Latere kerkelijke machthebbers — en daaronder vooral de Heilige Ambrosius, — namen het tweede middel te baat en slaagden volkomen. Ambrosius verklaarde openlijk: „Cesar is in de kerk en staat niet daarboven.” Hij zeide verder: „De keizer is meester van zijn politiek en allen, zelfs de bisschoppen, zijn hem in de aardsche dingen strikte ge-

hoorzaamheid verschuldigd; maar als christen staat hij onder de bisschoppen, die hem zelfs kunnen excommuniceeren."

Als dan ook keizer Theodore, na de gruwelijke slachting te Tessalonië (390) zich met zijn gevolg naar de kerk begaf, verbood hem Ambrosius binnen te treden. De keizer gehoorzaamde den bisschop en kwam niet in de kerk, vóór hij de hem opgelegde boetedoening had vervuld. Sedert dien was de toestand deze: in ruil voor de onderwerping der kerkvorsten aan de macht des keizers, waar het de aardsche dingen betrof, ontving de kerk van Theodore den meest volledigen steun: de katholieke godsdienst werd de eenig erkende godsdienst; hij werd staatsgodsdienst.

Instorting van het Romeinsche keizerrijk. — De kerk krijgt wereldlijke macht.

Het was aldus, dat drie eeuwen na den dood van den Nazerener, dat zijn apostelen tot macht kwamen in 't keizerrijk, hetzelfde keizerrijk, waarin de eerste discipelen zoo meedoogenloos werden vervolgd en gemarteld. Overal verrezen de kerken, monumenten, mooier en luxueuser dan de tempels der oude goden, en de keizer-zelf werd een trouw onderdaan der kerk.

Het lot der onterfden bleef desniettemin hetzelfde; want al nam de kerk den slaaf evengoed aan als den meester en al deelde zij onder beiden hetzelfde brood, buiten de kerk hernam de meester zijn rechten en werd de afstand tusschen beiden hersteld.

De demokratische organisatie der primitieve kerk verdween langzamerhand, om plaats te maken voor een organisatie die een meer en meer aristokratisch karakter kreeg, en de romeinsche edelman werd arroganter en machtiger, vooral wijl hij dikwijls tot bisschop werd benoemd en aldus zich meester maakte

van de aardsche zoowel als hemelsche machten.

Zich aanpassend aan de nieuwe situatie, ondergingen het dogma, de instellingen en zelfs de moraal van het christendom belangrijke wijzigingen en dikwijls zelfs radikale veranderingen. In het begin der vijfde eeuw was dit vooral het werk van St. Jerome, St. Augustinus, St. Jan Chryrostome, katholieke theologen, die men terecht den naam van „kerkvaders" heeft gegeven, want aan hen is de kerk het conservatisme verplicht, het conservatisme, dat tot op den huidigen dag het kenmerk der kerk is gebleven.

„De ongelijkheid der levensvoorwaarden — zegt Augustinus (354—430) — heeft de Voorzienigheid gewild. Zij heeft tot doel de oefening in de christelijke deugden, waardoor alleen de mensch den hemel kan verwerven. Er zijn rijken noodig die goed doen, de liefdadigheid beoefenen; er moeten armen zijn die in geduld, onderwerping en nederigheid zich scholen."

Voorts zegt dezelfde Augustinus tot de slaven:

„Gij hebt een mensch tot meester, maar gij zijt niet de slaaf van dien mensch; gij zijt de slaaf van Hem die u den meester heeft gegeven."

En Ambrosius schroomt niet te zeggen: „De dienstbaarheid is een gave Gods."

Terwijl de bisschop van Hippone schreef: „Hoeveel zijn de rijken aan Christus verschuldigd die alles in hun huizen regelde!"

Men begrijpt, hoe de romeinsche aristokratie. — in 't bezit van onmetelijke fortuinen en groote massa's slaven — zich haastten een godsdienst te omhelzen, wiens beginselen en zedeleer zoo geschikt waren hun privilegiën te handhaven, ja, deze zelfs nog uit te breiden. Aanhoudend bedreigd door het gevaar van volksopstanden, liepen zij nu niet het minste risiko meer; de slaaf zou nu niet meer trachten zijn ketenen te verbreken, immers, nu beschouwde hij deze als „een gave Gods"; hij zou zich nu gewillig krommen onder het juk en zijn lot prijzen,

De godsdienst van Christus moest onder deze omstandigheden snel in invloed en aanhang winnen. De meesten gingen tot het christendom over, dat, — beter dan de oude heidensche godsdiensten — een zekeren waarborg bood voor het behoud van hun bezit en de volkomen onderwerping der slaven. De slaven gingen tot het christendom over, omdat het zoo niet op aarde in dit leven verlichting van 't lijden en de ontberingen gevend, toch een belofte inhield van een eeuwig leven zóó heerlijk en gelukzalig, dat zij de tijdelijke ellende en dienstbaarheid met vreugde konden dragen.

In de belangrijkste plaatsen van het keizerrijk, dat in die dagen een groote uitgestrektheid bezat, bereikte het christendoen eene duizelingwekkende hoogte. De heidenen werden voortaan als vijanden van de beschaving en gevaarlijke revolutionnairen beschouwd. Men behandelde hen zooals de eerste christenen waren behandeld: men vervolgde hen om dezelfde redenen. Het verschil was alleen, dat nu alles in naam van Christus geschiedde.

Als ik een eenigszins uitvoerig relaas gaf van de geschiedkundige gebeurtenissen vanaf het Edict van Milaan (313) tot den dood van Theodore (395) dan had ik daarmee niet de bedoeling zelfs niet in korte trekken de historie van de kerk weer te geven. Ik zei reeds en herhaal, dat die historie zóó nauw en zóó standvastig verbonden is geweest met de historie der vijftien eeuwen die achter ons liggen, dat het voor den ernstigen geschiedschrijver ondoenlijk is de een van de andere te scheiden.

Om de elkander opvolgende en nu en dan zeer uiteenloopende aspekten der katholieke beweging begrijpelijk te maken, om er voldoende licht op te laten vallen, is het noodig al de gebeurtenissen, die in dien tijd de wereld beroerden, eveneens in het volle licht te plaatsen. Want in al die gebeurtenissen was de kerk betrokken; zij kwam er voor te staan op haar

weg naar het einddoel: verovering van de wereld. De lezer zal echter begrijpen dat een dergelijke uitvoerigheid hier niet op haar plaats is en mij bovendien zou afbrengen van het plan dat ik mij voorstelde te volbrengen. Maar zonder verder door te dringen in de historie van het christendom, scheen 't mij noodzakelijk op den oorsprong en zijn eerste schreden in de wereld te wijzen en aan te toonen, waardoor het christendom gedwongen werd al meer en meer af te wijken van zijn principieel uitgangspunt, hoe de verschillende omstandigheden tot gevolg hadden, dat die godsdienst van liefde en bevrijding, door de begeerte en honger naar macht van de kerk, een instrument van geweld en behoud is geworden.

Ik meende dat het noodig was even stil te staan bij die gebeurtenissen, die tot die gedaanteverwisseling hebben geleid, de kerk hebben gemaakt tot het bolwerk der misleiding. Want dát is de misleiding. De roover die met den revolver in de hand rooft en moordt en die cynisch bekent dat hij een roover is. heeft ten minste deze twee goede hoedanigheden: moed en openhartigheid. Hij voelt zich niet braaf, noemt zich niet achtenswaardig en barmhartig, hoewel het voorkomt dat hij het is.

Hij is een bandiet, maar geen misleider.

Maar hij die erg braaf doet, wiens lippen woorden van liefde en zachtheid prevelen, terwijl zijn hand moordt en rooft zonder barmhartigheid; hij die moordt en rooft, koelbloedig, onder bescherming of met behulp van de wet, die de verantwoordelijkheid voor zijn daden op een ander schuift en vaak lijdelijk toeziet dat een ander voor z ij n misdaden wordt gestraft: dat is een lafaard en een schurk, dàt is een misleider.

De kerk gelijkt zoo'n bandiet zonder moed en rondborstigheid; ik beschuldig haar van dat soort misleiding. Zij predikt het respekt voor have en goed van anderen, maar haar historie is niet anders dan

roof, toeëigening, inhaligheid, begeerte. Zij raadt de menschen rijkdom te verachten, maar deed zelf nooit anders dan schatten op schatten stapelen. Zij verheft de armoede tot een deugd, maar rond de altaren schittert het goud en zilver en in de basilieken heeft zij onnoemelijke schatten vergaart. Zij leeraart nederigheid, maar de prelaten eischen dat de menigte zich tot in het stof buigt als zij voorbij trekken. Zij huldigt den arbeid, maar de priesters brengen hun tijd meestal in volslagen ledigheid door. Zij noemt zich de vertegenwoordigster van den God van liefde en barmhartigheid, maar haar zucht naar macht beweegt haar tot het meest gruwelijke geweld, drijft haar tot oorlog, vervolgingen en martelingen. Zij heeft het luidruchtig over „de waarheid", maar leeft zelf van de leugen en de dubbelhartigheid. Zij geeft hoog op van de gerechtigheid, maar als 't in haar belang is, deinst zij voor het ergste onrecht niet terug.

Al die misdaden — het woord is niet te sterk — bedreef de kerk zonder moed en zonder rondborstigheid; erger nog; als zij 't in haar belang achtte, dan schroomde zij nooit anderen de verantwoording te laten dragen voor wat z ij deed. Al die misdaden — ik herhaal het woord — volbracht zij onder bescherming van de wet en de gezaghebbers, wier bondgenoote zij sedert vijftien eeuwen is.

Staat en kerk deelen als twee bandieten den buit. Alleen de „vulgaire" bandieten doen dit eerlijk en oprecht, terwijl staat en kerk zeer dikwijls om het grootste aandeel hebben gevochten. En 't was dan weer de een en dan weer de ander die met het leeuwenaandeel ging schuiven. Maar de tweespalt was steeds spoedig uit den weg geruimd en 't was altijd ten koste van de ongelukkige slachtoffers: de arbeiders, dat de verzoening weer tot stand kwam.

Als na den dood van Theodore het Romeinsche rijk instortte, had men kunnen gelooven dat de nog jonge en zwakke kerk in zijn val zou worden mee-

gesleurd. Maar dat gebeurde niet. De christelijke beginselen hadden overal reeds te diep wortel geschoten. Het christelijk mysticisme had een weinig van zijn oorspronkelijke zuiverheid verloren, maar in de harten der menschen was het geloof gebleven. Wel is waar nam de hooge geestelijkheid het met 't godsdienstig gevoel niet meer zoo nauw als in 't verleden, maar bij de groote massa geloovigen, die destijds het reeds aanzienlijke leger soldaten van Christus vormde in de duizenden christelijke gemeenten, in de kleine parochies, die hoofdzakelijk uit de armen en nederigen werden gevormd, was het christendom de blijde boodschap gebleven en in de naïeve en geloovige zielen dier mystieke onwetenden was het een onverzwakte troost en suprême hoop gebleven. Wan hinderde onder deze omstandigheden de instorting van het keizerrijk, dat ten prooi was aan wanorde en verdeeldheid? De Barbaren konden binnen vallen, de steden bezetten en in het gansche rijk zich als overwinnaars vestigen. De Vandalen konden de brandende toortsen overal ronddragen, vernielen de kostelijke monumenten, de trotsche getuigen van den rijkdom en smaak der voorbije cultuur-eeuwen, de glorie der Grieksch-Romeinsche beschaving; zij konden neerhalen de kunstwerken van fabelachtige schoonheid; zij konden tot puin slaan de instellingen die van Augustus tot Theodore de romeinsche keizers die materieele macht en dien moreelen invloed hadden geschonken, waardoor zij als 't ware half-goden waren geworden.

Het christendom was reeds zóó gegroeid, dat het dergelijke schokken kon weerstaan en overleven. Het bezat funkties en organen, welke voor een zelfstandig leven voldoende waren. De oude politieke instellingen konden verdwijnen; de geloovigen behielden hun geloof en de kerk daardoor haar instituten, haar kaders en haar organisatie.

Ik geloof wel te mogen beweren, dat de kerk

zich wèl bevond bij de overheersching der Barbaren: Theodore was dood, de bescherming van zijn opvolgers kon haar hebben gemankeerd; zij kon minder officieel zijn en minder handelend; konflikten konden ontsaan tusschen de kerk en het keizerrijk, en wat zou uit dien strijd tusschen een machtigen staat en de kerk kunnen voortspruiten?

De Romeinsche bezitters behielden onder de heerschappij der Barbaren bijna al hun goederen; zij verkregen zelfs nog meer onafhankelijkheid dan hun onder het oude regiem was toegestaan en hun invloed op het sociale leven werd belangrijk vergroot. Zij gingen voort met den christenen rijke en machtige bisschoppen te geven, die het recht uitoefenden, den armen voedsel verschaften en de oude attributen van het keizerrijk erfden. Door middel van die bisschoppen regeerde en regelde de kerk zoowel het stoffelijke als het geestelijke leven; zij werd machtiger en meer gerespekteerd dan ooit.

Eén ding moest en kon door de onreddering van het keizerrijk worden gebroken: de christelijke eenheid.

Na vijf eeuwen in vrede te hebben geleefd, kwam het tot een scheiding tusschen de grieksche en latijnsche volken. Er waren twee keizerrijken: een oostelijk en een westelijk. Konstantinopel was de hoofdstad van het eerste en Rome die van het tweede Er waren ook twee kerken: een oostelijke en een westelijke. Het is met de laatste: de apostolische, romeinsch-katholieke kerk, waarmee wij ons nu verder bezig zullen houden. In het westen werd ook de europeesche beschaving geboren. En in Europa werden de groote moderne staten gekonstitueerd, waarin nu voortaan de kerk haar rol zou spelen.

De vaste taktiek der katholieke geestelijkheid.

Als men weet dat de bisschop van Rome de paus, de absolute meester der katholieke kerk werd, dat hij souvereine macht had over de geestelijkheid zoowel als over de geloovigen, als men weet dat de kerk gedurende eeuwen en nog altijd maar door een zeer voorname plaats inneemt, dat zij dikwijls de machtigste regeerders heeft verplicht rekening te houden met haar wil en zich soms geheel aan haar over moesten geven, dan is men geneigd aan een wonder te gelooven.

De katholieken beweren dat de wonderlijke autoriteit van een grijsaard zonder koninkrijk en zonder leger en van een kerk welke niets anders tendienste staat dan haar moreele kracht, het goddelijk karakter bevestigt van die kerk en dien souverein.

Toch heeft men hier met geen mirakel te doen en overigens is hier ook geen sprake van een goddelijken wil. De middelen die de kerk gebruikt om haar overheerschende kracht te behouden zijn zuiver menschelijke middelen. Wij hebben gezien welke middelen de kerk gebruikte om zich in het hart van het Duitsche keizerrijk te vestigen; diezelfde middelen waren het waarmee zij al haar wereldheerschappij veroverde. En zijn en waren die middelen niet zuiver menschelijk?

Zich in goede verstandhouding brengen met de sterken en onverdraagzaam tegenover de zwakken; de belangen te dienen der rijken en tevens den schijn teweegbrengen dat men ook de belangen der armen niet over het hoofd ziet; van alle gebeurtenissen partij trekken om haar positie te versterken; de hartstochten der grooten vleien, die der armen niet geheel verwaarloozen; bij konflikten geen partij kiezen en toch doen alsof men in 't voordeel van

beide partijen handelt; de politiek der staten dienstbaar maken voor geloof en kerk; in elk millieu binnendringen; elke gelegenheid aangrijpen om het volk en zijn heerschers te doen gewennen aan de bemiddeling van den paus; zich groote rijkdommen verschaffen en dan daarvan een deel ostentatief besteden aan instellingen van liefdadigheid; het vertrouwen winnen door schijnbaar belangloos werken van liefde en genegenheid te doen; de vijanden onschadelijk maken door manoeuvres waarbij men zich bekwaam toont zoowel bij aanval als verdediging, zachtheid en ruw geweld gebruiken al naargelang de omstandigheden het voorschrijven, beurtelings dreigen met de eeuwige verdoemenis of paaien met de belofte eener eeuwige gelukzaligheid; de geesten bewerken met de schitteringen der ceremoniën, de harten in vlam zetten en het geweten ontroeren door preken en wijsgeerige dissertaties; de laster aanwenden om een tegenstander te treffen; de beschuldiging waar de vijand onder gekromd gaat altijd maar meer verzwaren; — ziedaar eenige van de vele middelen die de kerk altijd heeft gebruikt en nog steeds aanwendt met geraffineerde soepelheid, duivelachtige dubbelhartigheid en met een volharding en een vindingrijkheid zonder weerga.

Raadpleeg de geschiedenis! Ge zult zien dat het deze soort middelen zijn waarvan de kerk zich altijd heeft bediend. Die middelen zijn menschelijk, uitsluitend menschelijk. En er kan van de kerk alleen gezegd worden dat zij die middelen gebruikten met een meesterlijke bekwaamheid die mogelijk te evenaren, maar onmogelijk te overtreffen is.

Vanaf de vijfde tot de twintigste eeuw is de historie der kerk gemaakt door die intriges, die geslepenheden, die strategie van aanvallen en terugtrekken, die diplomatie van kruipen of trappen, die muziek in hoogen of lagen toon, langzaam of snel, met de harp of met de trompet, met glimlachjes of grimassen,

met bedreigingen of beloften, met ondersteuning of afpersing, met verbintenissen sluiten of verdeeldheid zaaien, met twist stoken of verzoenen.... kortom, met die politiek van valschheid, slechtheid, verraad en schande, waarvan de onsterfelijke Macchiavelli eigenlijk de auteur is.

Nemen wij enkele voorbeelden uit honderden, uit duizenden.

Door aandringen van zijn vrouw Clotilde en Sint Rémi, bisschop van Reims, liet Clovis, koning van Frankrijk, zich doopen. De kerk verklaarde in 496, dat Clovis zijn overwinning bij Tobbiae aan Gods hulp had te danken.

Na meerdere eeuwen de andere bisschoppen te hebben onderdrukt, wist de opvolger van den heiligen Petrus te Rome souvereine macht over allen en alles te verkrijgen, en camoufleerde deze machtsverovering door eenvoudig maar te beweren, dat zulks de uitdrukkelijke beslissing van Jezus zelf was.

De kloosters, de verschillende orden en congregaties vermenigvuldigden zich snel. Daaruit rekwireerde de kerk de hulp die zij noodig had; vandaar kreeg zij den arbeid en de studie en verborg zoo de ongeloofelijke luiheid der gewone geestelijken; vandaar vertrokken de missionarissen naar alle hoeken der wereld om de menschen overal tot het christendom te bekeeren.

De concilies bepaalden het dogma, preciseerden het geloof en regelden de discipline. Paus Leo III plaatste de keizerskroon op 't hoofd van Charlemagne. Het was onder zijn regeering dat afdoende het groote verbond werd gesloten met den idealen staat: het keizerrijk.

De kerk als medeplichtige van den Staat.

Ondanks veelvuldige konflikten bleef dit verbond gedurende de middeleeuwen voortbestaan. De Staat leverde zijn krijgslieden, zijn funktionarissen, de macht van zijn verschillende instellingen en den steun van zijn autoriteit. De kerk gaf haar deel in den vorm van haar prestige, haar gelooverijen, discipline, voorschriften, onderricht, diplomatie, intriges, rijkdommen en haar uitnemend organisatie-talent. De keizers, prinsen en bezitters behielden hun macht, want de kerk wendde al haar invloed aan om de slaven en dienstbaren onder het juk te houden. In ruil daarvoor eischte de kerk volledige macht over de geesten. De geestelijke oppermacht van den paus werd in het westelijk christendom volkomen erkend. De hiërarchie der priesterkaste werd definitief georganiseerd: de lagere geestelijkheid gehoorzaamde aan de bisschoppen, dezen gehoorzaamden aan hooger geplaatsten en niemand dacht er aan de oppermacht van den Heiligen Stoel te betwisten. De tijdelijke machten beheerschten de materie en de geestelijke machten voerden gezag over de zielen. De Staat beschikte over het lichaam, de kerk over den geest. Van top tot teenen is het individu met ketenen belast; — de mensch is zóó gekneveld, dat hij geen enkele beweging maken kan; er is van zijn vrijheid niets meer overgebleven. Wat hij denkt, wat hij doet, wat hij spreekt, wat hij bemint, wat hij wil, altijd staat het despotisme der leeken of de tyrannie der kerk klaar om hem te beteugelen, want zij willen geen vrijen wil, geen vrijheid van spreken, denken of doen. De Staat is de gendarme voor uitwendig, de kerk voor inwendig gebruik. Het individu is altijd zóó onder bewaking, dat zijn dienstbaarheid volkomen is.

Als men een katholiek herinnert aan dien donkeren nacht der middeleeuwen, waarin lichaam en geest waren gekluisterd als in een gevangenis, elke

vrije beweging belemmerd werd, dan zal hij zulks ontkennen en protesteeren tegen een zoodanige voorstelling van zaken. In 't gunstigste geval zal hij toegeven, dat er een klein beetje waarheid in schuilt en de rest schromelijk overdreven is. Hij zal beweren dat men door veel te willen bewijzen, niets bewijst en dat men door zulke overdrijvingen de zaak die men wil verdedigen juist schade berokkent.

De katholiek die alles ontkent, kan ik antwoorden, dat mijn beweringen op historische feiten berusten. En, ongetwijfeld, in die ondoordringbare duisternis waarin de menschheid tot de dertiende eeuw gehuld was — ja ik kan wel zeggen dat zij duurde tot de groote crisis der veertiende eeuw toe — zal misschien een enkel lichtplekje aan te wijzen zijn. Maar welk licht! Misschien een enkele maal dat van de brandstapels, waarop de ketters en hun schrifturen in vlammen opgingen. En ongetwijfeld, er is geen macht ter wereld die in staat is de gedachten te vernietigen, of te verhinderen dat het gemartelde vleesch in opstand komt. En als ik dan ook zei dat elk protest werd gesmoord, dat elke ongehoorzaamheid oogenblikkelijk en zwaar werd gestraft, dan wilde ik daarmee niet zeggen dat de protesten en de ongehoorzaamheid totaal onmogelijk waren. Wat ik beweren wil is dit: in die tijden vormden staat en kerk door hun bondgenootschap een dusdanige macht over geest en lichaam der individuen, dat protesten en gevallen van ongehoorzaamheid slechts sporadisch voor konden komen.

Ik wil even bij deze kwestie stil blijven staan, want zij is van groot en altijd aktueel belang.

En laat mij dan allereerst even wijzen op de vreemde houding en de tegenspraak die men waarneemt bij die katholieken die van meening zijn dat het verbond tusschen kerk en staat, de eerste onwaardig is, de kerk zich met die aardsche macht niet in moet laten, maar aan den anderen kant tegen

de door ons gewenschte scheiding van kerk en staat heftig fulmineeren.

Ik weet wel dat die heeren onderscheid maken tusschen een verbond en een concordaat. Volgens hen is dat onderscheid groot. Een verbond schaadt de waardigheid en onafhankelijkheid der kerk, omdat daardoor de verantwoordelijkheid en het belang van beiden wordt verbonden. Een concordaat daarentegen, regelt slechts de wederzijdsche rechten en plichten, die voor elk land weer verschillend kunnen zijn en zich overigens steeds kunnen wijzigen naar plaats en omstandigheden.

Men ziet hier: de klerikalen kunnen fijne onderscheidingen maken!

Maar in ernst: zijn verbond, concordaat, overeenkomst, onderligne afspraak dan geen woorden die eenzelfde zaak aanduiden en slechts alleen maar onzen rijkdom aan woorden bewijzen?

Het woord concordaat komt van concorde en concorde beteekent vereeniging van hart en wil. De tegenstelling van concorde is discorde, desaccoord, oneenigheid. Een concordaat is dus kort en goed een verbintenis tusschen twee partijen, die zich verbinden elkander wederkeerig te helpen en te steunen en uit die verbintenis of dat verbond vloeien dus wederkeerige rechten en plichten voort.

Het is dan ook dwaasheid, het is onwaar, dat er een verbond, concordaat, of noem 't zooals ge wilt, kan bestaan waarbij de beide partijen hun onafhankelijkheid behouden. Men kan geen verbintenis aangaan en tevens vrij blijven. Een deur moet open of dicht zijn. Het concordaat is de gesloten deur. Het concordaat is de gegrendelde deur, men kan er niet door komen zonder het slot te verbreken.

Al die fijne onderscheidingen zeggen niets. Wie zich voorstander noemt van een concordaat, is ook voorstander van een verbintenis of verbond.

Men hoeft intusschen niet te gelooven dat het

bestaan van een concordaat voor kerk en staat onvermijdelijk is om gezamenlijk het volk te onderdrukken, dat daarvoor juist een concordaat noodig was en dus de samenwerking wat dát betreft, slechts zou beginnen en eindigen met het concordaat. Geen sprake van.

Het concordaat is een akkoord tusschen staat en kerk gesloten met het doel de respektievelijke situatie dier beide machten te bepalen in een gegeven omstandigheid, bij zekere gebeurtenissen en op tijdstippen, als beiderzijds de noodzakelijkheid wordt gevoeld. De samenwerking waar ik van gewaagde is permanent.

Gedurende vijftien eeuwen hebben kerk en staat samengewerkt, stilzwijgend, zonder afspraak of overeenkomst, om eerst de slaven, later de onderhoorigen en tenslotte de proletariërs te onderdrukken. Er was geen concordaat, ik bedoel geen officieel verbond voor wat dát betrof. Zijn dergelijke verbonden gesloten dan was het voor zekere gelegenheden, als 't bleek dat zulk een verbond voor de vaststelling van beider positie noodzakelijk was.

Ik zou ter bevestiging van deze stelling vele voorbeelden uit verschillende staten kunnen aanhalen. Laat ik mij echter slechts bepalen tot deze enkelen:

Als Lodewijk XIV in het jaar 1685 het Edict van Fontainebleau publiceerde, waarbij het Edict van Nantes werd herroepen, geschiedde zulks wijl er groote verdeeldheid heerschte onder alle rangen en standen der maatschappij, ja zelfs tot onder den adel toe, een verdeeldheid die het gevolg was van den strijd tusschen het katholicisme en het protestantisme. De koning die destijds onbeperkte macht had (het bekende woord: „De Staat ben ik!" is van hem) moest stelling kiezen en verklaarde zich voor het katholicisme. De voornaamste punten van het Edict van Fontainebleau luidden: Verbod van de uitoefening van den protestantschen godsdienst; be-

vel aan de predikanten binnen veertien dagen het koninkrijk te verlaten op poene van galeistraf; verbod aan de ouders hun kinderen in den hervormden godsdienst onderricht te geven; bevel de kinderen te laten doopen; de vluchtelingen mogen het land niet meer binnen komen, op straffe van verbeurdverklaring van hun goederen.

Lodewijk XIV had lang geaarzeld, maar ten slotte zwichtte hij; eendeels door den drang zijner omgeving, anderdeels door de hoop op de vele voordeelen die hem van de zijde der bisschoppen tendeel zouden vallen, wijl hij hen van hun ergste vijanden had verlost.

In alle kerken van het land werd den lof gezongen van den „Zonnekoning”. Bossuet schreef: Laat onze vreugdekreten tot den hemel opstijgen en zeggen wij tot den nieuwen Konstantijn, aan den nieuwen Theodore, aan den nieuwen Marcien, aan den nieuwen Charlemagne, hetgeen de kerkvaders eertijds zeiden op het Concilie van Chalcédoine: Gij hebt het geloof bevestigd; gij hebt de ketterij uitgebannen; het is de grootste en waardigste daad uwer regeering, het is haar karakteriseering; door u bestaat de ketterij niet meer; God alleen kon dat wonder volbrengen. Koning der hemelen, behoed onzen koning der aarde: dat bidden u de Bisschoppen dat bidt u de kerk!” En Saint Simon kon na het Edict van Fontainebleau over Lodewijk XIV schrijven: „Hij had zich tegenover de menschen nooit zoo groot gezien en nooit gevoelde hij zich zoo veilig tegenover God, ondanks zijn vele zonden en zijn schandelijk levensgedrag”.

Wil dit nu zeggen dat vanaf het Edict van Nantas, waarbij de protestanten eenige vrijheden verkregen, tot 1675, toen dit Edict werd herroepen, de samenspanning tusschen kerk en staat niet bestond? Geen sprake van. Om zich van het tegendeel te overtuigen, is het voldoende zich te herinneren

dat kardinaal Richelieu, deze bekende kerkvorst, de geestelijke stichter is der absolute monarchie, dat hij eerste minister was onder Lodewijk XIII van 1624 tot 1642, dat hij opgevolgd werd door een andere kardinaal, n.l. Mazarin die deze post tot 1661 bekleedde. Men begrijpt toch zeker wel dat een staat die een kardinaal tot eerste minister heeft, met de kerk in goede verstandhouding staat!

Een ander bewijs voor het heimelijk en permanent verbond tusschen staat en kerk, is de aanhoudende vervolging waaraan het protestantisme blootgesteld was en die gedurende heel de zeventiende eeuw die beweging zoo goed als verlamde.

In werkelijkheid beteekende de herroeping van het Edict van Nantes niet anders dan het tot officieele staatsgodsdienst verkaren der katholieke kerk.

Er bestond dus steeds een werkelijk concordaat, althans een verhouding die daar volkomen gelijk aan was.

Het eigenlijke concordaat werd in 1802 gesloten tusschen paus Pius VII en Bonaparte. destijds eerste consul. Het sloot de twaalfjarige periode van strijd tusschen de kerk en de groote fransche revolutie.

De revolutie was niet anti-religieusch en als de kerk onder haar te lijden had, dan betrof dit uitsluitend haar aardsche macht en stoffelijken rijkdom.

Het was onmogelijk dat de revolutie de kerk spaarde. De klerus was te zeer verknocht aan de monarchie en den adel, om te verwachten dat de overwinnende derde stand het katholicisme niet zou benadeelen. De konfiskatie der kerkelijke goederen, de vernietiging van het monopolie van den eeredienst, de verbanning der kerkelijke kongregatiën, het waren logische gevolgen van de revolutie, maar haar doel was 't niet. De revolutie keerde zich tegen de wereldlijke macht der kerk, tegen haar willekeur, tegen haar schandelijke zucht naar rijk-

dom, tegen den grooten invloed die zij had in den staat, tegen haar privilegiën enz.; maar nogmaals: tegen den godsdienst alszoodanig richtte de revolutie zich niet.

Zij deed dit wel zóó weinig, dat de Konstitutie van 1790 de burgerlijke konstituante der klerus dekreteerde. Tusschen de konstitioneele priesters en de zoogen. „refraktaire" werd de strijd heftiger, nadat de Heilige Stoel de eerste exkommunikeerde.

Om dien strijd tusschen de priesters van eenzelfde kerk te doen eindigen, om vrede en rust te krijgen onder de bevolking en vooral wegens zijn begeerte naar de keizerskroon, stelde Napoleon alles in 't werk om verzoening tusschen de katholieken tot stand te brengen.

De onderhandelingen duurden lang en waren zeer delikaat. Maar 't belang van den eersten konsul zoowel als dat der kerk gaf tenslotte den doorslag: het concordaat werd geteekend.

Nu werden de relaties tusschen den staat en de kerk ook weer gesloten. Die relaties waren nu juist niet in overeenstemming met de religieuze gevoelens van Bonaparte. Brizard zegt in zijn „Kerk en Revolutie": De eerste konsul ziet in den godsdienst niet het mysterie der inkarnatie; hij ziet er het mysterie der sociale orde in".

En Bonaparte zegt aan den staatsman Roedizer:

„De maatschappij kan niet bestaan zonder de ongelijkheid van het fortuin en die ongelijkheid kan op haar beurt niet zijn zonder den godsdienst. Als iemand van honger sterft naast een ander die zwelgt in overdaad, dan kan deze tegenstelling nooit gestand blijven als er geen hoogere macht is die tot den hongerige zegt: God wil het aldus; er moeten rijken en armen zijn, maar in 't hiernamaals zal de verdeeling anders zijn."

Tot Bourrienne, die zich verwonderde over de toenadering tusschen Frankrijk en Pausdom, zei

Napoleon: „Gij zult eens zien hoeveel partij ik trek van de priesters!"

En tot Hélène: „Met behulp van het katholicisme bereik ik gemakkelijk mijn doel. Ik krijg den paus op mijn hand en met mijn invloed en macht in Italië wanhoop ik er niet aan vroeg of laat door een of ander middel de leiding van den paus over te nemen en vanaf dát oogenblik, welk een invloed! welk een wijziging in de opinie der overige wereld!"

Het concordaat werd genoemd „Wet der Republiek" hetgeen, zoo terloops gezegd, deze opinie weer eens bevestigde: alle staten, de absolute monarchie, de konstitutioneele monarchie, keizerrijk of republiek, alle staten hebben den godsdienst als steunsel noodig. De staat kan zich daarvan niet ontdoen. En daarom, met of zonder „concordaat", kerk en staat gaan altijd hand aan hand. Zonder „concordaat" is de samenwerking heimelijk, met „concordaat" is zij officieel, dat is het eenigste verschil.

De geschiedenis leert ons dat het akkoord, zij het dan officieus of officieel, altijd bestond en ook altijd voor beide partijen noodzakelijk was.

Het baat niet of men al wijst op de vele konflikten die tusschen staat en kerk plaats vonden en die een tijdelijke verdeeldheid veroorzaakten.

Ik ontken die konflikten niet. Ik weet dat het vaak leelijk spande tusschen pausen en keizers. Ik acht 't niet noodig die konflikten hier op te sommen daar ik er niet aan denk de nauwkeurigheid ervan te betwisten. Maar die tijdelijke oneenigheden waren altijd een gevolg van den wedijver tusschen hen beiden in het streven naar macht en het behartigen van hun belangen, het ging altijd om het grootste zedelijke of stoffelijke overwicht. Nooit ontstond de twist doordat de een het volk meer vrijheid wilde toestaan en minder uitbuiten, terwijl de ander zich daartegen verzette! Omtrent de noodzakelijkheid

van de onderdrukking en uitbuiting was nooit geen verschil van meening: het ging alleen maar om de middelen en vooral om het grootste deel van de profijten.

Als bandieten hun slag geslagen hebben, kunnen zij wel eens twisten om het grootste deel van de buit. Maar heel spoedig zijn zij weer volkomen eensgezind, als 't er om te doen is een nieuwen slag te slaan.

Komt 't niet zeer dikwijls voor dat financiers, handelsmannen of industrieelen elkander fel bekonkurreeren, elkander belagen en bestoken om een klant, vechten als honden om een been, de een den ander zelfs ruïneert als hij er voordeel in ziet? Toch denkt geen van hen er aan op te houden met spekuleeren, rooven en bedriegen en altijd zijn zij 't met elkander er over eens dat het vak moet leven en bloeien!

In de politiek gaat 't ook zoo. Elke partij intrigeert om aan de macht te komen. In de boezem van elke partij — en zelfs in elke fraktie der partij — is iedereen er op uit de aandacht tot zich te trekken teneinde eer, roem en een vet baantje te verwerven. Elke partij vecht vol hartstocht en kwade trouw tegen andere partijen. Als men de diskussies, polemieken, twisten en perskampagnes gadeslaat, zou men geneigd zijn te gelooven dat die menschen vreeselijk vijandig tegenover elkander staan en zeer verdeeld zijn. Het is slechts de strijd van hongerige honden om een been. Wie zal 't hebben? De sterkste, de slimste, de hongerigste? 't Hindert niet! Tenslotte wordt het been opgepeuzeld. En dat been is in dit geval de brave, naïeve kiezer, de man waar alles op verhaald wordt: de onwetende proletariër.

Als er oneenigheid is tusschen staat en kerk, dan heeft 't altijd die oorzaken en het is steeds aldus dat de zaken zich verwikkelen en ontwikkelen. Maar onder alle omstandigheden hebben deze konflikten,

hoe groot zij ook waren, nooit doen beëindigen die innige samenwerking, waarmee men de politieke dienstbaarheid en ekonomische uitbuiting in stand heeft gehouden.

De Sociale leerstelling der kerk.

In christelijke kringen heeft men de gewoonte om steeds te beweren dat het christendom zich ijverig bezighoudt met de verbetering van het lot der nederigen. Men zegt: het zijn de voorschriften van het evangelie, het is de zedeleer van het christendom, waaraan de opheffing der slavernij is te danken.

Maar geen bewering kan valscher zijn!

Het is waar, het evangelie verkondigt gelijkheid van alle menschen voor God, maar alleen ook maar voor God, d.w.z. uitsluitend op 't gebied des geestes.

De priesters, de koncilies, de kerkvaders en pausen hebben nooit systematisch de slavernij bestreden. Integendeel: zij hebben haar bijna eenstemmig gerechtvaardigd. Ik heb de heilige Augustinus en Ambrosius geciteerd; hun opinies en leeringen laten geen twijfel over. Bekend is ook dat de apostel Paulus de slaven die waren gevlucht en bij de christengemeenten hun troost zochten, weer naar hun meesters terugzond.

Waar is, dat het christendom een enkele maal op vrijmaking der slaven heeft aangedrongen. Maar het heeft de oude wereld veroverd zonder dat de slavernij er uit verdween; die slavernij duurde tot de tiende eeuw. *)

---

*) In Rusland werd zij voor circa 100 jaar pas afgeschaft; in Engelsch-Indië 1833; in de Fransche koloniën 1848; in de Ver. Staten 1865; in Brazilië 1888. En steeds geschiedde dit door zuiver ekonomische oorzaken.

Als in den loop van de derde en vierde eeuw de slavernij langzamerhand vervangen werd door de onderhoorigheid, dan gebeurde zulks om zuiver materieele redenen en als gevolg van de wijzigingen die de staat in het ekonomische leven had aangebracht.

Aan het einde van het romeinsche tijdperk was het kleine vrije bezit zoowat geheel verdwenen, vernietigd door den zwaren belastingdruk en schuldenlasten. Het was stadig-aan geheel opgeslokt door het grootbezit. De bezitters van groote domeinen hadden groote troepen slaven. De meester had alle rechten over die slaven: de slaaf was voor hem als zijn goederen of vee. Maar in ruil voor die rechten moest hij hem voeden, zelfs dan als hij nog te jong was om te werken of te oud om er nog profijt van te trekken. Dikwijls werden hem die slaven tot een last en was het hem zeer welkom als hij er eenige kwijt kon. En als dan ook de onderhoorigheid meer en meer de plaats der slavernij in ging nemen, dan kwam het dáárdoor. De kerk had hier volstrekt de hand niet in.

Gedurende het tijdperk der onderhoorigheid deed de kerk niets voor de dienstbaren. De onderhoorigen die tot de kerkelijke goederen behoorden, hadden het in geen enkel opzicht beter dan de anderen, zij werden niets minder geëxploiteerd en niets minder hard behandeld. En als dan ook in die dagen de dienstbaren wel eens in opstand kwamen, dan was het verzet wel 't heftigst onder de onderhoorigen der kerkelijke goederen. Wat wel een bewijs is dat die menschen een zeer ondragelijk bestaan moesten gehad hebben, door de bisschoppen kloosterbroeders, die de goederen administreerden, lang niet zachtzinnig werden behandeld.

En de kerk maakte den toestand nog slimmer, doordat zij de dienstbaarheid als door God ingesteld deed beschouwen en haar aldus rechtvaardigde.

Een der meest bekende en destijds invloedrijk-

ste prelaten, de bisschop van Reims, schreef:

Lijfeigenen, zoo spreekt de apostel, gij zult u ten alle tijden onderwerpen aan uw meester. De hardheid van uw meester mag nooit een voorwendsel tot opstand zijn. Onderwerpt u, en dit niet alleen aan hen die goed en toegevend, doch ook aan hen die 't niet zijn".

In die tijden, toen de kerk bijna oppermachtig was, bleef zij onverschillig tegenover het lijden en ontbeeren der lijfeigenen, die vaak wreed gemarteld werden door hun meesters of door epidemiën soms werden gedecimeerd. Zij bleef altijd de getrouwe bondgenoote en medeplichtige der rijken en grooten.

Kan men zeggen dat zij tegenwoordig minder verknocht en verbonden is aan de patroons en regeerders dan zij in de middeleeuwen was aan de koningen en heeren en in de eerste eeuwen onzer jaartelling aan de patriciërs en keizers? Trekt zij minder partij voor de kapitalisten en tegen de proletariërs, dan zij 't deed voor de feodale bezitters en tegen de lijfeigenen, voor de meesters en tegen de slaven? Is de positie die zij in het ekonomische leven inneemt ook maar in 't minst gewijzigd? Haar leeringen en moraal omtrent het levenslot der arbeiders, zijn zij veranderd sedert de lijfeigenen en slaven van vroeger de proletariërs van heden zijn geworden? Kortom: is haar sociale doktrine gewijzigd?

Geven wij het woord aan de kerk zelve en wij krijgen een duidelijk antwoord. In zijn Encycliek Rerum Novarum schrijft Leo XIII:

„In 't geheel genomen veroordeelt de kerk elke sociale hervorming, elke poging die strekt tot omverwerping der bestaande ekonomische orde en de poging tot vervorming van het privaat eigendom tot gemeenschappelijk eigendom, noemt zij een dwaling die niet genoeg bestreden kan worden."

Leo XIII zegt verder, dat de kerk zoowel wat

betreft de sociale als elke andere kwestie haar speciale voorlichting geeft, en waar het betreft de nooden der proletariërs afdoende remedies heeft. Deze remedies zijn van tweeërlei aard: goddelijke en een menschelijke.

„De goddelijke remedies bevinden zich in de leerstellingen der kerk, in haar voorschriften en instellingen. In de leerstelling heet het, dat na den zondeval de arbeid een last *) is geworden en de ongelijkheid der levensvoorwaarden eene noodzakelijkheid. De klassen moeten elkander niet bestrijden, doch in harmonie samengaan. De kerk beveelt rechtvaardigheid; de patroon moet een behoorlijk loon betalen. Zij leert voorts dat rijkdom meer schade dan goed doet aan de eeuwige gelukzaligheid; de rijken moeten hun overvloed met de armen deelen en die armen moeten er wel aan denken dat deugdzaamheid de ware rijkdom is. De kerk past deze leeringen en voorschriften toe, zij geeft het voorbeeld: zij hoedt de zielen, regelt de zeden en organiseert de liefdadigheid."

Dat zijn de goddelijke remedies die de paus verschaft ter bestrijding der sociale ellende.

De menschelijke middelen zijn in handen van den staat. †)

„De Staat, zegt Leo XIII, heeft tot taak de algemeene welvaart te verzekeren en als beschermer der twee klassen moet hij den werkman het hem rechtmatig toekomende deel verzekeren; hij moet de armen en nederigen beschermen; terzelfder tijd moet hij stakingen voorkomen, opdat deze geen schade berokkenen aan het algemeen belang. De leiders moeten opgesloten worden. Hij moet lichaam en ziel

---

*) De arbeid is dus een straf geworden. Maar hoe komt het dat de één die straf ondergaat en de ander er aan ontsnapt?

†) Zoo terloops wijs ik hier weer op 't verbond tusschen kerk en staat, door den paus noodig geoordeeld!

der arbeiders verzorgen; hij moet er voor waken dat de arbeid de krachten niet te zeer sloopt en voldoende beloond wordt. Overigens is de Staat niet de eenige die voor deze dingen behoeft te zorgen. De arbeiders kunnen vakvereenigingen oprichten of met de patroons samen in bepaalde corporaties de belangen van den arbeid behartigen. Maar zij moeten altijd geleid worden door betrouwbare mannen en nooit mag het essentieele doel uit het oog verloren gaan: de zedelijke en godsdienstige volmaking."

Kommentaar is hier onnoodig: dit dokument is duidelijk en afdoend en er behoeft niets aan te worden toegevoegd. Het is de kerk zelf die hier bevestigt wat wij beweerden, nl. dat de kerk zoowel in het verleden als in 't heden steeds met de parasieten op den arbeid heeft geheuld.

Er is in den loop der tijden dienaangaande ook niets veranderd. De kerk is nog steeds wat zij was in de tijden der slavernij en lijfeigenschap. Altijd staat zij nog hetzelfde tegenover de nederigen en armen. Ja, zelfs meer dan ooit speelt zij schijnheilig het spel der onderdrukkers tegen de onderdrukten, der rijken tegen de armen, der kapitalisten tegen de proletariërs.

Welnu. dat christendom. in de eerste tijden een populaire religieuse beweging, predikend onder de slaven verzet en opstand, zich met verontwaardiging verheffend tegen de wreedheid der meesters, met kracht protesteerend tegen leugen en onrecht en verbreidend een geest van broederschap, liefde en rechtvaardigheid. troost brengend in de harten der armen, verkondigend de blijde boodschap der verlossing en predikend dat alle menschen, zonder onderscheid van ras, sexe, ouderdom of maatschappelijke positie, kinderen zijn van den Vader in den hemel... Dat christendom, dat de wereld zou vernieuwen en de menschheid vervormen, opdat allen in vrede, welstand en broederschap zouden leven — dat christendom is

geworden al minder en minder populair en al minder en minder religieus. Het is van eeuw tot eeuw zóó veranderd, dat het heden ten dage juist het tegendeel is van wat het eenmaal was. Voor negentien eeuwen sprak het tot de slaven: „Staat op!” Thans zegt het tot de proletariërs: „Buigt u!” In den beginne vocht het tegen de weelde der rijken, de brutaliteit der meesters en de schandelijke zwelgpartijen der patriciërs; maar heden rechtvaardigt het de weelde der rijken naarmate men er van profiteeren kan; het billijkt de brutaliteit der meesters, onder voorwaarde, dat zij de macht met hen deelen; en het sluit de oogen voor de overdaad der millionnairs, mits deze de kerk maar bedenken, hun salons voor de heeren priesters open zetten, opdat zij mede kunnen brassen en zwelgen, genieten van alles wat rijkdom te genieten geeft.

In den beginne predikte het christendom liefde en broederlijkheid; in onzen tijd voedt het den haat, blaast het de tweedracht aan, stookt den oorlog tusschen de volkeren, en als deze uitbreekt, stort het zich met wellust in zijn bloed.

Voorheen bracht het in de harten der onterfden de troost die het lijden deed verzachten en de hoop die veel deed vergeten; maar thans predikt 't slechts de berusting die de aanvaarding van al het leed in zich sluit en al de hoop op bevrijding prijs geeft. En als het de menschen er aan herinnert dat zij allen zonder onderscheid kinderen zijn van den hemelschen Vader, dan heeft zulks slechts ten doel om uit te laten komen, dat die vader in zijn algoedheid en alwijsheid heeft gewild dat de eene zich kan verheugen in zijn bescherming en de andere gebogen moet gaan onder zijn vervloeking; dat de eene alles heeft en de andere niets; dat voor de eene de glimlach der vreugde, voor de andere de tranen van het leed zijn; dat de eene zich een indigestie eet en de andere sterft van den honger; dat de eene als meester beveelt, terwijl de

andere als dienstbare moet gehoorzamen; — hier de bastaards en daar de wettige kinderen!

De ongelijkheid der levensvoorwaarden is erger dan ooit. De arbeid, de bron van allen rijkdom, richt een steeds onbarmhartiger rekwisitoir tot de uitbuiting, de oorzaak van de ellende der arbeiders. — Schande voor het christendom, dat de zijde der parasieten kiest!

De politieke tyrannie is ergerlijker dan ooit. zin voor vrijheid en liefde, voor onafhankelijkheid. En daar zijn er die tegen deze tyrannie met heldenmoed strijden, die zich fier verheffen tegen die willekeur en alles er op zetten om het volk van die ketenen te bevrijden. Schande voor de kerk, die onderwerping aan de machtsinstituten tot een sociale taak, een plicht van het geweten heeft gemaakt.

De komende revolutie die, vroeg of laat, deze maatschappij van knechtschap en ellende zal wegvagen, zal tevens vernietigen dat christendom, dat zich verbonden heeft aan die wereld van zedelijke verrotting en lichamelijke misère. Dat zal de rechtvaardige straf zijn voor dien godsdienst, die eeuwen lang slechts van de misleiding heeft geleefd.

De kerk en de liefdadigheid.

Ik heb overvloedig bewezen dat de kerk in de historie. d.w.z. op het terrein der feiten en der werkelijkheid, altijd in een openlijk of geheim bondgenootschap leefde met de machtigen der aarde.

Ik heb aangetoond dat zij, verteerd door machtsbegeerte en altijd strevend naar heerschappij over allen en alles. voor geen enkel middel ooit terugschrok, tot alles in staat was om haar doel te bereiken.

Al haar listen en lagen, al haar gemeenheden en intriges, haar misleiding en misdaden, stonden in het

teeken van de bekende woorden: „Wie het doel wil, moet ook de middelen willen", en: „Het doel heiligt de middelen".

Ik wil het tweede deel van dit werk niet eindigen zonder mijn bewijsvoeringen te staven, nog eens te versterken met enkele absoluut onbetwistbare feiten.

Wij weten nu dat de gedachte die de kerk voortdurend bezielt is: zich van alle middelen bedienen, alle werktuigen benutten om haar oppermacht te verzekeren. Eenmaal in 't bezit van die middelen en werktuigen, kon de kerk gemakkelijk haar doel bereiken. Zij ging steeds voort met de aandacht der in extase levende menschen te doen vestigen op het koninkrijk der hemelen, en had zoodoende gemakkelijk spel om hier beneden haar eigen koninkrijk in te stellen en zichzelf alle voorrechten te verschaffen die aan rijkdom en macht verbonden zijn. Zij moest tot elken prijs beslag leggen op de machts-instituten: de openbare liefdadigheid, het leger, de rechterlijke macht en het onderwijs.

In elke maatschappij waarin armoede het lot is van de groote meerderheid, de rijkdom is beschoren aan enkelen — en dit is het geval in alle sociale vormen uit het verleden en in het heden — speelt de liefdadigheid een zeer groote en belangrijke rol. Denkt slechts even na: In de dichtbevolkte steden vooral vindt men altijd duizenden en duizenden zonder middelen van bestaan. Zij leven van den eenen dag in den anderen, zich elken avond angstig afvragend, of zij den volgenden dag nog zullen bestaan. Huisvesting, kleeding, voedsel. — altijd weer weten zij niet hoe aan het allernoodzakelijkste te moeten komen. Hun stoffelijk bestaan is van dien aard, dat zij altijd dankbaar de hand zegenen die hun ter hulp wordt geboden, al is 't ook de hand van hem die hen heeft bestolen en die rijk is naarmate zij arm zijn.

Ten allen tijde was de liefdadigheid een middel voor de rijken om zich rust en veiligheid te verzeke-

ren. En ook reeds lang voor de stichting van het christendom bestond de liefdadigheid.

Het christendom maakte er voor de rijken een moreele verplichting van. „God wil dat er rijken en armen zijn; maar de rijken zijn verplicht de armen bij te staan, hen van hun overvloed te deelen.”

Het lenigen van den nood was dus niet langer meer een berekening, een verzekering tegen diefstal; het werd een daad van barmhartigheid. Het werd een der hoogste deugden.

De apostel Paulus organiseerde haar in den schoot der kerk. En niet alleen dat elke christelijke gemeente haar armen spijzigde, de meer rijke gemeente gaf ook steun aan die, welke er slecht bij zat. Men raadt gemakkelijk welk profijt de kerk trok van haar voorschriften omtrent het hulpverleenen aan de armen. Het was het begin van haar eigen rijkdom. De persoonlijke rijkdommen der bisschoppen, schenkingen, erfenissen en legaten, vormde de fundeering van het groote fortuin, dat door de opbrengst der goederen en domeinen al maar grooter en grooter werd. Komt bij de opbrengst der missen en aflaten, de zoogenaamde relikwiën en andere kerkelijke geldklopperijen. waardoor ten slotte die fantastische rijkdom ontstond waar de kerk in den loop der eeuwen bezitster van is geworden.

De kerk deelde den aldus verkregen rijkdom in tweeën: één deel reserveerde zij voor zich en het andere wendde zij aan voor instellingen van weldadigheid *) en opvoeding.

Zeer langen tijd heeft zij het monopolie ook dáárvan gehad. Men begrijpt hoeveel erkentelijkheid zij daarmee heeft geoogst en hoe groot haar invloed en macht terzelfder tijd is geworden. Nochtans gaf zij den armen slechts een deel van wat zij voor hen

---

*) „Prima sibi charitas”, d. w. z.: Goed geordende liefdadigheid begint bij ons zelf.

ontving, aldus steeds haar eigen bezit vermeerderend.

De hulp die den behoeftigen werd geboden manifesteerde zich bij voorkeur in werken die konden worden beschouwd als van algemeen nut. De stille weldaden. die onopgemerkt en vergeten konden worden, daar moest zij niets van hebben. Hospitalen, toevluchtsoorden, nachtasyls, spijsuitdeelingen op groote schaal, stichtingen voor weduwen en weezen, enz. enz, zij konden niet onopgemerkt blijven. Zij die de weldadigheid door deze dingen in praktijk brengen, oefenen haar uit in het volle daglicht. Zulk een filantropie kan verzekerd zijn van een goeden oogst aan bekendheid, achting en dankbaarheid.

Als gebrek en ellende de kinderen of ouden van dagen, zieken of gebrekkigen treffen, wekken zij het meeste medelijden op. Dat heeft de kerk altijd goed begrepen. Vandaar dan ook dat zij de harten der menschen het beste kon inpalmen door stichtingen als bovenbedoelde.

Deze wegen vooral heeft de kerk gekozen voor haar liefdadigheid; hier brengend wat zij elders ontving.... met aftrek van haar eigen deel natuurlijk!

De kerk en het onderwijs.

Ik weet niet meer wie het gezegd heeft: „Wie het kind bezit, bezit de volle menschheid."

Diepe waarheid.

Stellig, het kind bezitten, beteekent: de menschheid bezitten. Want het kind van heden is de mensch van morgen. Wat de bloesem is voor de vrucht, wat het zaad is voor den oogst, zoo verhoudt zich de mensch tot het kind. In de hersenen van het kind worden de ideeën geboren en komen ze tot ontwikkeling; in het hart van het kind vormen en versterken zich zijn gevoelens, en in het bewustzijn van het kind is 't dat zijn oordeel en overtuiging zich vervolmaken. Opvoeding en onderwijs, die tot strekking

hebben de fysieke, geestelijke en zedelijke vermogens van het kind te ontplooien, het kind dus gezond, verstandig en edelmoedig te maken, zijn wèl van groot gewicht. Want daarvan immers zal het afhangen wat de toekomst eenmaal te aanschouwen geeft.

De kerk heeft behoefte aan getrouwen en volgelingen. In en door de school worden zij gekweekt. De staat heeft behoefte aan soldaten. In en door de school worden zij gevormd.

De strijd, de vaak hartstochtelijke strijd om de school vindt daar zijn oorsprong. Want als 't waar is dat het bezit van het kind het bezit van de heele menschheid beteekent, dan is 't gevolg daarvan, dat het voldoende is de school te bezitten, om tegelijkertijd op het kind en daardoor op de heele menschheid beslag te leggen.

De menschheid te regeeren zonder de school te beheerschen, is eenvoudig onmogelijk. Om de menschen te kunnen regeeren is het bezit van de school onvermijdelijk. Alleen de macht die het onderwijs tot haar beschikking heeft kan zich voor de toekomst veilig wanen.

De ijver waarmee de kerk zich vanaf den vroegsten tijd met het onderwijs heeft bemoeid, zich van het monopolie wilde verzekeren, is dan ook zeer verklaarbaar.

Als keizer Julius den christenen verbood Grieksche letters bij het onderwijs te gebruiken, waardoor de kans bestond dat het christendom niet dien gewenschten invloed kreeg in de kringen der rijken en gegoeden, teruggehouden zou worden tot 'n gewone volksbeweging, ging tegen dat verbod een heftig protest op van den kant der bisschoppen. Een beetje later, toen Westelijk Europa bezaaid was met kloosters, kwam het onderwijs zoowat geheel in handen der monniken, die, wat beschaving en zin voor studie betreft, zich tot een respektabele hoogte hadden opgewerkt.

Dat beslag leggen op het onderwijs werd de kerk, en speciaal de orden der congregaties gedurende de middeleeuwen, zeer gemakkelijk gemaakt, door de volslagen onwetendheid der feodale baronnen, die slechts met ruwe bezigheden hun tijd doorbrachten. Trouwens, heel het tijdperk droeg het karakter van bijna totale afwezigheid van intellekt en beschaving.

Dan kwam de zoogenaamde Renaissance, de tijd van vernieuwing en herleving op t' gebied van kunst, wetenschap en letteren. Dank zij vooral de uitvinding der boekdrukkunst, en mede ook door de hulp der pausen en koningen, werd de antieke beschaving weer in haar eer hersteld. Italië en Frankrijk konden weldra bogen op mannen als Macchiavelli, du Tasse, Vinci. Raphaël, Michel Ange, Rabelais, Marot, Rousard, Primatice, Del Sarto, Celini, Lescot, Delorme. Goujon, Germain Pilon, deze achtenswaardige dichters, schrijvers, wijsgeeren en kunstenaars, die een sieraad waren van hun tijd. Frans I stichtte voorts het College de France. En de adel, die tot dien tijd zich volstrekt niet bemoeide met studie of anderen geestelijken arbeid. doch zich geheel toelegde op de oefeningen in kracht en vlugheid, wapenhandel en jacht, werd weldra gedwongen om althans het meest elementaire onderwijs, noodig voor het beheer van hun uitgestrekte goederen, te genieten. En daar de drang der tijden hen ook noopte zich meer en meer met 't staatsleven te bemoeien, ontstonden weldra de hoogere scholen, waar de zonen dier rijken zich verstandelijk konden verheffen boven het volk.

Het onderwijs verkreeg aldus grooten invloed en nam een voornamere plaats in. De scholen vermenigvuldigden en, ofschoon het onderricht binnen het bereik van een kleine minderheid bleef, zij vormden in de zeventiende eeuw reeds een der voorneemste raderen van het groote maatschappelijke raderwerk. Richelieu stichtte in 1634 de Académie

française; Cobert in 1663 de Académie Belles-Lettres en in 1668 de Académie des Sciences.

Maar het onderwijs bleef in handen der kerk. En zelfs die scholen en colleges welke niet openlijk het stempel der kerk droegen, waren naar den geest toch geheel in de macht van den godsdienst.

En veel, veel talrijker dan de niet-christelijke stichtingen, waren de scholen en colleges, die het direkte eigendom der kerk en dus geheel afhankelijk van den klerus waren. Benediktijnen, Franciskanen en Dominikanen wierpen zich met ijver en geestdrift op het onderwijs. De orde der Jezuïten, in 1540 door Ignace de Loyola, gesticht, droeg er machtig veel toe bij dat de kerk het lager, middelbaar zoowel als hooger onderwijs onder haar invloed hield.

De revolutie brak uit. De kerk werd op den achtergrond gedrongen. Haar universiteit werd in 1790 gesloten; Napoleon I opende haar weer in 1808, doch bracht haar onder direkt beheer van den staat.

Maar de Bourbons kwamen weldra weer aan de macht. Zij herstelden de oude monarchie. Onder de regeering van Lodewijk XVIII en Karel X kwamen de uitgebannen religieuze ordes weer in het land en namen de goederen weer in bezit waarvan zij waren verjaagd. De witte terreur deed haar werk. De kerk herwon weer al het terrein dat zij tijdens de revolutie en het eerste keizerrijk verloren had. En dra vergrootte zij weer haar invloed, vooral op het gebied van opvoeding en onderwijs. De universiteit bleef wel is waar een tak van staatsdienst, maar zij werd toch geheel door het katholicisme beheerscht. De scholen nam zij geheel in beslag. De kerk herstelde haar monopolie van het onderwijs.

Toen onder Louis Philippe de bourgeoisie aan de macht kwam, hield deze zich zoo uitsluitend bezig met het streven zich te verrijken, dat zij er niet aan dacht de opvoeding der volkskinderen uit handen der priesters te nemen.

Door de Februari-revolutie van 1848 werd de monarchie weer vervangen door de republiek. De priesters zegenden de vrijheid! En zij hadden het volk wel zoo onder geestelijken invloed, dat het zich niet verwonderde als het fransche Bisschopaat sprak: „Niets is in diepste wezen christelijker dan de drie woorden welke in de nationale banier geschreven staan: Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap. Wel verre van deze sublieme woorden te verwerpen, beschouwt het christendom ze als zijn werk, zijn schepping”.

Alle politieke partijen waren ontredderd. Een „partij der orde” sproot voort uit een geheim verbond tusschen de bourgeoisie en de kerk, die beide de macht van het revolutionnaire volk vreesden. Zij sloten een soort concordaat: in Falloux (1850).

„Het lager onderwijs zal worden gekontroleerd door de priesters en worden verstrekt door de congreganisten, zonder dat van hen een brevet van bekwaamheid kan worden verlangd; het middelbare onderwijs zal vrij zijn”. Deze regels geven een getrouw resumé van de wet Falloux. Deze wet kenmerkt onbetwistbaar de overwinning die de kerk in de negentiende eeuw over den franschen staat had behaald.

De tekst van de wet Falloux was niet zoodanig dat de kerk het feitelijk bezit van de school werd gegeven, maar de toepassing leidde er rechtstreeks toe. Immers, zij gaf de kerk een overheerschende macht over het onderwijs en verbond de school aan de kerk, een verbond, dat langen tijd zijn officieele uitdrukikng vond in de instelling van het „Ministerie van Openbaar onderwijs en eerediensten”.

Bijna alle menschen van mijn tijd hebben christelijk onderwijs gehad. Allen zijn gewiegd op de knieën van de kerk. Zeldzaam zijn degenen die de eerste kommunie niet deden en de „schoonheden” des geloofs niet leerden kennen. De vaders en moe-

ders opgegroeid onder het oog van den priester, hebben bewust of in onverschillige sleur het geloof weer overgebracht op hun kinderen die het op hun beurt weer in sleur aannamen.

Het christendom heeft tot in onze dagen een zóódanigen indruk op het menschdom gemaakt, dat het zelfs voor de menschen die niet meer gelooven, dikwijls nog een zekere autoriteit heeft behouden. Sleur? Gewoonte? Onuitwischbare indrukken uit den kindertijd? Het zij zoo. Maar in elke familie en zelfs op de leekenscholen heeft de christenheid haar invloed behouden.

De kerk bemoeit zich met de geboorte, het huwelijk, het overlijden. Zij grijpt de gelegenheid die doop, huwelijk en dood bieden grif aan om in de families door te dringen en zich een plaats te verzekeren. En zij gaat altijd voort voordeel te trekken van de heerschappij die zij sedert eeuwen over de gewetens en de geesten heeft uitgeoefend.

De Kerk, de Rechterlijke macht en het Leger.

Men moet niet gelooven dat de kerk die zich met zooveel hartstochtelijke ijver heeft geïnteresseerd voor de opvoeding en de filantropie, onverschillig bleef voor de rest. Als men met zulk een machtsbegeerte behept is, blijft men niet halverwege staan; als men het veroveren der wereld tot doel van zijn streven heeft gesteld, dan is men niet tevreden als men zich meester heeft gemaakt van enkele strategische punten, als men de hand heeft gelegd op enkele citadels; men zet de operaties voort in elken zin en tot het einde toe. Het zou onvoorzichtig zijn den tegenstander één sterkte te laten die men hem mogelijk ontrukken kan. Alles moet

hem worden ontnomen wat hem hetzij geheel ontwapenen of hetzij slechts verzwakken kan.

Filantropie en opvoeding allereerst! Tot elken prijs zich daarvan meester gemaakt! Aan deze verovering heeft de kerk het begin van haar macht te danken. Maar wat zou voor haar de macht over deze dingen beteekenen, als zij geen invloed hebben zou op de gewelds-instituten, die tot heil van den staat strekken en de privilegiën moeten beschermen?

Het onderwijs kweekt bij de individuen het respekt voor de autoriteit en de gangbare geloоverij. De liefdadigheid smoort en doodt op den duur den geest van verzet, doet berusten degenen die lijden en ontberen; de rijke, die feitelijk de beul is van den arme, verandert in zijn weldoener.

Inmiddels, de geest van den opstand laait altijd weer op: er komen van die oogenblikken dat liefdadigheid of berusting kweekende opvoeding er machteloos tegenover staan. Welnu, dan moet het gezag met zijn geweldsmiddelen ingrijpen. Geldt het slechts een individu, dan zijn politie en justitie toereikend. Maar komt het volk kollektief in opstand, dan dient het leger om tot onderwerping te dwingen.

Men zou kunnen zeggen dat in deze liefdadigheid en opvoeding preventief, justitie en leger repressief werken. Beiden vullen elkander aan bij de groote taak: de onderdrukking en exploitatie der massa.

De kerk heeft altijd goed begrepen van welk groot nut de gewelds-instituten zijn en heeft zich daarvoor dan ook steeds geïnteresseerd. Rechterlijke macht, politie en leger zijn in wezen staats-instellingen en de kerk kon ze moeilijk geheel in zich opnemen. Maar de daden van politie, justitie en leger worden steeds op hooger bevel verricht. Dus moet de kerk er voor zorgen bij die instellingen van hooger bevel haar kreaturen te hebben; zij moest zorgen dat de hooge vertrouwensposten werden be-

kleed door haar vertrouwensmannen. En dat deed en doet de kerk steeds.

Voor de groote revolutie werden de hooge ambtenaren steeds gerikwireerd uit den adel; en dit natuurlijk niet het minst voor wat betreft het leger.

Welnu. wij weten dat de adel geheel verknocht was aan de kerk en deze laatste bleef nooit in gebreke de meest getrouwen en toegewijden met de voornaamste posten te belasten. Als 't soms eens voorviel dat een dier hooggeplaatsten niet geheel naar het pijpen danste van de kerk, dan wist zij wel zoo te kuipen en te machineeren, den koning wel zóó te bewerken, dat de „onverlaat" tenslotte uit zijn ambt werd verwijderd. In het gebruik der middelen die daartoe konden strekken, was de kerk nooit skrupuleus, zij deinste eenvoudig voor geen enkel middel terug!

En als na de revolutie de bourgeoisie de plaats van den adel innam, wist de kerk hetzelfde te doen met grootwaardigheidsbekleeders in de financieele wereld, den handel en de industrie: zij wist hen voor zich te winnen, zooals zij het hun voorgangers had gedaan.

In onze dagen mogen vele van die hoogwaardigheidbekleeders niet willen weten van de ezelachtigheden van het katholicisme, toch dwingt de wereld waarin zij leven, hun vrouw, hun kinderen; toch noopt hun werkkring of zaak respekt te toonen voor kerk en geloof.

Kerk, justitie en leger zijn als drie stroomen die samenvloeien tot een geheel; het punt waar zij zich vereenigen is de staat.

Dit heb ik dikwijls waargenomen.

Een jonge man, uit een liberaal en demokratisch gezin studeert in de medicijnen, de rechten, letteren, kunst of wetenschap. Hij wordt dokter, advokaat, rechter, officier, artist, handelsman, ingenieur of industrieel. Hij beschikt in zijn vak over groote kwa-

liteiten. Hij moet zich nu door 't leven slaan. Zal 't hem lukken of niet lukken? Hij is geheel aan zichzelf overgelaten; slaagt hij niet, des te erger voor hem!

En plaats daartegenover eens een andere jongeman, een van vrome geloovige familie. Hij studeert bij de Jezuiten. Gelijk die andere jonge man verkrijgt hij de noodige kennis en wordt ook dokter, advokaat, rechter, officier, artist of handelsman. Maar welk beroep hij ook gaat uitoefenen, welke carrière hij maakt, zijn leermeesters laten hem niet los, zij vergezellen hem voortdurend op zijn levensweg, zij prijzen hem aan, roemen zijn bekwaamheden, helpen hem kortom overal en in alles; steeds kan hij op hulp, bijstand, bemoediging en goeden raad rekenen.

Is 't te verwonderen als zoo'n leerling der Jezuiten slaagt? Is 't wonder dat hij de beste posten verkrijgt? En is 't niet begrijpelijk dat de kerk eenmaal terugontvangt wat zij gegeven heeft?

De kerk krijgt door deze doenwijze haar getrouwen op de voornaamste plaatsen en versterkt daardoor haar invloed en haar kracht.

De kerk en de Rijkdom.

Wat iedereen het meest op moet vallen als hij de historie der kerk bestudeert is m. i. haar rijkdom, haar enorme rijkdom. De schatten die de kerk heeft opgestapeld, ondanks de groote kosten van haar levensonderhoud, zijn werkelijk verbazend en ik geloof dat de kerk in rijkdom elke andere associatie ver overtreft.

Als de kerk een onderneming was geweest op 't gebied van handel, landbouw, industrie of financiën, dan zou het verkrijgen van zooveel fortuin gemakkelijk te verklaren zijn. Een nalatenschap die

aanhoudend vergroot en getrouw wordt overgedragen, hulpbronnen die voortdurend vermeerderen, verdubbelen, verdrievoudigen, eeuw op eeuw, die als de rollende sneeuwbal grooter en grooter worden dank zij het uitgebreide operatie-terrein, een kapitaal dat ophoopt, naarmate de produktie- en vervoermiddelen vermeerderen en verbeteren — men kan er verbaasd van staan, maar het is te verklaren.

Maar de kerk, zij is geen handelskantoor, geen bankiersinstelling, geen industrie en zij heeft geen enkele van de hulpbronnen als die andere ondernemingen!

Neem een ander geval. De kerk zou zijn een gedurende eeuwen gevormde, uitgebreide, reusachtige arbeiders-exploitatie. De arbeiders zouden gemeenschappelijk over het produkt van hun arbeid beschikken en hun uitgaven tot het uiterste bezuinigen. Die arbeiders zouden dan, doordat er voortdurend een overschot zou zijn, van jaar tot jaar kapitaal ophoopen en van eeuw tot eeuw zou dat kapitaal een enorme hoogte hebben bereikt.

Maar iedereen weet dat ook die verklaring van het rijkworden der kerk niet kan worden gegeven. Het is bekend dat vanaf den paus tot den meest bescheiden kerkdienaar, een heel groot leger van kardinalen, bisschoppen, paters, monniken en nonnen, leeft van het altaar. Zij verbruiken, maar brengen niet voort; hun eenigste arbeid is 't waarnemen van kerkelijke ceremoniën, maar daar kan 't niet van komen.

Toch is de fabelachtige rijkdom der kerk geen louter verbeelding; het is geen hypothese en geen legende. Het is iets positief en zeker.

Om daar een denkbeeld van te vormen, is het voldoende de dokumenten te raadplegen die gepubliceerd zijn toen de groote fransche revolutie tot konfiskatie der kerkelijke bezittingen was overgegaan.

Ziehier enkele cijfers:

De kloostergebouwen te Parijs werden geschat op 150 millioen francs; het zilverwerk der kerk vertegenwoordigde een waarde van 200 millioen francs. En deze schatten beteekenen nog niets in vergelijking met de waarde der gronden, bosschen, weilanden, huizen enz., die volgens het rapport van Du Nemours aan het „Comité ecclêsiastique de la Constituante" jaarlijks 190 millioen opbrachten.

In zijn rede in de Constituante (24 September 1789) schatte Treillard de waarde van die rijkdommen op vier milliard. Condorcet bevond dat de klerus circa een vijfde van het nationaal vermogen bezat.

En hoe groot waren de rijkdommen der steunpilaren der kerk! Loniénie Brienne, kardinaal en minister van financiën onder Lodewijk XVI bezat persoonlijk 678.000 Livres. Kardinaal aartsbisschop van Straatsburg, genoot jaarlijks meer dan een millioen livres rente. De 399 „Prémontré's" trokken jaarlijks meer dan een millioen; de 298 „Bénédictins van Cluny": 1.800.000 Livres; die van Saint Maur, 1.672 in getal: 8 millioen Livres. De aartsbisschoppen en bisschoppen, 140 in getal, trokken elk 100.000 livres rente per jaar.

Dit geldt alleen de kerk in Frankrijk, voor zooveel eeuwen terug. Denk eens hoe groot die rijkdom wordt, als men hem nu en over de geheele wereld eens kon berekenen!

Maar dat laatste is onmogelijk. Denk eens na: duizenden en duizenden kerken, duizenden en duizenden kloosters, gestichten, hospitalen, retraitehuizen, scholen, pensionaten, seminaires enz. enz.

Onmogelijk is 't het cijfer te benaderen van de schatten, kunstvoorwerpen, goud, zilver, edelgesteente en wat al zoo meer dient tot den luister en pracht der kerken en kathedralen.

Men heeft met bitterheid de kerk haar geldzucht verweten; men beschuldigt de priesters van be-

geerigheid. Als men hen ziet twisten over den prijs van zekere ceremoniën, als men hen onophoudelijk hoort schooien om steun voor arme parochies en instellingen van liefdadigheid, als men de schandelijke handel in aflaten en zielenmissen aanschouwt, dan stellig is dat verwijt wel verdiend.

En hoe kan 't eigenlijk anders? Het zijn menschen; zoowel over hen als over de leeken strijkt de geweldige wind der menschelijke hartstochten en priesters zijn niet minder behept met menschelijke zwakheden als wie dan ook. Maar toch wil ik de kerk niet veroordeelen afgaande op de ondeugden van haar dienaren, die zoo in strijd leven met hun vrome woorden. Het zijn maar van die kleine misleidingen, die niets zijn vergeleken bij de groote en afschuwelijke misleiding die ik de kerk in haar geheel verwijt.

Talrijk zijn de „dienaren van Gods woord" die van hun vroom bedrijf een beroep maken. Door velen is het kerkelijk ambt gekozen om zich door het leven te slaan flink te verdienen met weinig moeite. En al is vaak schandelijk de manier waarop zij dat gekozen beroep uitoefenen, te verwonderen is 't niet.

Daartegenover staat dat ook onder de priesters en bekleeders van kerkelijke ambten wel nederige, arme, belanglooze menschen zijn, die slechts heel weinig eischen aan het leven stellen. Zij vatten hun beroep heel ernstig op; vol verdraagzaamheid voor de fouten van anderen, zijn zij streng en veëleischend waar het eigen levenswandel betreft. Wat zij voor eigen bestaan noodig hebben is zoo goed als niets, en toch, hoe vreemd het ook moge klinken, ik heb nooit slimmer geldjagers gezien dan juist die heiligen.

Hun buitensporige vroomheid drijft hen er toe alles, alles te doen om de kerk maar te verrijken. Niets is weelderig en duur genoeg om het altaar

op te smukken zoowel als den tabernakel te versieren.

Zij willen geen hand uitsteken voor een persoonlijk genoegen, maar dag en nacht in de weer zijn voor den bouw of de herstelling van een kerk; geen gulden zullen zij vragen voor zichzelf, maar niet rusten voor zij duizenden bijeen hebben voor een of andere liefdadige instelling; angstvallig zullen zij er voor zorgen dat de uitgaven voor hun eigen levensonderhoud niet boven het allernoodzakelijkste gaan maar niet aarzelen zelfs chantage te plegen om de kerk te verrijken; zij schamen zich een of anderen dienst aan een geloovige bewezen, te laten betalen, maar beschouwen het als een verdienste van dienzelfden geloovige een groot bedrag af te persen ten bate van de parochie of een kerkelijke instelling.

De priesters die niets van de hand slaan: geen goede tafel, geen lekker boutje, exploiteeren de kerk zonder haar iets te geven, terwijl zij die alles afslaan en een armoedig leven lijden, de kerk niet exploiteeren en haar alles brengen. Men kan zeggen dat alleen de laatsten haar verrijken. Zoodat dus — de gevolgtrekking is paradoxaal, maar juist — niet de hebzuchtige, doch de sobere priesters het zijn, waaraan de kerk haar schatten heeft te danken.

En nochtans, zij die de kerk begeerigheid en hebzucht verwijten, hebben geen ongelijk.

Zeker, de kerk is hebzuchtig, zij is 't kollektief; zij is 't in vele werken die men als „goddelijk" aanduidt, die de strekking hebben de menschheid voor God te winnen. Zij is 't, omdat zij bij de keuze der middelen die zij gebruikt om haar rijkdom te vergrooten, voor niets terugschrikt. Ik heb het meerendeel dezer middelen reeds opgesomd; zij zijn overigens bekend. Ik zal er niet meer op terugkomen en nogmaals, als de kerk begeerig is en altijd maar meer wil bijeenschrapen, dan zit daarachter niet het verlangen om met ziekelijk welgevallen die schatten te beschouwen.

Maar zij heeft begrepen dat rijkdommen noodig zijn om de wereld voor haar te winnen en haar te onderwerpen; zij heeft ingezien dat die verovering en die onderwerping te gemakkelijker gaat, naarmate zij over grooter rijkdom beschikt; zij heeft waargenomen dat alles zich buigt voor de macht van het geld en dat met een gouden sleutel alle deuren worden geopend. Zij heeft gekonstateerd dat de voorrechten van het fortuin altijd en vooral in dezen tijd een klasse vormen waarvan alle leden in solidariteit vereenigd zijn door hun belangen en waardoor een sterk verbond ontstaat, waarmee de andere klasse kan worden weerstaan.

Zij heeft oorspronkelijk geen nauwkeurig visioen gehad van dezen stand van zaken; zij heeft dat alles langzaam verkregen. Het is daardoor dat zij arm, zeer arm in den beginne, ongemerkt tot de klasse der rijken is doorgedrongen. Het onafgebroken schouwspel der koningen en heeren die door middel van hun geld regeeren, dat zij met volle handen putten uit de schatkamers, gevuld door belastingen en vorderingen, heeft zóó aanstekelijk gewerkt op de kerk, dat zij tenslotte dat voorbeeld is gaan navolgen. Noodlottigerwijze zocht de kerk, eenmaal dien weg op, haar pausen, kardinalen en bisschoppen in de kringen der rijken. En zoo verloor zij meer en meer die geest van pauperisme, die haar in den aanvang met zooveel trouw en moed had bezield.

Meer en meer ontdeed de kerk zich van de hemelsche schatten om zich geheel te verbinden aan de aardsche goederen, aan de moreele invloed der staten, er rekening mee houdend dat de staat tenslotte toch niet anders is dan de uitdrukking der ekonomische macht.

Van deze waarheid was de klerus doordrongen: de regeeringen zijn de machts-instituten van de bezitters, die machts-instellingen beheerschen het volk, maar 't geld beheerscht weer die machtsinstellingen.

De kerk vormde aldus een patrimonium, dat haar in staat stelde te wedijveren met de rijksten, haar deel dus ook te krijgen in het bestuur der publieke instellingen.

Bovendien, om beslag te kunnen leggen op de weldadigheid en het onderwijs, om door te kunnen dringen tot de rechterlijke macht en het leger, om uit te breiden het terrein van haar invloed en overheersching, had de kerk geld, geld en altijd weer geld noodig. Het vraagstuk om aan steeds nieuwe financieele hulpbronnen te komen nam haar steeds meer in beslag en vervreemdde haar van haar oorspronkelijke roeping, ontnam haar haar geestelijk karakter.

„De Heilige Stoel" moest over de geheele wereld haar moreele en materieele positie versterken of verdedigen en was dus genoodzaakt overal zaakgelastigden aan te stellen, diplomatieke informatiediensten te organiseeren, vertegenwoordigers te plaatsen in alle parlementen, in elk land zich kunnen steunen op een sterke katholieke partij en een dito pers om de publieke opinie in haar belang te bewerken.

In een maatschappij waarin het geld de zenuw is van elken oorlog, waarin de oorlogstoestand permanent is op elk terrein, waarin alles te koop is omdat alles zich verkoopt, waar zijne majesteit Geld souverein heerscht, is de rijkdom de groote troef. Wie die troef niet heeft, heeft het spel bij voorbaat verloren, al beschikt hij overigens ook over nog zooveel bekwaamheid. De kerk, die het groote spel: verovering der wereld inzette, heeft gezorgd die troef in handen te hebben. Zij begreep dat haar overigens groote handigheid en koelbloedigheid niet voldoende waren. In schijn verwierp zij het bezit van aardsche goederen, maar in de praktijk heeft zij de geweldigste begeerte aan den dag gelegd.

Tegenover de leugen: „De kerk is de hoogste zedelijke macht der wereld”, plaats ik deze waarheid: de kerk is de vreeselijkste oplichterij der wereld.

Men hoort ’t zoo vaak zeggen en herhalen: de kerk is de hoogste zedelijke macht der wereld. Deze bewering, die zelfs weerklank vindt bij tegenstanders van de kerk, is eenvoudig absurd.

In de tijden van het religieuze fanatisme, was de kerk inderdaad de hoogste zedelijke macht der wereld en ik voeg er aan toe dat zij dat in die tijden logisch ook moest zijn.

Maar in ons tijdperk? — wat een gekheid! Als de kerk arm was, als zij niet schier overal haar belangen had, als de kerk niet haar kleine en groote toegangen had in de kasteelen en paleizen, in de weelderige salons en elegante boudoirs, als er niet was een katholieke bank, een handel, een industrie, een bezitting of landgoed; als er in de groote publieke en partikuliere administraties, ministeries en rechtbanken, kredietinstellingen, verzekerings maatschappijen, spoorwegen, magazijnen en fabrieken, een massa direkteuren, chefs, ingenieurs en technici hun positie te danken hadden aan de kerk; — als de bestuurders van groote financieele of industrieele ondernemingen voor ’t grootste deel niet afhankelijk waren van de kerk, zelfs als zij jood, protestant of vrijdenker zijn, als het katholieke kapitalisme niet een machtige organisatie was met zijn zaakgelastigden, staatsmannen, ministers, diplomaten, generaals, academiciëns, kamerleden, journalisten, rechters, ambtenaren van allerlei kategoriën, enz, enz.. . .

Als, in een woord, de kerk, in plaats van onmetelijk rijk te zijn, arm was en aan niemand een goeden dienst kon bewijzen; als zij alleen maar kracht kon putten uit haar dogma’s, haar voorschrif-

ten en leeringen; kortom, als zij alleen maar een moreele macht bezat, dan zou zij niets beteekenen; als een kaartenhuisje zou zij instorten, door het minste zuchtje.

Tegenover die leugen: „de kerk is de hoogste zedelijke macht der wereld", plaats ik de waarheid: „De kerk is de vreeselijkste oplichterij der wereld."

De eerste bewering is niet te handhaven; de tweede is gemakkelijk te rechtvaardigen.

Wat verstaat men onder oplichterij? Een geïllustreerd blad gaf onlangs deze eenvoudige maar treffende definitie „oplichterij is het door frauduleuze handelingen zich toeëigenen wat een ander toebehoort".

Welnu, het is bewezen dat de kerk al wat zij bezit niet verkreeg „door haar eigen arbeid", dat zij het niet dankt aan industrieele of handels-ondernemingen, aan financieele of ladbouw-ondernemingen. Men moet dus de bron voor haar fabelachtige rijkdommen elders zoeken.

Zij heeft die rijkdommen van anderen, zij verkreeg en verkrijgt ze nog steeds van anderen, uit andere handen kwam dat alles in de hare. Hoe heeft dat plaats gevonden? Om het bezit van anderen te verkrijgen heeft de kerk slimheid, leugen, bedrog, chantage, valsche wissels (op de eeuwigheid) en bedriegelijke beloften als middelen gebruikt, middelen die allen het kenmerk van fraude dragen.

Zij zei en zegt steeds nog, dat Jezus Christus haar belast heeft na zijn heengaan het werk, door hem begonnen, voort te zetten: liefde, waarheid en gerechtigheid te verbreiden. En alle christenen die waarheid, liefde en gerechtigheid betrachten, vervullen mede dat werk.

Welnu, gedurende negentien eeuwen heerschen leugen en schijnheiligheid op de aarde, waar de waarheid ze van verjagen zou. En de kerk deed en doet niet alleen niemandal om de leugen te bekampen

maar zij smoort de waarheid en wanneer zij haar niet kan smoren, slaat zij haar woedend neer; zij brengt de fakkeldragers in diskrediet en als zij heden ten dage zich matigt in het vervolgen met haar laster en haat degenen die de waarheid verkondigen, dan komt dit slechts doordat het haar niet mogelijk is hen te martelen en te straffen.

In dezen tijd zoowel als in den tijd van Christus, is de rechtvaardigheid verbannen en triomfeert het onrecht: de wet heiligt en het geweld sanktioneert het fundamenteele onrecht, waarop de berooving van de voortbrengers ten bate van de parasieten is gegrondvest. En politie, justitie en leger bestendigen dat onrecht door, zooals zij 't altijd deden, de goedhebbers te ontzien en hard en onbarmhartig te zijn tegenover de armen. En de kerk? Zij deed en doet nog steeds niet anders dan deze ongerechtigheid goedkeuren.

Nooit heerschte er misschien zooveel haat en tweedracht als in den tegenwoordigen tijd, nooit was er misschien zooveel ijverzucht, nijd en afgunst; nooit waren de oorlogen zoo bloedig en vreeselijk.

Wat heeft de kerk gemaakt van die boodschap van liefde en broederlijkheid, die Jezus op aarde bracht en waarvoor hij aan het kruishout stierf? Wat is er in haar handen geworden van die belofte van vrede en verzoening, die Jezus met zijn bloed heeft geteekend en die elken dag op het altaar wordt vernieuwd door het Eucharistisch mirakel? De kerk heeft nooit één enkele oorzaak van haat en tweëdracht weggenomen, maar er wèl toegevoegd aan die er reeds waren. En als er een oorlog uitbrak die millioenen menschen tegenover elkander op het bloedige slachtveld bracht, dan wierp de kerk zich niet tusschen de strijdenden, maar zij hitste de bloeddorst en moordlust aan, wierp zich zelf in den strijd.

Met recht zou men kunnen zeggen, dat de kerk millioenen heeft bedrogen en afgezet, om haar werk

van liefde- en waarheidverbreiding te vervullen.

De afzetterij is hier patent.

En de millioenen die zij heeft opgestapeld met haar ceremonieën, haar zielemissen, haar relikwieën, haar mirakelen enz.... zijn zij niet allen door domheid en lichtgeloovigheid der massa verkregen?

En de millioenen die zij verkrijgt en verkreeg door de macht die zij van God beweert te hebben ontvangen om hemel en aarde met elkander te verbinden, zijn zij niet verkregen door zwendel in den hoogsten graad?

En de millioenen die zij afperste en nog steeds afperst van de menschen die vrees hebben voor den dood, angst voor de hel — zijn zij niet verkregen door chantage?

En de millioenen die zij ontfutselde en nog altijd ontfutselt aan de naïeven in ruil waarvoor zij hun „fauteuil de orchestre" belooft in de groote schouwburg „Hiernamaals", die zij wijsmaakt dat het steunen van de kerk en haar instellingen een godwelgevallig werk is, waarvoor de hemelsche zege, het eeuwige paradijs als loon wordt gegeven?

Maar genoeg. De middelen door de kerk steeds gebruikt zijn frauduleus, onbetwistbaar, onweerlegbaar.

En daarom is 't waar: „De kerk is de vreeselijkste zwendelonderneming die de geschiedenis heeft gekend".

Voor onze nakomelingen zal het verbazingwekkend zijn als zij hooren dat de chefs van die zwendelarij geacht en geëerd werden als menschen van hooge moraliteit en groote verdienste. Zij zullen het nauwelijks gelooven dat die misleiders eereposten bekleedden, dat zij aan bijna alle regeeringen verbonden waren en dat de regeeringen op hun beurt haar afgezanten hadden bij den eersten chef van die zwendel-associatie en meester-chanteurs.

Het is waar, onze nakomelingen zullen niet

alleen deze ongelooflijke dingen gewaar worden, zij zullen ook hooren hoe er staten hebben bestaan die ook niet anders waren dan roof- en diefstal-ondernemingen. En zij zullen hooren hoe die beide zwendel-instellingen elkander altijd bijstonden in het uitoefenen hunner schandelijke praktijken.

En wat het nageslacht het meeste zal verbazen is, dat de menschheid van de negentiende eeuw, de eeuw die terecht prat ging op haar verlichting en vooruitgang, nog zoo stupide was om die misdadige misleiding niet te zien of, indien zij haar wèl zag, laf genoeg was om haar te dulden!

III

De sociale misleiding: De menschheid.

Religieuze en sociale macht der gewoonte.

Als men het monument, gesticht door negentien eeuwen van geloof aan den God der christenen en zijn kerk van nabij onderzoekt, zoowel in de bijzonderheden als in zijn algemeenheid, dan staat men versteld. Men kan het bijna niet begrijpen hoe een bouwwerk, op zulk een basis gegrondvest, zoo lang heeft kunnen standhouden; men vraagt zich af hoe 't mogelijk is dat lichtgeloovigheid en onwetendheid de menschen tot zulk een grenzelooze absurditeit hebben kunnen voeren.

Zeer zeker, als het christendom in deze tijden plotseling was verschenen, als de menschen in onze dagen een nieuwen godsdienst zouden propageeren zóó onredelijk als de christelijke, dan zou die godsdienst slechts een zeer matig succes bereiken.

De kracht van den christelijken godsdienst is zijn bejaardheid; wat aan zijn dwalingen een schijn van waarheid geeft is de konstante herhaling; wat aan zijn leugens het schijnkarakter geeft van gerechtvaardigde zekerheid, is de leugenverbreiding bij het onderwijs, de opvoeding, in de litteratuur, het tooneel, de schilder- en beeldhouwkunst, de muziek en de architektuur; wat zijn monsterachtige misleiding verbergt, dat is zijn prestige, zijn in alles overheerschende handigheid.

Ik heb meermalen hooren zeggen dat de maatschappij is, zooals de elkander opvolgende geslachten haar wilden hebben. Zoo oppervlakkig beschouwd lijkt deze redeneering juist; maar bij eenig nadenken blijkt zij toch valsch te zijn.

Het sociale bouwwerk dat door de menschen wordt bewoond die in het begin van de twintigste eeuw leven, is niet door hen gekonstrueerd. Toen zij op de wereld kwamen, hulploos, zwak, onmachtig, vonden zij dat dat bouwwerk, groot en sterk, alsof 't er voor eeuwig stond, nooit door iets anders vervangen zou kunnen worden. Elk nam zijn plaats in, hem door het toeval der geboorte aangewezen: gelukkig de bevoorrechten — wee de onterfden!

Het is gebeurd — ik betwist het niet — dat de omstandigheden wisseling in het lot brachten: dat er waren die geboren in krotten zwart van ellende, een komfortabele woning, vol weelde en luxe verkregen en omgekeerd, dat er waren die, geboren in 'n paleis, stierven in het smerige, sombere slop van een achterbuurt. Maar hoe veelvuldig die wisselingen ook plaats zouden hebben gevonden, het doet niets af aan het feit dat het algemeene beeld der samenleving bleef, de grondslag van het gebouw en zijn struktuur daardoor geen verandering ondervond.

Zeker, het had kunnen plaats vinden dat de jeugd, door zelfstandig denken tot het inzicht was gekomen dat de konstruktie van het gebouw niet deugde, in strijd was met het algemeen welzijn, en pogingen ging aanwenden alles te vernietigen om er een nieuw sociaal bouwwerk voor in de plaats te stellen, waarin niet enkelen een behagelijk toevlucht zouden vinden en velen van de meest elementaire gemakken zouden zijn beroofd.

Maar dat moesten de bevoorrechten tot elken prijs verhinderen!

En zij hebben daarom, ziende dat de instorting van het bouwwerk vroeg of laat misschien gebeuren

kan, alles er op gezet heer en meester in huis te blijven. Zij hebben wetten gemaakt die de bestaande toestanden heiligen en met straf dreigen elkeen die zich er tegen verzet. En dat niet alleen! Zij hebben opvoeding en onderwijs, zij hebben ook de moraal in hun dienst gesteld als trouwe bewakers van hun voorrechten, als kweekers van het respekt voor hun wetten en instellingen.

En dat alles hebben zij zoo bekwaam ingericht, dat elkeen die zich verstout tegen de onrechtvaardige sociale instellingen in verzet te komen, tot misdadiger of leugenaar wordt bestempeld. Hij die er zich slechts toe bepaalt zijn gedachten te uiten in den vorm van een humanitairen wensch, een verren droom of een wijsgeerige leerstelling? Zoo iemand wordt behandeld als een fantast, een najager van hersenschimmen. Maar wee hem die verder gaat en voor onmiddellijke veranderingen of verbeteringen vecht! De wet drukt hem neer, alle geweldsmaatregelen staan ten dienste om hem het zwijgen op te leggen.

Met medelijden te worden behandeld als iemand die lijdt aan een ziekelijk idee of te worden vervolgd en gestraft — dat is 't alternatief waar men den mensch voor plaatst die verandering in de maatschappelijke toestanden wenscht. En dat alles in naam van de gangbare moraal en de leugen der officieele opvoeding.

Als men van de gunsten der heerschende machten wil genieten, als men in de achting van het publiek wil blijven, als men in vrede wil leven met de Wet en niet bejegend wil worden als een misdadiger of een dwaas, dan moet men afzien van elke wensch of poging om in de maatschappelijke verhoudingen verandering te brengen en zich slechts bepalen tot het loven van al het bestaande als rechtvaardig en goed.

De zorg voor een vreedzaam bestaan, het be-

lang van het gezin, de eischen van den „struggle for life", de traagheid van geest, het bekende: „ik heb al zooveel aan m'n hoofd" — ziedaar de oorzaken die de groote massa afhouden van den strijd voor een betere maatschappij.

Zeker, de massa klaagt en moppert, jammert en kreunt, rammelt nu en dan met de ketenen, maar zij onderwerpt zich en dank zij de gewoonte en de sleur schikt zij zich tenslotte in een maatschappelijke struktuur, waarin ook de geslachten, die voorafgingen, zich schikten en die toch per slot van rekening ook wel langzaam aan een beetje beter worden; die, naar men zegt, naar 't wezen onveranderlijk zijn en men zonder gevaar niet kan pogen te vernietigen.

Of die maatschappelijke woning is zooals men haar zou wenschen? O neen! Maar men vond haar zoo gereed en niemand die er thans in woont heeft men kunnen raadplegen omtrent haar bouw en inrichting, allen moesten haar, goedschiks of kwaadschiks, zóó aanvaarden; men had geen keuze, men moest er in leven, goedschiks of kwaadschiks.

Het baat niet of men mij tegenwerpt dat, dank zij het algemeen kiesrecht, de volkswil alle verbeteringen in die woning aan kan brengen die gewenscht zijn en dat, indien men dat niet doet, zulks bewijst dat men er vrede mee heeft en dientengevolgde de maatschappij precies is zooals de individuen die haar vormen, haar willen. Want ik antwoord daar kort en bondig op: de aanwending van het stembiljet als manifestatie van den volkswil, is een afschuwelijke misleiding. De souvereiniteit van het volk is in de praktijk steeds gelogenstraft door de feiten. De onmacht, de dwaasheid en de korruptie die het parlementaire stelsel te aanschouwen geeft, leert ons wel wat anders. De eeuw van parlementarisme die achter ons ligt heeft de burgers wel zoo ontgoochelt, dat zij zich thans meer en meer van de

stembus gaan afwenden. Gebleken is immers dat het kiesrecht geen ander resultaat heeft gehad dan wisseling van machthebbers; dat er totaal geen verandering in het wezen der maatschappelijke verhoudingen is gekomen.

Het is dus onwaar als men beweert: de maatschappij is zooals zij verlangd wordt door de individuen die haar vormen. Dit is integendeel de zuivere waarheid: de individuen van tegenwoordig zijn zooals de huidige maatschappij hen wenscht. Elk individu wordt van af zijn geboorte gevormd, gemodelleerd, opgevoed, gerangschikt, bewaakt, vermilitariseerd; het wordt volgepropt met valsche ideologiën, dogma's, vooroordeelen, voorschriften en verboden. En daardoor wordt elk initiatief, elke zelfstandigheid gedood, elke origineele beweging verlamd, de neiging tot verzet gebroken.

Stellig is er wel eens wisselwerking tusschen mensch en maatschappij: beurtelings zijn zij oorzaak en gevolg. Maar in normale tijden is de maatschappij altijd oorzaak en het individu gevolg. Alleen in revolutionnaire perioden wisselen de rollen: dan zijn de individuen oorzaak en de nieuwe maatschappij, waar zij de grondslagen voor leggen, gevolg.

De kracht van een beschaving wordt gevormd door de ouderdom van haar omlijstingen, het gewicht van de opvoeding, de moraal en de geërfde gewoonten die haar ondeugden maskeeren, die doen gelooven dat haar instellingen respektabel, onvermijdelijk en onverwoestbaar zijn en elke neiging tot omverwerping signaleert als dwaas of misdadig.

Deze redeneering is volkomen nauwkeurig van toepassing op de godsdienstige maatschappij.

Zij die het geluk hebben gehad in een ongodsdienstig gezin te zijn opgevoed, zij die het voorrecht hebben gehad een godsdienstlooze school te bezoeken, kunnen zich niet voorstellen welke indrukken de christelijke godsdiensten teweeg brengt in het gemoed van een kind.

Die indrukken kunnen worden vergeleken bij de diepe geulen die een ploeg in 't land maakt. Die geulen kunnen door overvloedige regens worden gevuld en aan het oog worden ontrokken, maar zoodra de grond het water heeft ingezogen, komen zij weer voor den dag en zij zijn dieper dan ooit.

Vraag een grijsaard of hij u herinneringen uit zijn jeugd vertelt, verzoek hem u, ter bevrediging van uw nieuwsgierigheid of dorst naar kennis, die dingen te vertellen die den meesten indruk op hem hebben gemaakt... Hoe veelbewogen zijn leven ook is geweest, wat hij ook meemaakte, tot welke hoogten van geluk hij ook stijgt en in welke diepe afgronden van smarten hij ook neerdaalt bij het vertellen van zijn herinneringen, hij is 't meest ontroerd als hij u vertelt van zijn kinderjaren en dát doet hij ook 't liefste. De schijnbaar onbeduidende dingen, zijn ook het diepste in zijn geheugen gegrift, want hij weet ze met de wonderlijkste nauwkeurigheid tot in de kleinste bijzonderheden te vertellen. Het blijkt dat de indrukken die hij als kind opdeed, de diepste sporen achterlieten in zijn geheugen: sporen die door geen storm of vloed konden worden weggevaagd: wat hij als kind hoorde, wat hij als kind zag of op welke wijze dan ook waarnam, dat bleef hem het duidelijkste bij; wat er in zijn leven ook gebeurde, door welke hartstochten hij werd bevangen, geen gebeurtenis werd zoo diep gegrift in zijn

geheugen als de oogenschijnlijk zoo onbeteekenende voorvallen uit zijn jeugd.

Of die herinneringen zijn oogen van vreugde doen stralen of wel een smartelijke trek op zijn gerimpeld gelaat brengen, doet hier niets terzake. Altijd weer blijkt dat zulke jeugdherinneringen het levendigst blijven voortbestaan, bewijs welk een onuitwischbaren indruk zij maakten.

Merkwaardig is 't, en ik ben er van overtuigd dat niemand die opgegroeid is in een oprecht vrome omgeving dit ontkent: van alle jeugdindrukken bleven die welke met den godsdienst in verband staan het sterkste stand houden. Het is verklaarbaar. Die godsdienstige dingen immers bezitten de eigenaardigheid de verbeelding van het kind te verplaatsen op het terrein van het bovennatuurlijke, heel dat kinderlijk wezen in beslag te nemen, geheel te voldoen aan zijn liefde voor 't wonderlijke, den bodem der werkelijkheid te verlaten, en het kind te vervullen met dat mirakel, waardoor het voor 'n oogenblik ophoudt een menschenkind te zijn, vleugelen krijgt en als een engeltje rondvliegt om den troon van den „Eeuwige". Voor een kind, wiens maagdelijke ziel zoo ontvankelijk is voor sprookjes en mystiek, laat niets een dieperen indruk achter dan de godsdienstige verhalen: onvergetelijk blijven de oogenblikken waarin het meegesleept werd door de emotie dáárvan.

Het geloof is een kinderziekte.

Welnu, die jeugdindrukken zijn het die bij de menschheid altijd nog domineeren. Zoodra het bewustzijn bij den oorspronkelijken mensch ontwaakt, wordt hij aangegrepen door vrees en bewondering voor het imposante schouwspel dat de hem omringende natuur biedt.

Dezelfde feiten worden onophoudelijk waargenomen: het regelmatig wederkeeren der jaargetijden, het prompte volgen van den dag op den nacht, de verwarmende zonnestralen en het zachte, matte licht der maan, het schitteren en weer verbleken der sterren, al deze voor den oorspronkelijken mensch onverklaarbare verschijnselen, doen hem onwillekeurig gelooven aan het bestaan van den oppersten Regelaar, een verheven majesteit, oppermachtig, staande ver boven de natuur, boven al dat wonderlijke hetwelk het Heelal ter aanschouwing biedt.

Hulpeloos en onwetend, machteloos tegenover de machten die rondom hem heerschen in de natuur, voelt de oorspronkelijke mensch zich klein en ellendig. Hij begrijpt niets van het hemelsche mechaniek, weet niets van die fatale noodwendige aaneenschakeling der geweldige natuurkrachten, en hij stelt zich voor dat er wezens zijn, fantastisch, fabelachtig machtig, die dat alles bewerkstelligen, die de elementen ontketenen, den regen doen vallen, de droogte over de aarde brengen, licht en duisternis verspreiden, den stormwind blazen en de stilte doen volgen, den overvloed en den nood veroorzaken.

Instinktief tasten zij in 't duister. Maar positief twisten in de menschen en de dingen twee beginselen om den voorrang: het beginsel van het goede en dat van het kwaad, de macht der bescherming en de goedheid, welks hulp men zich moet verzekeren, en de macht, van het kwaad en den rampspoed, die men van zich af moet wentelen.

En men kwam er dus toe door gebeden de zege te verkrijgen van de goede goden en door offerande de goden van het onheil te ontwapenen.

Zoo ontstond in het brein van den primitieven mensch het geloof aan bovennatuurlijke wezens die willekeurig over het wel en wee der menschen beschikten.

Bewijzen voor dat alles vindt men als men de

oorspronkelijke godsdiensten bestudeert en men vindt ze ook verborgen achter alle, ook de meest moderne godsdiensten van den tegenwoordigen tijd.

Zeker, men ziet dat de mensch, minder onwetend, zich ontdoet van die al te stupide gelooverijen en de meer verlichte geest recht doet aan het fetischisme dat nu wel wat al te dwaas is geworden. Zeker, men ziet dat de mensch, meer en meer onderricht wordt in de orde van 't Heelal, de evolutie der materie, de verschijnselen van leven en dood, de noodzakelijke wetten die den loop der planeten bepalen, steeds meer behoefte voelt aan herziening van zijn geloof en 't rijper worden van zijn religieuze gevoelens. Het kan nu eenmaal niet anders.

Toch vindt men in alle godsdiensten — christelijke zoowel als andere — dezelfde, één oorsprong hebbende overtuiging: Geloof in een God-Schepper, Heerscher over allen en alles tot wien men gebeden richt en die men door offeranden wil verteederen om gekoesterde wenschen vervuld te zien.

Bij ernstige studie en vergelijkend onderzoek der verschillende godsdienstige opvattingen bespeurt men altijd duidelijk dien verbindingsdraad tusschen de eerediensten der oude zoogenaamde wilde volken en die van den tegenwoordigen tijd. Slechts in het uiterlijk ziet men bij de laatste een hoogeren graad van beschaving.

Dit punt is van meer belang dan het bij oppervlakkige beschouwing schijnt. Want de laatdunkendheid waarmee de moderne godsdiensten zich beroepen op het vernieuwende en verjongde in hun eerediensten, op de „openbaring", krijgt hierdoor een gevoelige knak. Een doodelijke slag wordt ook onvermijdelijk toegebracht aan het dogma dat op de zoogen. „openbaring" berust.

Men zal moeilijk kunnen bewijzen dat de geestesgesteldheid bij den oorspronkelijken mensch was zooals ik haar aanduidde. Er zijn geen getuigen.

Maar bij gebrek daaraan kunnen wij onze toevlucht nemen tot de konstateeringen die den filosoof veroorloven een denkbeeld te vormen van een verleden waarvan ons de nauwkeurige dokumenten ontbreken.

Deze konstateeringen zijn:

In sommige streken der aarde leven, in wilden staat menschen die, door hun fysieke eigenschappen, hun taal, zeden en gewoonten, en vooral door hun totale onwetendheid, ons een denkbeeld geven van den oermensch. Wij zijn gerechtigd aan te nemen dat de menschen die eeuwen en eeuwen terug leefden, toch minstens in dezen, zoo niet nog achterlijker staat verkeerden.

De natuur heeft daar nauwelijks de aanraking van de menschelijke hand gevoeld. De onmetelijke ruimten zijn zoo goed als verlaten en als de indiër, gedreven door de zucht naar avontuur, de enge cirkel, waarin hij vanaf zijn kindsheid leefde, wil uittreden, moet hij eindelooze afstanden, vol moeilijkheden en gevaar, afleggen. Jacht en vischvangst zijn de voornaamste middelen die in de levensbehoeften moeten voorzien. Landbouw en industrie zijn er zoo goed als volkomen onbekend. De taal is beperkt tot enkele gebaren en ongeartikuleerde klanken. Daardoor slechts kan deze primitieve mensch uitdrukking geven aan de weinige gedachten die in zijn brein ontstaan.

Men heeft getracht door te dringen tot in die streken; als men daarin niet kon slagen, informeerde men bij de naburige volken. En de inlichtingen die men aldus verkreeg, stemmen, voor wat betreft godgeloof en eerediensten, volkomen overeen met wat door mij hiervoor is betoogd.

Ieder die zich daaromtrent voldoende op de hoogte wil stellen, zij de lezing aanbevolen van de werken van den onsterflijken Elisee Reclus: De universeele Geografie" en „De Mensch en de Aarde".

Deze gevolgtrekking mag worden gemaakt: Hetgeen men in onzen tijd nog waar kan nemen bij de in wilden staat levende volken, moet wel overeenstemmen met den staat waarin de menschen leefden die onze streken bevolkten voor enkele duizenden jaren terug. Welnu, ook het geloof aan goden en de eerediensten, zij moeten zóó zijn geweest. En de tegenwoordige godsdiensten, zij zijn alle op die basis gegrondvest: op de vrees en de onwetendheid. En de „openbaring" is niet anders dan louter uitvindsel, gesteund door alle moderne godsdiensten, teneinde den schijn teweeg te brengen, alsof men héél ver afstaat van het dwaze fetischisme onzer voorvaderen.

De godsdienst is niet anders dan de kinderziekte der menschheid.

Het kind, en niet alleen het kind dat daar in die verre, onbeschaafde streken woont, maar ook het kind dat onder ons opgroeit, is voor ons een wonderlijke en stellige getuige.

Psychologisch onderscheidt men bij het kind deze drie bepaalde karaktertrekken: nieuwsgierigheid, onwetendheid en liefde voor het wonderlijke.

Als u met een kind van 5 tot 10 jaar omgaat, luister dan geduldig naar zijn babbelarij; moedig haar zelfs aan. Laat uw toon niet streng zijn, uw houding niet ernstig. Poog van uw gelaat af te nemen die sombere trekken die zorg en teleurstelling er op teekenden. Toont u een vriend, een kameraad; spreek opgewekt en boezem vertrouwen in. Het zal dan niet lang duren of heel het kinderhartje ligt voor u open. Dra komen de vragen, de duizenden vragen die u versteld doen staan door hun verscheidenheid en diepe beteekenis. Het is maar steeds „hoe" en „waarom" dit of dat en soms zelfs raakt u er danig door in verlegenheid. U bespeurt dat in zoo'n kinderbrein problemen en vraagstukken opkomen, met welker oplossing de menschheid zich

reeds eeuwenlang bezighoudt en kwelt. U bemerkt dat uw klein ondervragertje alles wil weten, alles wil begrijpen; het wil een verklaring voor alles wat het ziet, hoort, voelt, waarneemt. En steeds moet u meer verklaren, méér uitleggen, méér duidelijk zijn. Als ge slechts een beetje wijsgeerig dat kind bestudeert, dan wordt ge gewaar dat daar in dat hoofdje alles omgaat wat in de menschheid steeds omging: al die ideeën en gewaarwordingen, al die instinkten en weetgierigheid.

Het kind is weetgierig.

Maar het is onwetend en dientengevolge vreesachtig.

Vrees is de onafscheidelijke bondgenoote van de onwetendheid; men heeft altijd de meeste vrees voor het onbekende, het onbegrepene, omdat zij de eventueele vijanden zijn, die het mogelijke gevaar opleveren. De mensch die voor het gevaar geplaatst het meest zijn koelbloedigheid bewaart, is hij die het meeste weet, derhalve het beste gewapend is tegen het hem bekende gevaar en volkomen op de hoogte van de bedoelingen en de wapenen van den vijand. Zoo iemand toch is het beste in staat om wat hem wacht te trotseeren of met kans van slagen te bevechten.

De domme vrees schept hersenschimmen en overdreven voorstellingen, denkbeeldig gevaar. Hij die de dingen tot hun behoorlijke proportie weet te brengen, verwijdert alle waanvoorstellingen zonder zin of inhoud en verjaagt de schrikwekkende droombeelden.

De onwetende mensch is noodlottiger wijze ook een vreesachtig mensch.

Het kind dat nog niets weet, heeft vrees voor alles: de duisternis, de eenzaamheid, donder en bliksem, het minste geluid waarvan het den oorsprong niet weet, het tamste dier dat het niet kent, de fan-

tastische voorwerpen die 's nachts de kamer vullen, zijn bedje omringen.

Als het kind vraagt, uitlegging verlangt, weten wil, dan is dit ongetwijfeld een gevolg van zijn nieuwsgierigheid, maar het is ook een bewijs voor zijn behoefte aan veiligheid en geruststelling en die veiligheid en geruststelling zullen bij het kind komen naarmate men het meer en meer grondig onderricht. Het kind is weetgierig, maar het is onwetend en dientengevolge vreesachtig.

Gij verlichte, onderwezen mensch van den tegenwoordigen tijd, gij hebt onmiddellijk onder uw bereik en ter uwer beschikking heel het resultaat van alle onderzoekingen en ontdekkingen, al het speuren en weten dat ontelbare generatiën u nalieten. Maar plaats dat kind in uw verbeelding eens in dat tijdperk toen het menschelijk weten nog niets was, toen de grijsaards even weinig waren onderricht als het kind; stel u het kind voor overgeleverd aan zichzelf onder zulke omstandigheden, zich slechts kunnen verlaten op zichzelf, op zijn eigen onwetendheid, wat moest het doen? Welke antwoorden kreeg het op zijn vragen? Hoe kon zijn zijn weetgierigheid bevredigd worden?

Onvermijdelijk konden op zijn vragen geen redelijke antwoorden worden gegeven. En de dwaze en zinlooze verklaringen die men gaf, werden derhalve in vertrouwen voor goed en juist aanvaard.

Maar ziehier wat mijn betoog versterkt: Welke verklaringen zult gij het kind geven als 't u daarom vraagt? Een van twee: of gij ontleent aan den godsdienst de antwoorden die, naar het heet, daarin worden gegeven als oplossing voor de verschillende problemen, of gij neemt uw toevlucht tot de wetenschap en gij zult, indien het u niet mogelijk is een op waarheid berustende verklaring te geven, liever u ruiterlijk van elk antwoord onthouden dan er een te geven dat waardeloos is.

Dit voorspel ik u bij voorbaat: die antwoorden welke wetenschappelijken ondergrond hebben, worden ongeloovig en onverschillig door het kind ontvangen. Zij zullen óf te simpel óf te ingewikkeld zijn. Later misschien zal de juistheid worden ingezien en erkend, maar op 't oogenblik ziet het kind zulks niet in en wanneer het ooit zich anders voordoet, dan zal het zijn omdat het een blind vertrouwen in u stelt.

Zonder aarzelen zal het echter de antwoorden aanvaarden die een bovenzinnelijk karakter dragen, die wijzen op het bestaan en de tusschenkomst van een onzichtbare, geheimzinnige macht, een godheid. Hoe eenvoudig is 't niet! Het kind vraagt „ Wie heeft dit of dat gedaan?" Gij antwoordt: „God, mijn kind". „Waarom heeft God dat gedaan?" „Omdat Hij wilde dat 't zoo zij mijn kind". Nietwaar, zoo maakt men zich er het gemakkelijkste af, als een kind vraagt naar het hoe en waarom der dingen.

Dat allesomvattende antwoord heeft het voorrecht op alle vragen te kunnen dienen; het snijdt alle verdere vragerij af, het verwijdert alle onzekerheid verschoont u ervan meerdere uitlegging te geven.

En heeft ook nog dit voordeel: het streelt de liefde voor het wonderlijke, die elk kind in zich omdraagt. Het wetenschappelijk antwoord is koud en droog, soms wat brutaal; in elk geval zonder poëzie en dus zonder bevrediging van de kinderlijke verbeelding. Maar het godsdienstige antwoord, dat sleept het kind mee, maakt indruk, brengt het in verrukking, treft zijn verbeelding. Want hier wordt een bovennatuurlijke macht in scène gezet, dringt in het hoofdje de romantische idee van een suprêm, buitengewoon wezen.

Het is niet moeilijk te verklaren hoe het kind ten prooi kan worden aan het grofste bijgeloof en den meest dwazen waan.

Welnu, wat geldt voor het kind van den tegen-

woordigen tijd, het kind dat wij om ons heen zien opgroeien. dat geldt ook voor heel de menschheid in haar kindsheid, in die periode van onwetendheid, vrees en liefde voor al wat wonderlijk is.

De dwaling van Pascal.

Pascal heeft gezegd: „De mensch is een religieus dier". Maar deze filosoof „Port-Royal" dwaalde.

De mensch is geen religieus dier. Want in dat geval zou hij het moeten zijn vanaf zijn geboorte, en noodzakelijk. Als de mensch een „religieus dier" was dan zou de behoefte om te gelooven gelijk met hem geboren moeten zijn en ook slechts gelijk met hem sterven, niemand zou dan aan deze behoefte ontkomen; niet bij enkelen zou men die behoefte waarnemen, zij zou bij alle menschen zonder uitzondering aanwezig moeten zijn. De behoefte aan gelooven zou voor den mensch even noodzakelijk moeten zijn als de behoeften aan eten, drinken, slapen, ademhalen, kortom als de behoeften van het vervullen van alle natuurlijke funkties die inharent zijn aan het leven.

Pascal leefde voor bijna drie eeuwen terug, een tijdperk, waarin, op enkele zeldzame uitzonderingen na, alle menschen oprecht of niet, tot een of anderen godsdienst behoorden. Pascal kon in zijn tijd den mensch dus niet anders zien dan „religieus" en zoo kwam hij er toe, van een „religieus dier" te spreken. Dit ter zijner verontschuldiging! Maar zijn meening was desniettemin een dwaling.

De mensch is geen religieus dier; hij was het niet ten alle tijde en zal het niet altijd zijn.

De mensch is een religieus dier g e w o r d e n, hij moest het noodlottigerwijs worden — ik heb dit m. i. voldoende aangetoond — toen het bewustzijn

ontwaakte en de groote wereldraadsels zich aan hem opdrongen. Onwetend en vreesachtig, weetgierig en vervuld met neiging naar het wonderlijke, moest hij noodwendig een religieus dier worden.

Hij zal het blijven zoolang hij kind zal zijn. Maar hij zal ophouden het te zijn, zoodra hij „meerderjarig", d. w. z. zoodra hij in 't bezit van een hoeveelheid wetenschap is, die zijn rede in staat stelt zich te wapenen tegen de heerschappij van het onbekende en de aantrekkelijkheid van het wonderlijke.

De godsdiensten zijn onderworpen aan de wetten der evolutie. — Het verval van het christendom.

De godsdiensten zijn, zoo goed als alle andere historische bewegingen, aan de wetten der evolutie onderworpen. Zij ontkomen er niet aan, zoomin als elk levend organisme er aan ontkomen kan.

Alle levende organismen doorloopen drie fasen: geboorte, groei en verdwijning. Zoo ook de godsdiensten: zij worden geboren, zij ontwikkelen en sterven.

Wie kan het aantal godsdiensten opsommen die deze drie fasen reeds doorliepen en waarvan de herinnering slechts te voorschijn is gebracht door den arbeid en ontdekkingen der archeologie? Van het Druidisme, dat voor nauwelijks zestien eeuwen terug de godsdienst der Kelten was, spreekt in onze dagen niemand anders dan van een voor altijd in het verleden verzonken, vage religie.

De katholieke kerk mag zich onvernietigbaar achten, men kan er zeker van zijn, dat ook zij eenmaal verdwijnen zal.

Wij hebben gezien onder welke omstandigheden

zij geboren werd, onder welke voorwaarden zij zich ontwikkelde en den omvang bereikte waar zij thans nog prat op gaat.

Maar zij is heden gekomen aan de fase van haar verval, de afdaling die naar haar verdwijning voert.

Het christendom is nog zeer machtig, maar het dankt zijn kracht aan de sociale verhoudingen: politieke, ekonomische en zedelijke, die niet direkt afhangen van het gelaat.

Het aantal menschen die aan geen geloof doen en zich van alle godsdienstige voorschriften onthouden, neemt voordurend toe. Men heeft de statistieken en opgaven der kerkgenootschappen slechts gade te slaan, om te kunnen vaststellen dat het aantal menschen die de bemoeiing der kerk inroepen bij geboorte, huwelijk en sterfte steeds kleiner wordt Alleen het platteland maakt soms een uitzondering. Maar ook daar is verval te bespeuren. In de steden is de achteruitgang zeer belangrijk.

Het is verklaarbaar waarom het geloof in de steden meer achteruitgaat dan op 't land. Allereerst is, in 't algemeen genomen, de bewoner van het platteland onwetender dan de stedeling en het niveau van het geloof houdt gelijken tred met de graad van ontwikkeling. Voorts is op het platteland de priester altijd nog een voornaam personage, wien de kleine boer niet zonder gevaar den rug toe kan keeren. Verder kennen de menschen op 't platteland elkander allemaal; het „wat men er van zegt" wordt daar het meest gevreesd. Tenslotte en vooral: de priester is de huisvriend van den grooten heer, van wien de kleine boer of arbeider altijd afhankelijk is.

Ofschoon in de kleine steden het geloof minder is dan op 't land, het is er erger gesteld dan in de groote steden. En dit bijna door dezelfde oorzaken.

In de kleine steden vindt men menigeen die niet gelooft aan god of duivel maar toch zijn kinderen

niet durft af te houden van „de eerste communie"; menig jongmensch die zijn kerkelijke plichten totaal verwaarloost, durft toch niet te trouwen buiten de kerk om; menig familievader die zich reeds lang om geen altaar of priester bekommerde, wiens antgodsdienstige levensopvatting voldoende bekend was wordt toch godsdienstig begraven, omdat vrouw en kinderen zoo gaarne willen dat velen de lijkbaar volgen en men toch maar niet zeggen zal dat hij „als een hond gestorven en onder den grond gestopt is."

In de kleine steden en vooral in de dorpen hebben de menschen maar weinig afleiding en gering is de gelegenheid waar men zich in de nieuwe kleeren kan toonen. De kerk biedt deze gelegenheid. In de kerk ontmoet men ook vrienden en bekenden, men sluit er nieuwe kennismakingen, men kan er zelfs verschillende zaken behandelen.

In de groote steden gelden deze overwegingen en berekeningen niet en veel van die attrakties hbeben groot deel van hun waarde verloren. Men doet er nog altijd wel aan deze dingen, doch in veel mindere mate. Minder bekend, verdronken in de massa, loopt men niet zoo in 't oog, ziet vooral de priester niet alles wat er gebeurt. De arbeider die zijn betrekking op werkplaats of kantoor verliest omdat hij niet meer in de kerk komt of niet meer aan de mis deelneemt, vindt licht wel weer een andere werkkring; het meisje dat niet meer ten biecht gaat, beloopt niet zooveel kans dat er van haar gezegd wordt dat ze een „slecht leven" lijdt en niet durft biechten omdat ze teveel op haar geweten heeft. Ten slotte, de schouwburgen, de café's, de bioscoop en de dansgelegenheden, zijn de plaatsen waar men elkander ontmoet, waar men zich vermaakt, waar men vindt wat elders in de kerk en haar ceremoniën gezocht moet worden.

Ik kan de feiten van allerlei soort die bewijzen

dat de mensch minder geloofsijver heeft naarmate hij meer naar zijn eigen wil kan leven, wel duizenvoudig vermenigvuldigen.

Maar is 't noodig dat ik er langer bij stilsta? Is 't niet genoegzaam bekend dat, als alleen het geloof het moest doen en geen andere overwegingen die met het geloof niets te maken hebben opgeld deden, er heel wat minder menschen aan den voet van het altaar zouden liggen?

De kerk gaat er prat op dat het grootste deel der bevolking van vele landen tot de katholieke kerk behoort. Men publiceert daaromtrent hooge cijfers. Maar wat bewijst men daarmede? Niets. Hoeveel zijn daarbij die niet weten wat ze doen, of, liever, wat hun is gedaan? Welk kind heeft er zeggingsschap over het doopsel al of niet te ontvangen?

Hoeveel geloovigen zullen er nog over zijn, na 25 jaar bijvoorbeeld, van al die duizenden die heden het „heilige doopsel" ontvangen? Hoeveel zijn er niet die voor 25 jaar terug gedoopt zijn, maar nu koud blijven voor al de bedreiginen met hel en verdoemenis?

Bovendien, wat is het gehalte van vele andere duizenden die Zondags ter kerk gaan?

Velen gaan ter kerk omdat zij er altijd heengingen: louter uit gewoonte. Anderen vindt men er, omdat zij Zondagsmorgens niet weten waar elders heen te gaan; zij gaan Zondags ter mis, zooals zij door de week naar hun bezigheden gaan. De een gaat er heen om zijn ouders of schoonouders een plezier te doen, om hun vrouw te vergezellen, om de kinderen een goed voorbeeld te geven, huiselijke onaangenaamheden te vermijden. De andere gaat er heen omdat iedereen gaat en het wegblijven hem in opspraak zou brengen. Voorts zijn er die door zuiver wereldsche overwegingen worden geleid: om zaken die men doet of hoopt te kunnen doen, terwijl weer andere vreezen dat het van weinig opvoeding

getuigt als men in kerktijd elders zich bevindt. Ten slotte: hoeveel kerkgangers denken niet aan de erfenis die zij kunnen verspelen? Hoeveel zien in kerkgaan niet de mogelijkheid van een goed huwelijk? Hoeveel meisjes en vrouwen vinden geen behagen in den „aardigen” priester, in de mooie nieuwe toiletjes die ze te zien krijgen? Daar gaat de dokter die zieken zoekt, de winkelier die klanten wil hebben, de beambte die vorouit wil komen, de werkman die goed aangeschreven wil staan, de man die voor deugdzaam versleten wil worden, de vrouw die verstrooing wenscht....

Daar gaat, daar gaat....

Het zijn alle oprechte vromen? Zij knielen voor het altaar, verzinken in 't gebed, vernederen zich voor God en al de heiligen, waarachtig geloovend aan dat alles? Och kom!

Hoeveel christenen gelooven oprecht en eerlijk, zonder bijbedoelingen of berekening, belangeloos, vurig opgaand in het geloof? Hoevelen zijn er als de apostelen en martelaren die alles offerden voor dat geloof, die aan alle verleiding weerstand bieden en elke slechte gedachte weten te verbannen?

Hoeveel christenen zijn er die zóó gelooven? Wier geloof, zeer zeker, door den verlichten mensch als stupide wordt beschouwd, maar die toch bij elk rechtvaardig mensch respekt en waardeering afdwingen vanwege de eerlijkheid en oprechtheid?

Het aantal is moeilijk te bepalen, maar klein is 't zeer stellig.

Het is dan ook daarom dat de priester, teneinde den invloed, dien hij zoolang reeds bezat, te behouden, zich buiten het domein begeeft dat hem eigen is.

Dat domein is het geloof, met de kerk als zetel. Vroeger bleef de priester beslist in de kerk en hij wachtte daar zijn getrouwen. Maar sedert hij gewaar werd dat die getrouwen niet meer zoo regelmatig kwamen, trad hij naar buiten om hen op te

zoeken. Hij begreep dat het geloof ging tanen en hij beproefde die groeiende onverschilligheid tegen te gaan met middelen die pasten in de lijst van den tijd.

Vooral in de laatste vijf-en-twintig jaar zijn de stichtingen der kerk, stichtingen die rechtsreeks geen verband houden met het geloof, zeer toegenomen. Ontelbaar zijn de liefdadigheids-instellingen, zang- en muziekvereenigingen, sportclubs, patronaten en wat dies meer zij, die de kerk direkt onder haar invloed heeft. Men heeft die instellingen voor alle smaken, voor elken leeftijd, voor beide sexen en voor alle standen. En niet alleen beperkt men zich tot de instellingen van socialen aard: elke menschelijke neiging en ambitie wordt geëxploiteerd en onder de hoede van de kerk gebracht: frivoliteit. stoffelijke begeerte, ijdelheid.... zoo raar kan men 't zich niet indenken: de kerk legt er openlijk beslag op.

Maar wat nood? Gedurende twee eeuwen gaat het christendom met snelheid naar omlaag; zijn prestige vermindert van dag tot dag. De filosofen en encyclopedisten der 18de eeuw gaven den eersten stoot. De groote Fransche revolutie gaf een onherstelbare knak aan zijn invloed. De steeds vorderende wetenschap ondermijnde altijd maar door zijn grondvesten, door de werkelijkheid te stellen tegenover de frasen van het geloof.... Het gaat bergafwaarts; niets is in staat het naderend einde te verhinderen.

Wetenschap en Godsdienst. — „Geloof" en „weten" staan tegenover elkander.

Nog niet lang geleden hoorde ik een priester zeggen, dat er volstrekt geen konflikt is tusschen godsdienst en wetenschap. Hij beweerde dat de godsdienst zich niet meer met de wetenschap heeft bezig te houden dan de wetenschap met den godsdienst. Hij zei dat godsdienst en wetenschap zich op geheel

verschillend terrein bewegen en de grensscheiding daartusschen vrij nauwkeurg is aangegeven. De priester hoort in de kerk; de man der wetenschap in zijn loboratorium. Zij hebben niets met elkander te maken, in elk geval behoeven zij elkander niet te bestrijden. Hij schroomde niet te vertellen dat de vertegenwoordiger der wetenschap het recht niet heeft den godsdienst te bestrijden in naam der wetenschap, zoomin als de vertegenwoordiger van den godsdienst het recht heeft in naam van dien godsdienst de wetenschap aan te vallen. Den godsdienst zij verboden zich uit te spreken over de wetenschap, en de wetenschap is verplicht te zwijgen over geloofszaken. De konklusie van dien priester was, dat zoowel godsdienst als wetenschap uitstekend hun eigen zaken kunnen behartigen, met elkaar in vrede kunnen leven en samen voorwaarts kunnen schrijden.

Deze redeneering is verleidelijk, maar zeer naïef.

Ja, stellig! De wetenschap ontkent het geloof zoo goed als de laatste de eerste ontkent. Ja stellig! De wetenschap is stom en moet stom blijven tegenover de dingen des geloofs, waar zij niets mede te maken heeft. De wetenschap heeft tot taak het hoe en waarom der dingen op te sporen en vast te stellen. Ja zeker! Godsdienst en wetenschap bewegen zich elk op eigen, nauwkeurig afgebakend terrein. Ja zeker! De priester komt in de kerk en de man der wetenschap in het laboratorum. Ja zeker! De wetenschap mag het geloof niet aanvallen in naam der wetenschap, zoomin als de priester de wetenschap mag aanvechten in naam van het geloof.

Zóó moet het, eenvoudig en klaar uitgedrukt zijn: „Mannen der wetenschap, bemoei u niet met onze zaakjes; dring niet door in onze heiligdommen. Blijf in uw laboratoria en laat ons met vrede!”

Het is een noodelooze aanmaning: de wetenschap houdt zich nooit met God bezig. Want God komt niet op haar terrein, bevindt zich nooit waar

zij zoekt en vorscht. God is iets onwezenlijks; God bestaat niet voor haar. Alles wat geschiedt in het goddelijk plan, alles wat dus behoort tot den godsdienst, heeft geen interesse voor haar. God is naar verluidt het oneindige wezen, onbegrijpelijk en ondoorgrondelijk, ergo: ongenaakbaar voor den mensch. Men dringt niet tot hem door noch met de zinnen, noch met het gevoeligste apparaat. De wetenschap blijft ver van God en al wat goddelijk is. De man der wetenschap zou zijn laboratorium verlaten en de kerk binnenvallen? Wat zou hij er moeten doen?

Alleen de wetenschap heeft geen behoefte zich met den godsdienst bezig te houden, om hem te bestrijden en slagen toe te brengen. En men kan het dus in zooverre niet beter zeggen dan die priester het zei: „Beiden bewegen zich op afzonderlijk, nauwkeurig afgebakend terrein.”

Maar de vraag is, of die grenzen onveranderlijk zijn, of zij niet kunnen worden uitgebreid of ingekrompen, of zij er voor altijd zijn, of zij er altijd waren, hoe ze nu zijn en in de toekomst zullen worden.

In werkelijkheid zijn die grenzen zeer veranderlijk; onophoudelijk worden zij verplaatst en wat het eene terrein aan uitgebreidheid wint, moet 't andere onverbiddelijk verliezen.

Hoe meer wij doordringen tot het verleden, hoe meer wij zien dat die grenzen voortdurend zijn verplaatst. In den nacht der vervlogen tijden was het domein van het geloof, d.w.z. van het onbekende, het onwaarneembare en geheimzinnige zéér uitgestrekt. Ver, heel ver reikten de grenzen; ja, zij omvatten bijna geheel het Universum. Totaal onwetend, had de mensch nog niet de elementaire wetenschap gevonden. Maar langzamerhand kwam de kennis, het weten; moeilijk en voorzichtig trad de wetenschap vooruit en elke stap schonk haar nieuwe kracht. Zij stichtte op haar beurt een rijk, welks grenzen steeds werden uitgebreid.

Dat domein der wetenschap, d.w.z. der kennis, der waarneming van de feiten, breidde zich uit ten koste van het reusachtige domein dat door het geloof werd beheerscht. Elke verovering die de wetenschap maakte, was een verlies voor het geloof; wat de eene won moest de andere verliezen. En zoo werd ter zelfder tijn dat het rijk der menschelijke kennis vergrootte. het rijk der gelooverij verkleind, automatisch en onvermijdelijk.

Deze resultaten zijn absoluut onafhankelijk van den wil der wetenschappelijke zoekers zoowel als van den wil van den geloovige; zij waren een uitvloeisel van de feiten als zoodanig en door niets te verhinderen.

Geloof en wetenschap kunnen elkander niet ontkennen, tenzij in theorie. In de praktijk kunnen zij niet onverschillig tegenover elkander staan; het is noodwendig dat zij elkander bestrijden. Ten spijt van den heftigen tegenstand: het geloof moet terrein verliezen en eens komt de tijd dat zij alles prijs zal hebben gegeven. Het geloof zal bezwijken onder de slagen die de wetenschap haar indirekt toebrengt.

Laat ik mij ter verduidelijking in een mathematischen vorm uitdrukken. Ik kan zulks gemakkelijk en in verband met tijdsorde aldus doen:

Geloof =	95	80	60	40	20	5
Weten =	5	20	40	60	80	95

De verhoudingen zijn willekeurig gerangschikt; zij geven niet nauwkeurig die bewegingen weer zooals zij zich voltrokken. Zij hebben slechts de waarde van een raming en dienen slechts om een denkbeeld te kunnen vormen.

Een kleine toelichting is misschien nog noodig.

In 't begin der historie der menschhein was de verhouding tusschen geloof en weten 95 tegen 5. Het was het tijdperk waarin de mensch, gespeend van alle kultuur, leefde in volkomen wilden, schier dierlijken toestand.

De eeuwen rolden voort. De families werden stammen. Die stammen verbonden zich. Er kwam verlichting in het menschelijk brein; de beschaving vorderde, ontwikkelde. Landbouw en industrie ontplooiden zich. Steden werden gebouwd en verbindingswegen aangelegd. Zeeën en stroomen werden bevolkt met schepen, bestuurd door bekwame handen. De handel bracht de verschillende volken met elkaar in kontakt. De menschelijke gedachte werd meer en meer bevrijd van de duisternis van het verleden; de weetgierigheid nam toe, het begripsvermogen werd verscherpt. De zintuigen werden versterkt door instrumenten; het veld van waarneming en het terrein der kennis breidden zich wonderbaarlijk uit.... De verhouding van geloof tot weten werd dra 80 tegen 20.

Gedurende dat belangrijke tijdperk, dat uitliep in de schitterende antieke beschaving, had de mensch veel geleerd. Hij had de stof bestudeerd, de aarde en de ruimte doorzocht. De menschheid bezat reeds een massa kennis. die de voorgaande geslachten ontbrak; vele problemen waren opgelost; de wetenschappen op solide basis gegrondvest. De tusschenkomst van het boven-natuurlijke werd al minder en minder geschat, wijl zulks steeds minder noodzakelijk werd geacht om de waargenomen verschijnselen te kunnen verklaren. Steeds meer wetend, moest de mensch wel steeds minder gaan gelooven. En zoo werd dan de verhouding 60 tot 04. Want steeds: wat het weten won, dat moest het geloof onverbiddelijk verliezen. En dat weten maakte al maar vordering. Duizenden ketenen heeft het verbroken, ketenen waarmee het menschelijk verstand gevangen werd gehouden. De eerste hindernissen, die zoo lang zijn loop hadden tegengehouden, werden omvergeworpen. De oude schroomvalligheid werd verbroken en de menschheid kreeg in de wetenschap meer en meer vertrouwen. Zij kreeg bewustzijn van haar kracht en

haar geestdrift en volharding deinsden nergens meer voor terug.

Het tijdperk der uitvindingen en ontdekkingen en de vruchtbare toepassing daarvan, brak aan. De drukpers bracht tot in de uiterste hoeken van de beschaafde wereld de kennis, die voorheen slechts het monopolie van enkelen was. De physica, de chemie, de natuurlijke historie, de astronomie, de biologie, de geologie, de geschiedenis, de geografie, zij allen brachten wonderen tot stand. Kunst en letteren ondergingen een vernieuwing en namen een onverwachte gestalte aan; zij deden de verbeelding een hoogere vlucht nemen en bevorderden den eeredienst der Schoonheid. De uitvinding der stoommachine bracht een ware revolutie teweeg in het verkeer zoowel als in de industrie. Voorts het gas, de electriciteit, voor verlichting zoowel als drijfkracht gebezigd — wat brachten zij geen verandering teweeg in het leven der menschen! De luchtvaart brengt menschen en goederen over, in een oogwenk, mijlen ver. Draadlooze telegraaf en telefoon openen ongekende perspektieven. En welk een overvloed van scholen, universiteiten en akademiën, waar het toekomstig geslacht wordt onderwezen in al die kennis en bekwaamheden! Voorts: in hoeveel kranten en tijdschriften wordt geregeld de menschelijke geest verlicht, de verkregen kennis verder verbreid en de gedane uitvindingen gemeen goed gemaakt voor de heele gemeenschap?

Hoe heden ten dage de verhouding is van geloof tot weten? Hoe de cijfers zijn die thans een beeld geven van de werkelijkheid? Misschien wel:

50	40	30	20
50	60	70	80

Doet er niet toe. Onbetwistbaar is het geloof belangrijk verminderd, wijl 't weten belangrijk toenam. En zeker is ook dit: Het weten maakt al maar vorderingen; niets kan dien vooruitgang weerstaan.

Daarom valt het niet te betwijfelen: het domein der menschelijke kennis zal dra een uitgestrekt, schier onmetelijk veld zijn, terwijl in verhouding daarvan het domein der gelooverij tot een onbeduidend plekje zal zijn ingeschrompeld.

Het priesterdom en de oorlog.

Ik heb gezegd en aangetoond, dat de christelijke godsdienst in zijn derde fase verkeert: die van het verval, die de voorbode is van de onvermijdelijke, volkomen vernietiging. Uit religieus oogpunt bezien staat het christendom op den drempel van den ouderdom; het draagt de onmiskenbare sporen der seniliteit, het verval van krachten. Denken wij slechts aan Frankrijk, dat land waar eeuwen lang het katholicisme een reusachtige, schier alles omvattenden invloed had. Werd dat Frankrijk niet langen tijd genoemd „de oudste dochter der kerk”!!

Welk een krisis heeft het christendom daar doorgemaakt in de laatste jaren! De congregaties verbannen, het konkordaat opgezegd, geen pauselijke gezant meer en de post eeredienst van het staatsbudget geschrapt!

Zeker, de kerk heeft zich dapper verdedigd. Het priesterdom verdubbelde zijn aktiviteit. De instellingen, welke aan de nieuwe voorschriften ontsnapten, de retraitehuizen, de apostolische zendingen, de particuliere kapellen en enkele klooster-orden, wist men groote uitbreiding te geven.

Men wilde weer vervolgingen uitlokken om het geloof te herstellen.. men trachtte de verontwaardiging op te wekken van „de goede zielen tegen de infame dekreten”; de publieke opinie werd bewerkt door dagbladen; de katholieke fraktie in 't parlement, de katholieke financiers, industrieelen, handelshuizen,

alles werkte vol toewijding voor de zaak van Rome.

Maar tevergeefs. Het priesterdom had bij de arbeiders het vertrouwen voor goed verloren; het respekt van vroegere tijden is verdwenen. Het proletariaat der steden is er zich bewust van geworden welk een rol de godsdienst speelt in het ekonomische en in het politieke regime, waardoor het wordt uitgehongerd en onderdrukt. Zelfs het proletariaat van het platteland schudt danig aan het opgelegde juk; ziet duidelijker en duidelijker welke handen hem dat juk opleggen en waartoe het dragen er van dient.

De oorlog kwam. En de kerk vergat de leerstelling van haar meester: „Gij zult niet dooden." Zij vertrad met de voeten het beeld van den God van liefde en vrede, mengde zich overal in den strijd: de „heilige vader" liet geen woord van protest van zijn lippen komen. De prelaten verbonden zich openlijk met de verklaarde vijanden der kerk: dat werd het fameuse „Heilige Verbond". Het christendom stelde overal onvoorwaardelijk den klerus disponibel voor de nationale verdediging. Op het slagveld, in de loopgraven in de ambulances, aan en achter het front, overal vond men de dienaren van „het woord", aansporend tot strijd tot 't uiterste; aanwakkerend den haat, verspreidend, met een schijn van oprechtheid, de grofste leugens en de zotste legenden. Gedurende de vier oorlogsjaren waren kazerne en sacristie ten nauwste aan elkander verbonden; in het bezwadderen van den vreemdeling en het vergiftigen van de hersens legden zij de grootste solidariteit aan den dag.

Voor de kerk was de oorlog een fortuin. Is het niet aannemelijk dat zij in dat bloedbad een herstel van haar verloren krachten dacht te vinden?

Een herstel, dat echter slechts van voorbijgaanden aard kan zijn. Een lapmiddel om haar ouderdomsvershijnselen te maskeeren, om haar een schijn van verjonging te geven, maar ook niet meer dan 'n schijn.

En zoo bracht dan dat monsterverbond een tijde-

lijk voordeel aan de kerk: zij kreeg het loon voor de medeplichtigheid aan dien vreeselijken massamoord.

Maar de dagen van een bloedige slachtpartij als die van 1914—1918 kunnen en moeten niet anders dan verschrikkelijk zijn. En toen dan ook de slachting was geëindigd, kwam de ontreddering. De monarchieën stortten in puin, demokratische konstituties kwamen in haar plaats. Maar voor welke moeilijkheden werden deze geplaatst! En wat baatte den nieuwen machthebbers het aureool der viktorie dat hen voor een oogenblik omstraalde?

Zoowel bij de naties die overwonnen hadden als bij die welke de nederlaag moesten lijden, drongen zich verschrikkelijke, klemmende problemen op, die tot dusver nog door geen macht ter wereld opgelost konden worden. De warboel en de ontwrichting van het ekonomische leven zijn ten top gestegen. De een om de behaalde triumf te konsolideeren, de andere om zich te herstellen van het debacle of zich voor te bereiden op revanche — allen stortten zij zich meer en meer in de ellende en den chaos. De overwinning behaald, dank zij onnoemelijk veel offers en een onbeschrijfelijke uitputting, heeft een vredesverdrag gebracht dat de kiemen van nieuwe gewapende konflikten bevat. De leugen beheerscht de wereld en niemand is in staat te zeggen hoe 't mogelijk is, zónder een totale, alles doordringende omverwerping, de menschenwereld weer tot een redelijken toestand te brengen.

Het christendom de bondgenoot der kapitalistische klasse.

En het is niet moeilijk waar te nemen en vast te stellen, welke rol het christendom speelt in deze dagen van politieke reaktie, ekonomische verwarring, moreele inzinking en verstandelijke duisternis. De kerk verschijnt als een herstellende, alles weer regelende kracht, die ontwarren zal de politieke verhoudingen, die het ekonomische leven weer gezond zal maken, het financieele evenwicht weer zal herstellen en ontstelde geesten tot rust zal brengen.

Althans, dit hopen de regeerders.

De kerk, met haar uitmuntende organisatie, haar grooten invloed op de geesten, het prestige van haar verleden, kan de regeerders en bezitters dienen tot hulp, waar hun verantwoordelijkheid toeneemt en hun bekwaamheid tekort schiet.

Zij is als het kruispunt, waar de verschillende sociale stroomingen samenvloeien. Vele eeuwen was zij de gids, de raadgeefster, de bondgenoote en medeplichtige der heerschende machten. En naar haar strekken de huidige machthebbers de om hulp vragende hand uit, van haar verwacht men de redding, de uitkomst in den nood, de afwending van het dreigende gevaar, dat 't op hun ondergang heeft gemunt.

De kapitalistische klasse heeft het gevoel dat zij leeft op een vulkaan; het baat niet alsof zij doet als ware zij vol vertrouwen, want in werkelijkhed voelt zij zich zeer onzeker en ongerust. Met angst en vrees ziet zij het uur naderen waarop haar strenge rekenschap zal worden gevraagd, waarin haar zal blijken dat haar knechten, de regeerders, niet in staat zijn het proletariaat langer in toom te houden. En dat proletariaat deze maatschappij van onrecht, ellende, onderdrukking en uitbuiting zal vernietigen.

De verlichte mannen onder de bourgeoisie voelen dat het kapitalistisch regime ten einde loopt; — zij

weten dat die wereld van profijttrekkers en schandelijke roovers geen ander doel najagen dan, met de schunnigste middelen, hun fortuin te vermeerderen, en dat zulks leiden moet tot een steeds grooter wrevel van de voortbrengers, een wrevel, die eindelijk zal uitbarsten en al het bestaande zal vernietigen.

Zij weten dat de imperialistische wedijver tusschen de staten weer voeren zal tot een gewapend konflikt, bloediger en vernietigender dan ooit te voren, en zij vragen zich angstig af, of een oorlogsverklaring niet het signaal voor een revolutie zal zijn.

De bourgeoisie beschouwt het leger en den godsdienst als de sterkste bolwerken, waarachter zij zich met haar aan den arbeid ontstolen schatten veilig kan weten. Zij heeft al haar hoop gevestigd op den louterenden, moreelen invloed van de kerk en de brutale kracht van het leger; zij beschouwt de soutane van den priester en de galons van den officier als de beste en zelfs de eenigste verdedigingsmiddelen die haar kunnen redden.

Zij is er van overtuigd, dat de sociale leerstelling der kerk, die in het bewustzijn van de groote massa harer slachtoffers diepe wortels van berusting en onderwerping heeft geschoten, een dam vormt tegen den stijgenden stroom van volksbegeerten, een dam die onmogelijk overschreden kan worden. Zij hoopt dat de priester de millioenen, die hij onder zijn invloed heeft, in bedwang kan houden, door zijn kalmeerende raadgevingen hun woede kan doen stillen en hun weer geduld kan bijbrengen. Zij steunt op het leger dat tot taak heeft, de revolutie met geweld te onderdrukken en in bloed te smoren.

En alsof leger en kerk zich bewust zijn van de groote taak die zij in 't belang van het kapitalisme hebben te vervullen, alsof zij begrijpen dat de banden die hen verbinden sterker dan ooit moeten zijn, zoo associeeren zij zich meer dan ooit.

Gedurende den oorlog stelden de voornaamste

chefs der kerk alles in 't werk om de geestdrift voor „vlag" en „vaderland" er in te houden, deinsden zij voor niets terug waar het betrof den bloedigen eeredienst voor het patriottisme.

Tegenwoordig schaart zij met dezelfde geestdrift al haar troepen rond de brandkast en zijn beschermer: den Staat. Met hetzelfde vuur spoort zij haar getrouwen aan de wacht te betrekken voor de paleizen, de magazijnen en de werkplaatsen der profijttrekkers van oorlog en vrede.

Zoo ziet men dan ook dat telkens wanneer de omstandigheden den geest van opstand en verzet oproepen, telkens wanneer de openbare machten in wankelende positie komen, telkens wanneer de kapitalistische orde gevaar dreigt te loopen, kerk en leger, dat wil zeggen: het stelselmatig bedrog en het georganiseerde geweld, een monsterverbond vormen teneinde de verontwaardiging des volks te verlammen, de bestaande machten te beschermen en de bedreigde kapitalistische orde te redden.

Het is wat de volksmond noemt: „Het verbond van sabel en wijwaterkwast."

„Papenvreters" en linksche politiekers zijn niet anti-godsdienstig.

Het christendom is tegenwoordig meer een politieke partij, een ekonomische organisatie en een sociale beweging dan een religie.

Het bewaart zijn godsdienstige doktrine, zijn reden van bestaan; het bewaart zijn tempels, die het in de gelegenheid stellen zijn getrouwen bijeen te brengen en aan de hand te leiden; de scholen, waarop het zich de versterking van zijn invloed verzekert; zijn werken van liefdadigheid enz. die het voortdurend kontakt met het volk onderhouden. Maar een

gewaarschuwd waarnemer wordt er niet door bedrogen. Het is niet meer het godsdienstig geloof dat de kracht van het christendom uitmaakt; er zou van den invloed der kerk niets meer overblijven als zij haar invloedssfeer niet buiten het terrein van den godsdienst uitstrekte.

Zelfs wanneer het christendom ostentatief wordt bestreden door zekere bourgeois-frakties, stilzwijgend gedwongen steunen die frakties het kerkgeloof, er op rekenende dat men daarop kan steunen in de uren des gevaars. Hoewel het christendom openlijk wordt aangevallen door zekere zoogen. „linksche" politieke partijen, toch zullen die partijen den godsdienst heimelijk en indirekt verdedigen, wijl zij er belang bij hebben de massa geloovige kiezers niet tegen zich in het harnas te jagen.

Die frakties en partijen toch zijn anti-klerikaal, maar niet anti-religieus. Zij verkondigen de meening dat het „geestelijke" met het tijdelijk aardsche niets te maken heeft, dat dit geheel aan elkander verschillende zaken zijn. Zij beweren dat de godsdienst een gewetenszaak is, iets van zuiver individueelen en persoonlijken aard — ongelooflijk maar waar! — en in naam der „vrijheid" eischen zij, dat men de geloovereijen van iedereen respekteert.

Hoe gevaarlijk is de dwaling van die anti-klerikalen!

Allereerst is 't niet waar dat het „geestelijke" en 't „tijdelijke" wederkeerig niets met elkander te maken hebben en praktisch van elkaar vreemd zijn.

Voor den geloovige die tot een of anderen godsdienst behoort, is het „geestelijke" alles wat tot de „ziel" behoort en het „tijdelijke" is alles wat betreft het lichaam. De geloovige bidt: dat behoort tot het geestelijke; hij eet: dat behoort tot het tijdelijke. Hij denkt aan het eeuwige leven, bereidt zich daarop voor: dat is geestelijk; hij houdt zich bezig met het aardsche leven en de onmiddellijke stoffelijke be-

hoeften die daaruit voortvloeien: dat is tijdelijk. Als geloovige is hij de gelijke van allen, onverschillig in welke maatschapelijke positie hij zich bevindt; maar als mensch is hij rijk of arm, patroon of arbeider, regeerder of onderdaan.

Zijn bestaan is dus een mengelmoes van 't geestelijke en 't tijdelijke, van behoeften der „ziel" en noodzakelijkheden voor het lichaam, van religieuze gelijkheid en sociale ongelijkheid.

Is 't mogelijk dat het een van 't ander zuiver gescheiden kan zijn, dat het „geestelijke"' leven van het tijdelijke bestaan gesepareerd kan worden?

Het is te dwaas om aan te denken. Men kan dat isolement spekulatief aannemen, maar praktisch kan het niet bestaan.

Want al is men geloovig, men blijft toch desniettemin mensch.

Voor den geloovige is 't leven slechts de intieme verbinding van ziel en lichaaam; de scheiding van lichaam en ziel is de dood. Zoodat, wanneer men datgene wat de ziel betreft wil scheiden van hetgeen tot het lichamelijke behoort, dit de dood zou zijn, reeds vanaf de geboorte. Men zal moeten toegeven dat een dusdanige oplossing van het probleem van 't „geestelijke" en 't „tijdelijke" even onbedacht als dwaas is. In weerwil van de menigvuldigheid zijner organen en de veelzijdigheid zijner behoeften, het individu is één geheel. Wat men er ook van moge zeggen, het is geen verzameling elementen van verschillende natuur: lichamelijke en onlichamelijke. Het individu is één volkomen geheel, waarvan de verschillende deelen krachtig-solidair verbonden zijn. En als men voor een goede onderscheiding genoodzaakt is geweest de verschillende funkties en behoeften in geestelijke en stoffelijke te groepeeren, dan moet men zulks niet zoo opvatten dat men hier met een werkelijk verschil te doen heeft, doch slechts met een onderscheiding die de waarnemingen en

studie vergemakkelijken en ons helpen bij 't aanduiden der verschijnselen van verschillenden aard.

Het menschelijk lichaam is een delikaat en gekompliceerd wonder; het is ook een wonder van samenhang, d. w. z. van eenheid in haar verscheidenheid. Men kan dus redelijker wijze het „geestelijke" van het „stoffelijke" niet scheiden en nog minder kan men van het stoffelijke en geestelijke tegenstellingen maken: de mensch is één geheel.

De mensch heeft behoefte aan denken zoowel als aan spijsverteeren. Denken doet hij met zijn hersenen, spijsverteeren met zijn maag, zooals hij ziet met oogen en hoort met zijn ooren. En al zijn de organen waarmee hij denkt, spijsverteert, ziet en hoort verschillend — het wezen dat denkt is het zelfde dat spijsverteert, ziet en hoort.

De anti-klerikalen die het „geestelijke" van het „lichamelijke" willen scheiden, vervallen onwetend in dezelfde fout der theologen. Zij zijn godsdienstig zonder het te weten.

Ik voor mij, ik die uit mijn geest elk godsdienstig geloof heb verbannen en weiger aan te nemen dat het „geestelijke" iets mystieks, iets onmenschelijks is, ik die het menschelijk wezen niet verdeel in een lichaam dat stoffelijk en vergankelijk, en een ziel die onstoffelijk en onvergankelijk is, ik die niet geloof dat de geest eenmaal zijn gevangenis, het lichaam, zal verlaten om elders eeuwig voort te leven, ik verdiep mij niet in het probleem omtrent de seperatie van het „geestelijke" en het „tijdelijke", want dat probleem bestaat voor mij niet.

Maar voor de „papenvreters" en de linksche politiekers bestaat dat vraagstuk. Tegenover hen heb ik vastgesteld dat de seperatie die zij zich voorstellen niet bestaat, dat de geloovigen wezens zijn onderworpen aan alle natuurlijke noodzakelijkheden. Men moet zelfs toestemmen dat een geloovige op kan houden te gelooven, zonder dat hij ophoudt

een mensch te zijn, terwijl men zich onmogelijk voor kan stellen dat iemand ophoudt mensch te zijn, zonder dat hij ophoudt te gelooven. Met andere woorden: een mensch kan leven zonder geloof, maar hij kan niet leven zonder te eten, te drinken, te slapen, adem te halen enz. Hieruit blijkt dat het individu het „geestelijke" kan verwaarloozen, doch dat hij, welk deel hij ook aan het geestelijke toekent, onmogelijk het lichamelijke verwaarloozen kan.

Het „tijdelijke", het lichaam kan desnoods het geestelijke verwaarloozen, er in 't geheel geen rekening mede houden ,maar daarentegen is al wat geestelijk is onverbiddelijk afhankelijk van het stoffelijk bestaan.

Wanneer dus de anti-klerikalen, die zeggen het geestelijke te respekteeren, van de geloovigen verlangen dat zij het geestelijke niet met het stoffelijke tijdelijke moeten vermengen, dan verlangen zij iets onmogelijks.

Is 't voor een geloovige die als kluizenaar leeft al praktisch onmogelijk het geestelijke van het stoffelijke te scheiden, nog onmogelijker is 't voor den mensch als sociaal wezen, levend mèt en bij andere menschen.

Die geloovige is omringd door een bepaald sociaal milieu; hij leeft daarin als in een bad, waarvan hij de temperatuur en andere eigenschappen ondergaat. Verlangt ge van hem ongevoelig te zijn voor de koude of de warmte? Gelooft ge dat hij als 't vriest niet zal verlangen dat het water verwarmd wordt en als het kookt dat 't zal worden afgekoeld?

Gelooft ge dat hij geplaatst voor de keuze een bad te nemen in vitriool of geparfumeerd water, het eerste zal kiezen?

Weest er zeker, gerust zeker van dat hij den voorkeur geeft aan een geparfumeerd bad, helder, zindelijk water, van prettige temperatuur. Ik hoop dat niemand daaraan twijfelt.

Welnu, gij radikalen, vrijmetselaars, anti-klerikalen en vrijdenkers van alle schakeeringen en richtingen, voor den kristen — ik bedoel de oprechte overtuigde kristen, de kristen voor wien de godsdienst niet is een zaakje, een broodwinning, een middel om vooruit te komen, de kristen die werkelijk zijn god liefheeft en wil lijden voor zijn geloof eerder dan het af te zweren — weet dat voor zóó'n kristen een maatschappij zonder god, gelijk is aan een smerig bad, van te lage of te hooge temperatuur, dat de wereld mèt god voor hem is een bad van helder water, lekker geparfumeerd en verfrisschend. Weet dat die kristen tot voornaamste plicht heeft alles te doen om te bewerkstelligen dat zijn bad goed is, niet smerig, niet te koud en niet te warm. Weet, dat als die kristen niet alles doet om voor hem en zijn broeders dát resultaat te verkrijgen, hij kans loopt voor eeuwig verdoemd te worden. Weet, dat als de kristen te kort schiet in het vervullen van dien plicht, de priester gereed staat om hem te vermanen, ja zelfs kranten, boeken en geschriften hem voortdurend aan die plichtsbetrachting herinneren.

Bedenk dat ten alle tijden en onder alle omstandigheden — het kan niet genoeg herhaald worden — de kerk zich heeft bemoeid met de wereldsche dingen, dat zij daadwerkelijk deelnam aan alle gebeurtenissen, naar de mate harer krachten, dat zij steeds, in 't geheim maar hartstochtelijk, niet anders begeerde dan de menschheid onder haar juk te houden, dat haar historie, al haar listen, al haar leugens, haar politieke manoeuvres, haar despotisme en geweld bewijzen dat zij onophoudelijk was bezield met den toomloozen wil de maatschappij naar haar beeld te vormen en dat zij ten dienste van dat doel, al haar diplomatieke hulpbronnen, alle kracht harer organisatie en rijkdommen heeft aangewend.

De godsdienst is een voortdurende aanslag op de vrije gedachte en het geweten.

Religie is een zuiver individueele zaak in dezen zin, dat elkeen moest kunnen gelooven wat hem belieft en denken op zijn wijze. Van deze vrijheid van denken en geweten kan men nooit een te groote voorstander zijn.

Maar de godsdienst, zooals wij dien kennen, is, in beginsel en in daden, een voortdurende aanslag op deze vrijheid van denken en geweten. Zoodra de gedachte wordt geketend door het geloof, zoodra zij wordt opgesloten in het enge keurslijf van de kerkelijke gelooverijen, houdt zij op onafhankelijk te zijn. Zij is gebonden, gekneveld, in dienstbaarheid gebracht.

De katholieken wierpen mij dit wel eens tegen:

„Wij zijn geen slaven, wij zijn vrije menschen. Het is met onze volle instemming, het is in volkomen onafhankelijkheid van denken en in volle vrijheid van geweten, dat wij, na rijpe overweging, voorstander van den katholieken godsdienst zijn geworden.

Wel verre van een daad van onderwerping te zijn, is ons katholicisme een daad van volkomen vrijheid. Wij eischen dat deze onze vrijheid wordt gerespekteerd en dat wij het recht hebben te denken wat ons als goede katholieken betaamt. Wij verlangen vrij uit te oefenen den godsdienst die wij vrijwillig tot de onze hebben gemaakt".

Ik heb daarop geantwoord:

„Allereerst ben ik er niet zoo zeker van dat gij, zooals ge zegt, geheel vrijwillig aanhanger zijt van het katholieke geloof. Indien het zoo is, dan is zulks beslist een bijzonder geval. Ik weet hoe men katholiek wordt. Ik spreek niet van den doop, die niets

beteekent, nóch zelfs van de „eerste communie", waar men u, als tot alles, noopte toen gij nog kind waart. De doop en de „eerste communie" kan men toch niet beschouwen als een bewuste, vrijwillige en weloverdachte adhesie aan het katholicisme? Maar ziehier: Gij behoort tot een katholieke familie en gij werd zeer jong reeds onbewust betrokken in de praktijken van het katholicisme. Ik ben er zeker van dat uw moeder u heeft gesproken van den kleinen Jezus, van de heilige maagd en den goeden beschermengel. Zij heeft u ook verteld van den duivel en de hel, van den goeden God die straft en beloont. Ik ken de boeken die gij hebt gelezen, het onderwijs dat men u heeft gegeven, de atmosfeer waarin gij zijt opgegroeid, de schouwspelen die ge onder uw oogen hebt gehad, de voorbeelden die gij navolgde, de kennismakingen die men u opdrong, het milieu waarin ge zijt gevormd. Kortom, gij zijt met het katholicisme opgegroeid, het heeft zich van jaar tot jaar in u ontwikkeld, zooals geheel uw menschzijn zich van jaar tot jaar ontwikkelde. Gij zijt de vruchtboomen geweest, die uw ouders hebben geplant, die uw opvoeders met hun zorgen hebben omringd en die noodzakelijk de vruchten moesten voortbrengen die ervan werden verwacht.

Waar is in deze de onafhankelijkheid van uw gedachte en de vrijheid van geweten? Zij waren ten eenen male afwezig!

Gij zijt nu 25, 30 jaar. Gij verklaart u katholiek. Ik wil 't aannemen. Maar zeg mij oprecht: durft gij beweren dat ge over vrije gedachte, vrijen wil en een vrij geweten beschikt? Is 't niet de katholieke godsdienst die u beveelt te gelooven en te doen? Is 't u veroorlooft een enkel dogma te ontkennen? Zijt ge niet verplicht te gelooven aan: „de heilige drie-eenheid", de „trans-substantiatie", de „opstanding uit den dood", de „pauselijke onfeilbaarheid", kortom aan al die dingen waarop het katholicisme

is gegrondvest? Hebt gij het recht u te onttrekken aan de kerkelijke plichten welks verwaarloozing als doodzonde wordt aangemerkt?

Zeker, ge kunt mij antwoorden dat ge vrijwillig gelooft en handelt. Ik heb dat vaak gehoord en wanneer 't in oprechtheid werd gezegd, heb ik u beklaagd. Want in dat geval waart ge als de zieke die meent dat hij gezond is en onbewust van zijn kwaal niets doet ter genezing daarvan.

Ongetwijfeld, ge zijt zoo een goed katholiek, omdat ge 't wilt zijn en niemand u er toe dwingt. Ge had 't niet behoeven te zijn inderdaad! Ge zoudt er direkt mee kunnen breken — ik geef 't toe. Maar toch, ondanks dat ge katholiek zijt omdat ge zulks wilt, toch zijt ge volstrekt niet vrij.

Vrij? Gij zijt als de vogel in de kooi. Voordat hij achter de tralies werd gesloten was hij vrij en als hij er uit gaat is hij ook weer vrij. Maar wat is hij zoolang hij in de kooi opgesloten is?

Vrij? Ge zijt als de jonge man die vrijwillig dienst genomen heeft. Voor dat hij teekende was hij vrij. Als zijn diensttijd om is, is hij weer vrij. Maar zoolang hij dient?

Vrij? Ge zijt als de arbeider die de werkplaats betreedt en daar voor een patroon gaat werken. Hij was vrij voordat hij de dienstbetrekking aanvaardde; als hij ontslag neemt, is hij ook weer vrij. Maar zoolang hij daar werkt, is hij dan vrij?

Uw vrijheid, katholieken, het is de vrijheid van den vogel in de kooi, van den vrijwilliger in de kazerne, van den arbeider die voor een patroon werkt.

Dat die slavernij u behaagt, dat 't u belieft dienstbaar te zijn, dat is een andere zaak, het is uw zaak; het gaat u alleen aan.

Wat mij bezorgd maakt is dit: in uw hoedanigheid van goed katholiek zijt ge moreel verplicht om datgene wat ge zelf vrijwillig en gaarne gelooft, op

te dringen aan hen die liever vrij willen zijn. Wat mij hindert is dit: gij vordert voor uzelf de vrijheid op om te gelooven, maar gij betwist aan anderen het recht om niet te gelooven. Wat mij kwelt is de formeele, cynische verklaring van een der uwe, n.l. Louis Veuillot: „De vrijheid? In naam van uw beginselen, republikeinen, eischen wij haar van u voor ons, en, in naam van ónze beginselen, staan wij u géén vrijheid toe!”

De ultramontaan Veuillot, wiens autoriteit in katholieke kringen niet betwist wordt, heeft in deze enkele woorden de katholieke leerstelling omtrent de vrijheid van geweten saamgevat: recht voor de katholieken om hun geloof in het openbaar te belijden en hun kerkelijke ceremoniën uit te oefenen; maar het recht ontzeggen aan hen die aan geen god gelooven om voor hun overtuiging uit te komen.

Ik zou willen dat de anti-klerikalen, vrijmetselaars, vrijdenkers, al degenen die de religieuze kwestie beschouwen als een vraagstuk van belang, doordrongen worden van het besef, dat elke religie noodlottig is voor de vrijheid van gedachte en geweten, dat dus godsdienst en vrijheid twee dingen zijn die elkander beslist uitsluiten.

Als zij zich daarvan overtuigen, dan zullen zij ook gaan inzien dat het niet voldoende is tegen het katholicisme te strijden, maar dat zij moeten doordringen tot de kern van het vraagstuk en den strijd tot in zijn logische konsekwentie moeten doorzetten. Zij zullen dan moeten erkennen dat hun onklare en weifelmoedige houding, die bestaat in het trekken van een onwezenlijke scheidingslijn tusschen klerikalisme en godsdienst, voor den strijd nadeelig is en dien strijd tegen den godsdienst alszoodanig rechtstreeks moet worden gestreden.

Zoolang zij zich tot die hoogte niet kunnen opwerken, zal alles wat zij doen weinig baten. Zij kunnen dan hoogstens de anderen de macht be-

twisten en verloren gaan in den verkiezingsstrijd, in het moeras der politiekerij.

Godsdienst kan geen privaatzaak zijn.

Het is trouwens niet zoo moeilijk om te begrijpen dat godsdienst geen privaat, geen zaak van zuiver persoonlijken aard kan zijn.

Laat ons eens denken en redeneeren. De geloovige (de katholieke bijv.) gelooft dat hij de volle waarheid bezit. Hij ontleent haar aan de openbaring. Aan dit geschenk van zijn god twijfelen, staat gelijk met het plegen van het grootste kwaad. Hij mag die gave Gods niet aan het gevaar van verliezen blootstellen, door te willen vorschen in de mysteriën. Hij moet zichzelf elk onderzoek verbieden, hij is verplicht elke studie in dit opzicht na te laten, hij moet alle lektuur, elke overweging die den twijfel kan voeden, verre van zich houden. Waar-toe dienen ook onderzoek, studie, lektuur, overweging als men er zeker van is de volle, besliste, fundamenteele waarheid te bezitten?

Ik overdrijf niet: allen die het katholieke geloof en zijn leerstellingen kennen, weten dat ik hier de grenzen van het nauwkeurige niet overtreed en geen priester kan mij hier tegenspreken.

De volle waarheid omvat alles. Zij strekt zich uit over het goede, het schoone zoowel als over het ware zelf. Waarheid, Goedheid en Schoonheid vormen één onafscheidelijk geheel. Buiten het katholicisme dat, voor den katholiek, die geheele waarheid omvat, bestaat er geen werkelijke goedheid en geen ware Schoonheid. Alleen dat is goed, alleen dat is schoon en dat alleen is rechtvaardig wat de katholieke godsdienst goed, schoon rechtvaardig noemt.

De katholiek heeft dus de zekerheid dat hij de

absolute waarheid, de onbetwistbare rechtvaardigheid en de volmaakte schoonheid bezit.

Is het niet dwaas aan zoo iemand te vragen of hij dat alles voor zichzelf bewaart, of hij al die schatten zorgvuldig opsluit in de geheimste diepten van zijn bewustzijn en kan men redelijkerwijs gelooven dat hij, als Harpagon, al die vreugde voor zich zelf alleen reserveert?

Dit aan te nemen is ten eerste de menschelijke natuur ontkennen, het is voorts ook onrecht doen aan de oprechtheid en tenslotte verlangen dat men niets doet voor de verbreiding van zijn geloof.

Het is miskenning van de menschelijke natuur, die instinctmatig neigt tot het uitzeggen van wat zij als waarheid beschouwt en vooral wat zij als de absolute waarheid beschouwt; de menschelijke natuur die onweerstaanbaar aan de naaste wil mededeelen wat zij in haar omdraagt en zelfs dikwijls niet terugschrikt voor alle middelen die zij zoo mogelijk kan aanwenden om aan anderen op te dringen datgene wat zij voor waar houdt.

Zeggen wat hij denkt, aan anderen onderrichten wat hij zelf geleerd heeft, mededeelen aan iedereen wat hij heeft ontdekt, dat is voor den mensch een onweerstaanbare behoefte en het niet kunnen bevredigen van die behoefte kan een kwelling zijn, terwijl het wel bevredigen van die behoefte, het uitspreken dus van zijn gedachte, een groot genot voor hem is.

Men vraagt zich wel eens af wat toch die kracht is die sommige menschen zoo onweerstaanbaar drijft tot het uitzeggen van hun overtuiging, zelfs dan, wanneer zij beslist weten dat zij er geen enkel profijt, geen enkel persoonlijk voordeel van hebben, doch dikwijls integendeel zichzelf benadeelen en zich bloot stellen aan laster, vervolging en spot. Ik geef er hier een verklaring van. En ik voeg er aan toe: hoe sterker en vuriger de overtuiging, hoe

schooner, rechtvaardiger en edelmoediger de waarheid is die men uiten wil en hoe minder het individu haar in zich kan smoren doch zich gedrongen voelt zich te uiten. Het is die behoefte aan propaganda, die dorst naar prosélitisme die, ten alle tijden de apostelen voortbracht en de martelaren elkander deed opvolgen.

Het is dus zijn menschelijke natuur geweld aandoen, als men van een goed katholiek verlangt dat hij zijn godsdienstige overtuiging voor zich houdt.

Het is bovendien onrecht doen aan zijn oprechtheid en aan de expansiekracht van zijn geloof.

En hoe! Oprecht, met heel zijn hart heeft deze katholiek zich gegeven aan God die hij eert en de kerk die Hem vertegenwoordigt. Liever ziet hij af van alles: familie, liefde, fortuin, begeerte, roem; eerder nog offert hij alle tijdelijke aardsche voordeelen, dan zijn geloof te verloochenen. En gij zoudt van hem verwachten dat hij zich beperkt tot bidden, tot het vervullen zijner kerkelijke plichten zonder meer?

Gij eischt van hem dat hij in zijn kerk blijft, bij zijn rozenkrans, bij het altaar en zich niet bemoeit met iets dat daar buiten bestaat? Gij wilt hem verbieden dat hij den ongeloovige opzoekt, overal waar hij zich bevindt, dat hij jacht maakt op atheïsten, zijn godsdienst verdedigt op de publieke spreekplaatsen, zijn kranten uitgeeft waarin hij datgene wat hij als leugen beschouwt bestrijdt, zich bemoeit met de volksbewegingen, zich mengt in de konflikten tusschen patroons en arbeiders, zich met vuur en geestdrift werpt in den politieken strijd die voor zijn geloof nadeel zoowel als voordeel kan hebben, alnaargelang dien strijd gunstig voor hem verloopt?

Als gij hem tot zulk een onverschilligheid in staat acht, dan moet gij hem wel rangschikken onder dat soort priesters die van de goddienerij een beroep maken dat zij prefereeren boven een ander

beroep, omdat 't makkelijker en voordeeliger is; dan moet ge hem beschouwen als iemand die alleen maar aan zichzelf denkt en 't liefst met rust gelaten wordt met kwesties die buiten hem persoonlijk om gaan.

Ik geef toe dat voor den mensch die een soutane draagt maar niets met een priester gemeen heeft, de godsdienst een zaak van individueel belang is, een kwestie die alleen zijn eigen geweten raakt, want voor hem is het een affaire waarin hij zijn missen en aflaten verkoopt zooals de kruidenier zijn krenten en rijst.

Maar laat ons over dat soort geloovigen zwijgen. Ik heb u gezegd dat 't gaat om een goed katholiek en een overtuigden priester. En ik beweer nogmaals dat zulke geloovigen niet met hun geloof binnen de perken kunnen blijven die de simpele anti-klerikalen hen zoo gaarne stellen, dat het dwaasheid is van zulke geloovigen niet te willen verdragen dat zij zich bemoeien met andere dingen.

De ijverige priester, de vurige katholiek wijdt zich aan zijn geloof. Maar daar blijft 't niet bij. Het is slechts een deel, en nog niet eens het grootste deel van den plicht die hij heeft te vervullen. De ijver drijft hem overal heen waar een zondaar is te bekeeren, een ziel te redden, een verloren schaap bij de kudde terug is te brengen.

Bij voorkeur zoeken zij tegenstanders op, teneinde het schoone tegenover het leelijke, het goede tegenover het kwaad, de waarheid tegenover de leugen te kunnen stellen. Zij interesseeren zich ernstig voor liefdadige instellingen of werken, voor opvoeding, sport, patronaten, bibliotheken enz., hopende daardoor in de gelegenheid te komen hun levensopvatting en wereldbeschouwing te kunnen propageeren.

Zij nemen aktief deel aan alle volksbewegingen, teneinde deze onder den invloed van het katholicisme

te kunnen brengen, de christelijke gedachte te doen vertegenwoordigen. Bij de konflikten tusschen kapitaal en arbeid, zijn zij steeds op post, opdat de kerk haar woord erin kan meespreken. Zij geven kranten uit, organiseeren konferenties en kongressen. Zij werpen zich met vuur in den verkiezingsstrijd met een program van eischen, waar omheen zij het grootst mogelijke aantal kiezers kunnen groepeeren.

Als zij diep overtuigd zijn, dan zal hun werkzaamheid op religieus zoowel als op elk ander terrein, tot de uiterste grenzen van hun krachten worden voortgezet.

Als ge denkt dat een fanatiek katholiek of een ijverig priester het recht niet heeft om zich met dingen buiten den godsdienst om te bemoeien, laat ik u dan zeggen dat hij juist krachtens zijn godsdienst verplicht is zulks te doen en dat hij, door het na te laten, onrecht doet aan de oprechtheid van zijn overtuiging, de glorie van zijn geloof.

Weet ge dan niet of hebt ge het vergeten wat de kerk altijd deed? Weet gij 't niet, leer het dan, zijt gij het vergeten, frisch dan uw geheugen op!

In alle tijden en onder alle omstandigheden heeft de kerk zich beziggehouden met de politieke konstellatie van den staat, met de verhouding tusschen de menschen en klassen, met de wetten, met de zeden en godsdienstige overtuigingen. Zij heeft er steeds voor gewaakt dat de staat bestuurt werd door geloovigen; zij heeft er altijd voor gezorgd dat bij de verhouding tusschen patroon en arbeider, tusschen rijken en armen, haar leerstellingen de overhand hadden, de afstand tusschen beiden bleef voortbestaan. En in alle sociale instellingen heeft zij gezorgd voor haar kreaturen die door hun invloed zorgden dat de belangen der kerk daar niet werden geschaad maar veeleer bevorderd.

Nooit heeft zij geduld dat bij de samenstelling van wetten of reglementen haar wil geen invloed

had en haar belangen dus niet zooveel mogelijk werden behartigd.

In naam der getrouwen voor wie zij verantwoordelijk was, voor de vervolging der zielen voor wier heil zij had te waken, in 't belang der zondaars die zij van de eeuwige verdoemenis moest redden, heeft de kerk altijd tot plicht gehad zich in alle zaken te mengen, alle deuren voor haar te doen openen, in alle families binnen te dringen, overal zich te doen vertegenwoordigen en deel te nemen aan de zedelijke en materieele overheersching van alle volken.

Dat heeft de kerk onophoudelijk gedaan, vanaf den tijd dat zij groot en sterk genoeg was om mee te spreken. En de onnoozelen die hopen dat daar een einde aan kan komen, gaan een betreurenswaardige ontgoocheling tegemoet. De kerk geeft zich er voldoende rekenschap van dat zulk een afstand doen van haar bemoeiingen, met zelfmoord gelijk staat. Praktisch en helderziend als zij is, beseft zij dat haar droom van volkomen wereldheerschappij op die manier nooit verwezenlijkt zal worden.

Nooit zal de kerk ophouden zich te mengen in de publieke zaken, dan wanneer zij — als alle levende organismen — alle fasen van haar ontwikkeling doorloopen hebbende: jeugd, rijpheid en ouderdom, eindelijk sterft.

De wereldrampen zijn door den godsdienst geëxploiteerd.

Reeds maakte ik er gewag van hoe handig de kerk profijt wist te trekken uit de vreeselijke rampen die de laatste jaren hebben gekenmerkt.

De groote katastrofen zijn zeer in 't belang van de kerk. Als een individu, een familie, of een natie

door een ramp wordt getroffen, dan zijn de bedienaren van alle godsdiensten er dadelijk bij met hun troost en schijnheilige vermaningen.

De mensch die door een onvoorziene ramp getroffen wordt verliest het juiste besef der werkelijkheid en is, meer dan in normale tijden, geneigd om buiten de werkelijkheid den bijstand en de bescherming te zoeken waar zijn instinkt van zelfbehoud behoefte aan heeft. En ook als het volk waar hij toe behoort door een ramp wordt getroffen of bedreigd, wordt de mensch er toe bewogen zich te wenden tot den Albestuurder der dingen, in de hoop dat deze in zijn almacht en barmhartigheid de nood zal lenigen, de ramp zal afwentelen.

Bovendien, zij die lijden wenden altijd instinktief hun oogen en smeekende armen naar den goeden God, den vader, die, naar men heeft geleerd, alleen de troost en hoop kan schenken die men wenscht.

Het is in die uren van persoonlijken rampspoed, het is dan als een volk wordt getroffen door een epidemie, droogte, hongersnood, overstrooming, oorlog, dat het zaad des geloofs het weelderigste opschiet. Het is vooral in die omstandigheden dat de zaaiers van het geloof hun oogst binnenhalen, profijt trekken van de angst en onwetendheid.

Beter dan onder alle andere omstandigheden kan de priester in oorlogstijd ageeren. Dan, als de doodsangst alom heerscht, als de stervenden op de slagvelden in doodstrijd liggen, dan zwaait de priester het kruis voor 't brekend oog van de ongelukkigen, drukt hij 't op de lippen van de bloem der jeugd, voordat de sombere houten kruisjes op de

Zij weten 't wel, deze zegebrengers bij uitnemendheid, dat de jonge soldaat voor zijn laatste snik nog even denkt aan zijn ouders, aan zijn werkmakkers, aan zijn beminde die hij nooit weer zal zien aan het dorp waar hij zijn kinderjaren doorbracht, aan die plannen van geluk die hij had gemaakt, aan

de illusies en droomen wier vleugelen hem hadden gestreeld, — zij weten wel dat die soldaat in zulke oogenblikken niet in staat is de woorden te begrijpen die men nauwelijks verstaanbaar in zijn oor murmelt en nog minder in staat is de zalige hoop waarmee men hem in den doodsslaap sust, van zich af te weren.

Zij weten ook dat zij die achterblijven en met angst in 't hart wachten op eenig bericht van zoon, beminde of vader, gaarne welkom heeten, iedereen die een laatste woord of wensch van den ongelukkigen komt overbrengen.

Zij weten wel dat die nablijvenden, na eerst als 't ware te zijn verpletterd door het doodsbericht, tenslotte zich schikken in het onvermijdelijke en eindigen met zich te laten troosten.

Maar gedurende dien tijd heeft de afgezant Gods hier een verloren ziel herwonnen, ginds een twijfelaar weer geheel onder den invloed gekregen.

Het geheim van het maar ál te zeer weer opleven van den godsdienstigheid in de laatste jaren, ligt in den laatsten grooten wereldoorlog en niet anders dan dáár!

Als de mensch het meeste lijdt, als hij de ergste beproevingen moet doorstaan, als bloed en tranen het vreeselijkste stroomen, als het jonge geslacht het gruwelijkste wordt gedecimeerd, als de smartkreten en het gejamer der menschen de lucht vervullen, als de ontzettendste tragediën door het menschdom worden aanschouwd, dan, in die tijden, zullen de door ouderdom verzwakte, door den tijd gerimpelde godsdiensten, weer nieuwe levenskracht verkrijgen.

De historie der menschheid is vol van treffende voorbeelden van dit resultaat, alsook van den korten duur ervan. De denker wordt er niet door verrast; maar hij moet er op wijzen. En hij moet den geloovigen de vraag voorleggen, hoe God, als hij bestaat, en dus de bron is van al het goede en alle

vreugde, alle welstand en al het leven, behoefte heeft aan smart, misère en dood voor zijn triomf en heerschappij over het menschelijk geweten.

Godsdienst biedt geen troost.

Nooit zal ik die vrouw in zwaren rouw vergeten, die mij kwam bezoeken en sprak:

— Meneer, ik ben de ongelukkigste vrouw van de wereld, ik kan geen woorden vinden om mijn lijden uit te drukken.

Deze woorden gesproken hebbend, barstte zij in hartstochtelijk snikken uit. Het was haar niet mogelijk verder iets te zeggen.

Ik had haar nooit gezien. Zij zag er zeer lijdend uit. Groot moest haar smart zijn. Ik bood haar een stoel en vroeg haar zacht zich te kalmeeren en mij het doel van haar bezoek mede te deelen. Zij verzamelde al de kracht die zij nog had en droogde haar tranen; dan volgde dit gesprek:

— Meneer, neem mij niet kwalijk dat ik u kom storen. Ik ben u geheel vreemd....

— Mevrouw, zei ik, ga uw gang. Ieder is welkom die ik van dienst kan zijn en vooral zij, die in moeilijkheden verkeeren, lijden zooals u.

— Dank u, meneer. Maar ik zal mij toch even voor moeten stellen, u dient toch te weten....

— Mevrouw u lijdt, u is ongelukkig en dat is voor mij voldoende. Spreek, zeg mij wat ik voor u kan doen.

— Ach meneer, mijn geschiedenis is lang en droef. Gij zult haar moeten hooren, maar ik vrees, dat ik u teveel tijd roof.

— Spreek mevrouw, ik luister.

— Welnu dan, meneer, ik ben vijf en veertig jaar. Reeds op mijn dertigste jaar was ik weduwe. Ik ben niet weer getrouwd.

Ten eerste niet omdat ik mijn man zeer lief had en hem niet kon vergeten en voorts omdat ik moeder was. Ik had twee jongens. Toen mijn man stierf was de oudste tien en de andere zeven jaar oud. Ik wijdde mij geheel aan hun opvoeding. Zonder nu juist ziekelijk te zijn, waren zij tot hun 17e a 18e jaar zeer tenger en zwak. Och meneer, als u wist met welk een zorg en opoffering ik ze heb grootgebracht! Nachten waakte ik aan hun bed, als zij ziek waren. Bij 't minste wat zij mankeerde maakte ik mij ongerust en pijnlijke angst bekroop mij als zij er maar een beetje slecht uitzagen.

Mijn man had mij gelukkig een fortuin nagelaten dat mij in staat stelde hen alles te geven wat zij noodig hadden en hun een behoorlijke opvoeding te verzekeren.

Op den leeftijd van 17 á 18 jaar waren het flinke robuste jongens. Zij hadden goed geleerd. De eene voelde, zich aangetrokken tot den handel, en de andere, meer behept met den artistieken aanleg van zijn vader, wijdde zich aan de schilderkunst.

Ik smaakte een heerlijke voldoening van mijn moeite en opoffering en was zeer gerust over de toekomst. Wij leefden met ons drieën in de beste verstandhouding.

Toen kwam de oorlog. Die vreeselijke oorlog! Hij ontrukt aan de ouders het dierbaarste wat ze bezitten, wat zij met zooveel moeite en zorg hebben grootgebracht. Meedoogenloos worden de jongens van 20 jaar naar het slagveld gedreven. Men leeft in een kwellenden angst. Men durft hen niet bij zich te houden, waar alle andere ouders hun kinderen willig afstaan voor het bedreigde vaderland. Maar die onrust meneer, die angst! Met bonzend hart grijpt men naar de krant. Altijd hopend te vernemen dat de oorlog zal eindigen.

Ach meneer, neen, men mag praten zooveel men wil over liefde voor het vaderland en het verslaan

van den vijand, als men moeder is, als men een ware moeder is, dan heeft men maar één wensch, één enkele hoop: het einde van den oorlog, tot elken prijs zijn kinderen terugzien en aan het gepijnigde hart drukken.

Het vaderland overwinnen of ondergaan?

Zeker, ik wenschte zijn overwinning en de nederlaag zou mij leed hebben gedaan. Maar meneer, ik zeg u de waarheid als ik beweer, dat die gedachte niet in mij domineerde. Ik zag jonge mannen van het slagveld terugkeeren, de een zonder beenen, de ander zonder oogen.

Ik vernam dat menige moeder haar zoon had verloren en dat het aantal dooden verschrikkelijk was. Ik leefde niet meer. Alles, alles zou ik hebben geofferd om mijn jongens terug te zien, gelijk zij heengingen: gezond en krachtig.

Welnu meneer, zij zijn beiden gedood, beiden op denzelfden dag en op dezelfde plaats.... Het verheugde mij dat ik wist dat zij bij elkander waren. En ziedaar meneer, zij aan zij zijn ze omgekomen. Het is nu zes maanden geleden, dat het vreeselijk bericht mij bereikte, dat ik de zekerheid kreeg dat ze dood waren.

Is 't niet afschuwelijk meneer, ben ik niet diep ongelukkig? Daar sta ik nu alleen op de wereld. Geheel alleen, met dat beeld altijd voor mij van mijn lieve jongens, bleek en bloedend naast elkander uitgestrekt...."

Het is mij niet mogelijk hier den smartelijken toon weer te geven waarop dat ontzettende verhaal werd gedaan, die doffe, teedere, in tranen gedrenkte stem, van geen enkel gebaar vergezeld toen zij begon, maar die zich wrekend, dreigend verhief als zij sprak van dien vreeselijken oorlog en van al die arme moeders die hun kinderen daaraan offerden. Ik kan dat beeld van die vrouw niet beschrijven, zooals zij daar voor mij stond, zoo troosteloos met die

vochtige oogen, die hijgende boezem en dat vermagerde, sidderende, in rouwkleeren gehulde lichaam; noch dien blik waarmede zij op den grond staarde, alsof zij daar de bebloede lijken van haar kinderen zag liggen en hoe zij dan weer haar oogen bedekte met de handen, alsof zij dat ontzettende beeld niet meer wilde zien.

Zwijgend zat ik tegenover dat toonbeeld van smartelijke ellende en wachtte. Ik begreep niet wat die ongelukkige vrouw van mij verlangde. Want ik kon mij niet voorstellen dat zij alleen maar bij mij was gekomen om dat vreeselijke verhaal te doen en mij, een onbekende, haar verdriet toe te vertrouwen.

— Mevrouw, zei ik eindelijk, ik beklaag u uit den grond van mijn hart. Maar gaat u verder en zeg mij wat ik voor u kan doen.

Zij aarzelde een oogenblik, peinzend voor zich uitstarend. Dan hernam zij:

— Mijn oudste zoon, meneer, sprak vaak over u. Voor den oorlog heeft hij een paar maal een vergadering bezocht, waar u het woord voerde. Ik moet u bekennen dat hij, katholiek opgevoed, uw ideeën niet deelde. Maar hij had een edel hart, een liefhebbende natuur, een onbekrompen geest en uw theoriën trokken hem zeer aan. Was hij blijven leven, het had mij niet verwonderd als hij vroeg of laat tot de uwen was gaan behooren.

Ik zeg u dit alles, opdat u zult begrijpen, dat ik u toch wel een beetje ken, al had ik u dan ook nog nooit gehoord of gezien. Daarom ben ik ook hier gekomen....

Na een poosje stilzwijgen ging zij voort:

— U ziet dat ik erg beschroomd en aarzelend ben, want om u nu juist te zeggen wat ik bij u kom doen......

— Weest kalm, mevrouw, en zeg rustig wat u op uw hart hebt. U behoeft niet zoo op uw woorden

te letten; weest verzekerd dat ik u spoedig begrijp.

Zij ging verder:

— De dood van mijn zoons maakte mij in 't begin krankzinnig van smart. Gedurende vele dagen kon ik eten noch slapen. Thans vraag ik mij af, of 't niet beter was geweest als ik maar krankzinnig was geworden. Maar langzamerhand werd mijn smart minder pijnlijk. Ik ben geloovig meneer. Niet dat ik behoor tot de menschen, die al hun tijd in de kerk doorbrengen, neen, dat nu juist niet. Maar ik ben op de kloosterschool opgevoed en heb de voornaamste verplichtingen, die de katholieke godsdienst ons oplegt, altijd waargenomen.

Ik smeekte aan God, niet om te kunnen vergeten, dat was onmogelijk, maar om verlichting van mijn verdriet. Ik hoopte in het gebed wat troost te vinden. Toen de oorlog het dierbaarste wat ik bezat van mij had afgenomen, was mijn vroomheid versterkt. Dikwijls bezocht ik gedurende den oorlog den geestelijke. Want de geestelijke, meneer, is de dokter van de ziel. En mijn ziel was zoo ziek, zoo gemarteld door het voortdurend denken aan mijn jongens, aanhoudend blootgesteld aan het doodsgevaar. Na elk bezoek aan den geestelijke voelde ik mij een weinig verlicht, was de striemende zielepijn wat verminderd.

De dood van mijn kinderen maakte mij in de eerste oogenblikken nog vromer. Uren bracht ik biddend door in een sombere hoek van de kerk, slechts levend van mijn herinneringen. De vervlogen dagen riep ik voor mijn geest terug. Ik zag mijn man, de nog kleine jongens spelen. Ik zag ons uitgaan met ons vieren op de mooie zomerdagen, zoo blij en harmonieusch ons verheugend in het leven. Elken ochtend was ik bij de mis, die ik liet lezen voor de rust van hun zielen. Ik vroeg God of hij mij bij hen wilde brengen of dat hij in mij liet neerdalen den troost en hoop, waaraan ik zoozeer behoefte had.

Een oogenblik was ik geneigd, den raad van den geestelijke, n.l. in een klooster te gaan, op te volgen.

Thuis, in het vertrek waar elk voorwerp mij aan mijn jongens deed herinneren, trachtte ik mijzelf wijs te maken dat zij niet dood waren, niet weg voor altijd, dat zij terug zouden komen, dat ik alles gereed moest maken voor hun ontvangst.

De geestelijke had tenslotte voor mij niets meer dan altijd die zelfde troostwoorden. Altijd maar weer zei hij dat ik mij moest buigen voor Gods wil. Dat ik tegen zijn beschikking niet mocht morren. Dat God alleen wist voor wie het goed en noodig was kinderen te krijgen en kinderen te verliezen. Ik moest mij troosten met de gedachte dat ik eens mijn kinderen en mijn man zou weerzien, dat wij ons weer zouden vereenigen in het hemelsche vaderland. En zelfs zei hij mij dat ik mij moest verheugen met de gedachte dat mijn jongens waren gestorven bij de vervulling van hun plicht voor het heil van het vaderland.

Mijn geloof dwong mij, mijn lot lijdelijk te dragen en mij te onderwerpen. Maar mijn moederhart kwam krachtig in opstand tegen de beschikking van dien God, die in plaats van mij mijn kinderen te laten behouden, ze van mij nam en het voldoende achtte mij te zeggen: „Gij zult ze in de andere wereld terug zien!”

Kortom, ik deed alles om mij te troosten, maar ik slaagde daarin niet. Mijn smart inplaats van te zijn verminderd, is thans heviger dan ooit. Ik lijd vreeselijk. Meer en meer pijnigt mij mijn eenzaamheid. Mijn leven is verwoest. Niets kan de leegte in mijn ziel aanvullen, ontstaan door het verlies van hen die ik zoo liefhad. Ik weet niet meer wat ik doe, ik weet niet meer wat er van mij worden moet. Ik stel nergens meer belang in. Mijn hoofd is leeg. Ik denk nergens meer aan, alleen en altijd maar weer aan mijn jongens, mijn vermoorde kinderen.

Ik ben als de schipbreukeling die naar het reddende drijfhout zoekt en het niet kan vinden. De godsdienst? Waartoe dient hij, als hij mij zelfs geen troost kan geven? Wat baat het aan een God te gelooven als de bron van alle hoop en troost, indien de vurigste bede aan dien God niet het licht van de hoop en de kracht van de troost mij schenken?

— De godsdienst, mevrouw, is inderdaad onmachtig om in een verlaten en wanhopend hart gelijk het uwe, de troost en hoop te brengen waar het naar smacht. De eenige macht van den godsdienst is berusting kweeken, d.w.z. menschen als u zich te doen onderwerpen. Het geloof heeft in werkelijkheid nog nooit iemand troost gebracht. Uw voorbeeld is daar om deze waarheid weer eens te bevestigen.

— Maar wat moet ik dan doen meneer?! Wat moet ik doen om den vreeselijken last van die smartvolle herinneringen van mij af te wentelen, om aan die marteling die mij geen oogenblik loslaat te ontkomen?!Geef mij een raad. Ik weet wel dat geen macht ter wereld mij terug kan geven wat ik verloor en zij zullen tot mijn laatste snik in mijn hart blijven voortleven. Ik verlang ook niet hen te vergeten; ik zou alleen zoo graag willen dat die pijnigende smart van het verlies wat minderde.

— U hebt gelijk, mevrouw. Niets of niemand kan u de kinderen die u beweent terug geven. Ween, mevrouw, ween! Tranen geven verlichting. Maar doe meer dan tranen storten: schep moed! Om u verdriet dragelijker te doen zijn, moet u een deel van uw krachten en uw tijd aan een edele taak wijden, aan een edelmoedigen en moeilijken arbeid, die uw geest in beslag neemt. De leegte in uw leven wordt dan voor een deel gevuld. Tot dusver is het de moeder geweest die slechts heeft geleefd voor haar kinderen, waaraan u al uw teederheid hebt geschonken. Dat was de eenigste

hartstocht die u bezielde en aan uw leven waarde gaf. Uw kinderen zijn nu niet meer. Maar mevrouw er zijn andere kinderen. Wijdt u aan hen. Laat dat dan uw nieuwe taak zijn. Mooi, verheven en veel omvattend, zal die taak weldra heel uw zijn opeischen, al uw doen en denken beheerschen. Die taak is gemakkelijk te vinden. Wat zeg ik? Zij ligt vóór u. Het is de taak die aan alle moeders is opgelegd in dezen tijd, nu een nieuwe oorlogsellende ons voortdurend bedreigt, nu de jongens weer in massa's vermoord staan te worden. Want het is de oorlog, de vervloekte oorlog die uw kinderen heeft vermoord en het is de oorlog die morgen weer andere kinderen vermoorden zal. En even wreed en meedoogenloos zal hij dooden alle kinderen die thans om u heen opgroeien.

Richt u tegen den oorlog! Breng de harten der moeders tegen hèm in opstand. U hebt goed onderwijs genoten, u is onafhankelijk, u is sterk geworden door uw eigen smartelijke ervaringen, uit wat ge zelf ondervond kunt gij een groote overtuigingskracht putten; — kortom, gij kunt een strijdster worden sterker dan wie ook.

Bij het vervullen van die taak, als ge u aan zulk een verheven werk gehéél geeft, zult ge de vertroosting en de hoop vinden, die de godsdienst u niet kon geven.

De hemel is leeg. Hij is slechts bevolkt met hersenschimmen. In het cultiveeren van die wangestalten hebben priesters zoowel als godsdiensten door alle eeuwen heen hun bestaan gevonden. De aarde echter is bevolkt. Bevolkt met levende wezens. Zij is overvol van lijden en ellenden, onrecht, haat en onderdrukking, waar die levende wezens onder gekromd gaan. Leef niet langer met de schimmen. Leef met het menschdom. Helpt onder de werkelijk levende en lijdende menschen te brengen de waarheid, de vrijheid, de gerechtigheid en de liefde.

In dat werk, moeilijk, zwaar en vol gevaren, maar dáárdoor juist zoo aantrekkelijk, vindt ge stellig en zeker de troost en hoop waar uw ziel zoo innig naar dorst....

Ik heb die vrouw nooit weer gezien. Wat heeft zij gedaan? Wat is er van haar geworden? Ik weet het niet en ik heb mij er ook nooit mee bemoeid. Maar als ik deze geschiedenis uit mijne herinnering heb opgediept en ze u vertel, dan doe ik dat om weer eens uit te laten komen: Godsdienst geeft géén troost.

De Klerus, de na-oorlogsche bourgeoisie en het Proletariaat.

Het geloof takelt af. Het bevindt zich nog slechts in de mystieke zielen en deze zijn uitzondering. De oorlog heeft aan den godsdienst wat vernieuwde kracht gegeven; dat is een feit. De kerk heeft handig en zonder angstvalligheid van de omstandigheden gebruik weten te maken; laat men dit bedenken.

Gevangenen van de politieke en ekonomische reaktie die het kenmerk is van onzen tijd en die trouwens altijd het kenmerk is van de eerste tiental jaren die op een overwinning volgen, verloochende de regeerders hun leeken-leerstellingen — anti-klerikaal, doch niet anti-godsdienstig — die opgeld deden sedert Gambetta, Jules Ferry, Waldeck Rousseau en Combes; zij ijverden voor terugkeer der Congregaties die verbannen waren; zij herstelden in Frankrijk en elders het gezantschap bij het Vatikaan; straks zullen zij het konkordaat en het budget van eeredienst herstellen.

Het is wel goed dat het zoo gaat; de band tusschen den staat werd bedekt door de vlag van een scheiding die wettelijk bestond maar door de feiten

werd gelogenstraft. Zij zullen nu in 't volle daglicht samengaan, officieel, in plaats van in 't verborgene, dus officieus.

Het is uitstekend dat de kerk aldus erkent en aanneemt haar deel verantwoordelijkheid in de publieke zaken en dat 't haar onmogelijk wordt zich er van af te maken als straks de rekening moet worden opgemaakt en vereffend.

Maar al te dikwijls is de kerk er in geslaagd alle medeplichtigheid van zich af te schuiven als de zaken verkeerd liepen. Wij mogen ons gelukwenschen als deze medeplichtigheid vooraf is erkend en vastgesteld; allen die een ruimen kijk op de dingen hebben moeten zich daarover verheugen.

Deze voldongen entene tusschen de bourgeoisie en het christendom is misschien het eenigste punt waaromtrent wij klaarheid hebben in den tijd van verwarring en vaagheid waarin wij leven.

Het is een weldaad, omdat deze klaarheid straks de gevaarlijke weifeling zal teniet doen, alle aarzeling zal overwinnen.

Als iedereen, behalve zij die er bij geïnteresseerd zijn zich vrijwillig te verblinden, de hand der kerk zal bespeuren bij alles wat er gebeurt in de kapitalistische wereld, als de minst-helderzienden door het licht der feiten er zich bewust van worden hoe groot de invloed is van de kerk in het politieke en ekonomische gebeuren, hoe haar representanten werken in alle bourgeois-milieus, als de gebeurtenissen alszoodanig duidelijk in 't volle licht zullen stellen het verbond tusschen de bezittende klasse en den klerus, de wederzijdsche steun die daaruit voortvloeit, de opstandige beweging die, in nabije toekomst zich zal ontketenen tegen de dwalingen, misdaden en fouten van het kapitalistisch systeem, zal zich dan ook uitstrekken tot de medeplichtigen: den godsdienst. Het debacle van het eene heeft het bankroet van het andere onvermijdelijk tot gevolg.

Als ik dit boek schrijf heeft de fransche bourgeoisie een politieke en ekonomische organisatie die naar den schijn sterk en duurzaam is. Ook zij heeft zich versterkt in en door het „Heilig Verbond". Ook zij heeft momenteel geprofiteerd van het groote bloedbad. De oorlog had nieuwe partijgroepeeringen en zelfs nieuwe politiek tengevolge; de vernielingen en ruïnen, de kosten van de legers, de lege plaatsen die de dood deed ontstaan, de formidabele leeningen, de ontelbare operaties en spekulaties voor welke een vrij arbeidsveld werd geopend door den oorlog zoowel als door den vrede, die soort van industrieele commercieele en financieele revolutie, nasleep van de 5 jaren van vernieling en dood, van inzinking en ontreddering in het persoonlijke leven en de publieke zeden en gewoonten, — dat alles en nog veel meer, heeft een nieuwe bourgeoisie doen ontstaan, die, als alles wat jong en nieuw is, vol robustheid en in blakenden welstand schijnt.

De na-oorlogsche bourgeoisie heeft de procédé's door haar voorgangster gebruikt, geheel vervormd. Groote fortuinen zijn in een oogwenk opgebouwd; kleine industriën en onbeduidende winkeltjes zijn bliksemsnel groote zaken en machtige industriën geworden. Groote maatschappijen met fantastische kapitalen zijn gevestigd, deze voor handels-, gene voor financieele doeleinden. Machtige kartels en trusts zijn uit den grond verrezen, beheerschen de markten en bepalen naar willekeur de standvastigheid of onstandvastigheid van de prijzen der waren. Die ontzettende geldmachten bepalen alles wat zijn zal, al naar gelang hun profijt: oorlog of vrede, de waarde der grondstoffen, den handelsprijs der produkten, verhooging of verlaging der loonen, de handhaving of omverwerping van regeeringen — in één woord de essentieele levensvoorwaarden van het individu zoowel als van het volk. En men gelooft dat dit nog heel lang zoo zal blijven, dat men deze

alles beheerschende macht zóó lang zal bezitten als men zelf wil.

Maar men vergist zich. In een misschien niet verre toekomst zal die trotsch breken, die illusie vernietigd worden. Die bourgeoisie is als de kolossus met leeme pooten, die door zijn eigen zwaarte instort.

Sedert een halve eeuw is een onzichtbare macht aan 't groeien: het proletariaat. Het proletariaat dat niet alleen de handarbeiders van stad en land, van industrie en landbouw omvat, doch alle employé's van den handel, de banken, de kantoren, de openbare diensten, de administraties, in één woord alles wat in loondienst is, waarbij nog gevoegd kunnen worden de specialisten, de technici, de intellektueelen, wier krachten onmisbaar zijn voor het bestuur, de organisatie, de uitvoering, kortom voor de normale functioneering van het ekonomische leven.

Het proletariaat dat is de klasse die arbeidt, die voorbrengt en leeft van salaris of traktement, hetzij dan per dag, per week, per maand of per jaar betaald.

Het proletariaat, dat is de Arbeid, zooals de kapitalistische bourgeoisie is de ledigheid, het parasitisme, de rente, de spekulatie, de woeker.

Het proletariaat is niet meer wat het gedurende de eeuwen was: een massa zonder ideaal, zonder hoop op bevrijding en zonder inzicht. Het is — helaas! — nog niet gekomen tot dat klassebewustzijn hetwelk bij voldoende verdieping en uitbreiding onweerstaanbaar zal voeren tot de verovering van zijn rechten en onafhankelijkheid. Maar het verheft zich geleidelijk.

Het is niet wat het nog voor enkele dozijnen jaren was: een menigte zonder samenhang, ongeorganiseerd, weerloos overgeleverd aan den willekeur van het kapitalisme. Het heeft nog niet voldoende de noodzakelijkheid van saamhoorigheid en de kracht der vereeniging begrepen. De vakver-

eenigingen missen nog de macht van het getal en samenhang. Maar de idee van organisatie en eenswillendheid volgt haar weg en de noodwendigheid van kollektieve aktie zal de rest doen.

Het is niet meer wat het nog voor weinig jaren was: een massa kiezers, misleid door de politiekers, misbruikt om de kandidaten langs de ruggen te laten opklimmen. Het begint in te zien dat het verwisselen van regeerders een nutteloos spel is, dat het parlementair regeeringsstelsel niets anders beteekent dan het recht om eigen meesters te kiezen; een halve eeuw demokratie heeft de waardeloosheid van het stembiljet doen inzien. de massa keert meer en meer den rug toe aan de stembus; de massa heeft niet meer het stomme respekt, de godsdienstige bewondering voor de macht: regeering, politie en leger.

De proletariërs van den tegenwoordigen tijd weten dat de rijkdom niet de vrucht is van arbeid en zuinigheid, doch van spekulatie, roof en uitbuiting.

De arbeidende klasse weet dat het patriottisme een uitvindsel is van de kapitalistische klasse, om het bestaan van het militarisme te kunnen rechtvaardigen, het militarisme waarvan de viervoudige roeping is: door geweld de huidige sociale orde te handhaven, het koloniale bezit gewapender hand te doen groeien, de geroofde rijkdommen der rijken te laten beschermen door de beroofden zelf en door blinde, willooze onderwerping aan een absurde discipline, den natuurlijken opstandsgeest in de mannen van 20 jaar te dooden.

De achting, het respekt en vertrouwen dat de regeerders er bij de massa wisten in te brengen, verdwijnen. Men gelooft niet meer aan de rechtvaardigheid der wetten en minder nog aan de onfeilbaarheid der rechters die haar in toepassing brengen. De priesters gaat men meer en meer beschouwen als handelaars in missen, relekwiën, doopwater, als verkoopers van zegen voor trouw-, begrafenis- en

andere plechtigheden. De financiers gaat men zwendelaars, de bezitters dieven noemen; de patroons beschouwt men slechts als uitbuiters, de politiekers als charletans, de officieren als opsnijders, de politie als wezens die men schuwt als een besmettelijke ziekte, de handelslieden als vervalschers. In een dag van woede wordt al dat ontuig weggeveegd.

En die dag van woede moet noodwendig komen, zoodra het proletariaat inziet de definitieve onbekwaamheid der bourgeois-klasse en de openbare machten die zich aan de geldmachten hebben verkocht.

Het zou dwaasheid zijn zich te verbeelden dat de arbeiders zich maar altijd door laten uitknijpen door de belastingpers, steeds maar de ellende willen verdragen van het dure leven en de woningnood, honger willen lijden door de lage loonen, zich uitputten door lange werktijden of zich als slachtvee naar het oorlogs-abattoir laten drijven. Eens zullen zij het zat zijn en zich voornemen omver te werpen die klasse die hen in ellende houdt en de regeeringen die niet anders zijn dan medeplichtigen van die klasse.

De kracht der sociale transformatie die zich richt tegen de bezitters en regeerders, is heden ten dage in volle arbeid van scholing en organisatie. Zij komt in aktie, zoodra de gebeurtenissen voor meerdere menschen afdoende hebben bewezen dat het kapitalistisch systeem niet bij machte is de uiterst ernstige problemen op te lossen die, als gevolg van den oorlog en de organisatie van den vrede, den menschen van den tegenwoordigen tijd worden opgedrongen.

Die problemen kan men voortaan onmogelijk ontwijken en het oogenblik nadert dat zij zùlk een dreigend en overheerschend karakter aannemen, dat hun oplossing geen uitstel meer kan velen.

Zeker is 't, in elk geval, dat het kapitalisme tot het oplossen van deze problemen niet in staat is. En die onmacht zal stellig verergeren.

Als het leed waar het tegenwoordige menschdom onder gebukt gaat heeft het kapitalisme tot oorzaak. Het ontspringt eraan als 't water uit de bron. Het ontspruit aan het regiem als de vrucht aan den boom, als de oogst uit het zaad. Het eenige middel om aan dat leed een einde te maken is het stoppen van de bron, het uitroeien van het zaad, het ontwortelen van den boom.

„WELVAART EN VRIJHEID!"

Dat is de samenvatting van heel het program der komende revolutie en van het ideaal welks verwerkelijking die revolutie als verheven taak heeft.

Kapitalisme en staat maken de verwezenlijking van dat program, de triomf van dat ideaal onmogelijk.

Het kapitalisme verdeelt de menschen in bezitters en nietbezitters. De welvaart is in beslag genomen door de eersten, ellende, nooddruft en ontbeering vormen het fatale lot der tweeden. Wil men welvaart aan allen brengen, dan moet het kapitalisme noodzakelijk vernietigd worden.

De staat verdeelt de menschen in regeerders en geregeerden. De eersten beschikken over de vrijheid der tweeden. Er kan nooit geen vrijheid voor allen zijn, zoolang de staat niet is vernield.

Tusschen deze twee dingen moet dus gekozen worden:

Of men handhaaft staat en kapitalisme; maar dan moet men afzien van de toepassing van de bevrijdende leuze: welvaart en vrijheid.

Of men brengt deze leuze op 't terrein der feiten, maar dan moet men onherroepelijk het kapitalisme bestrijden en den staat vernietigen.

De sociale revolutie moet op deze tweevoudige vernieling uitloopen, of zij zal er niet zijn.

In deze termen plaatst het sociale probleem zich tegenwoordig voor ons. Het steekt niet alleen vèr boven alles uit, het is ook dat probleem waar alle andere problemen uit voortvloeien en tot wederkeeren.

Het politieke vraagstuk, het ekonomische vraagstuk, het nationale en het internationale vraagstuk, het vraagstuk der zedelijkheid en ethiek, al die vraagstukken dwingen den denker, die gemarteld wordt door de tegenwoordige toestanden en bezorgt is voor de toekomst, door te dringen tot in het hart zelf der sociale kwestie.

Verwaand, ijdel, bedwelmd door de plotseling verkregen buit, heeft de nieuwe bourgeoisie zich geplaatst gezien tegenover de ernstige moeilijkheden die zij niet kon ontgaan en is lamentabel verlegen ten opzichte van het kiezen der middelen en maatregelen om zich uit die moeilijkheden te redden. Zij sluit de oogen voor den financieelen afgrond waar milliarden ingeworpen worden zonder eenig resultaat; zij stopt de ooren toe om niet te hooren het rumoer van de protesten, die luider worden naarmate de ellende grooter wordt, de prijzen der levensbehoeften en woninghuren stijgen, de belastingen meer drukken, de loonen verminderen, de regeerders zich ontmaskeren als bedriegers en de angst voor een nieuwe menschenslachting de harten beklemt.

Zij begint er zich rekenschap van te geven dat de oplossingen die zij voorstelt, de maatregelen die zij neemt en toepast, niets anders zijn dan miserabele palliatieven, dingen van nul en zonder waarde. Maar zij gelooft dat alle beter zal gaan als 't haar maar

gelukt om tijd te winnen: „Na ons de zondvloed!"

De kerk gelooft dat zij zich voor altijd blameert, als zij zich niet aanbiedt als de bezitster van de geneesmiddelen om alle kwalen te heelen. Zij beweert niet alleen dat zij in staat is zichzelf te redden — wat al erg is — maar bovendien dat zij redding kan brengen voor allen en alles. Zij is zóó lang op haar woord vertrouwd, dat zij ten slotte is gaan gelooven in haar eigen leugens. De kerk buigt zich naar het zieke lichaam der maatschappij en verklaart heel vrijmoedig genezing te zullen brengen. Maar het is slechts domheid, verwaandheid, kwakzalverij.

Ik heb, steunend op de feiten, de sociale leerstelling en moraal der kerk blootgelegd. Zij is niet vooruitgegaan. Het is nog steeds de maatschappij gegrondvest op twee klassen: vroeger de meesters en de slaven; nog onlangs de heeren en de dienstbaren; tegenwoordig de kapitalisten en proletariërs. Altijd nog wordt de arbeid beschouwd als een straf, een boetedoening. „In 't zweet uws aanschijns zult gij uw brood verdienen". De vermaning aan de rijken dat zij zich rechtvaardig en vaderlijk zullen toonen, aan de armen dat zij vlijtig, gewillig en onderdanig zullen zijn. Het is nog steeds maar dat „tranendal", het aardsche leven als „tijd van beproeving". Altijd nog God die wèl doet aan den een, die bezoekt den ander, alnaargelang zijn luimen. Altijd nog Jezus Christus, gekromd onder den last van den arbeid en de armoede, overstelpt met vernederingen en hoon, gemarteld aan het kruis, dienend als model voor allen die lijden, opdat zij zich gelaten schikken in het lot dat de goddelijke wil hen heeft beschoren. Altijd nog de linkerwang die gepresenteerd wordt aan de hand die de rechter heeft geslagen. Altijd nog vasten, kastijding, het ascetisme; de stichtelijke marteling van het vleesch en van den geest tot hoogste deugd verheven.

Altijd nog het respekt voor de grooten, gehoorzaamheid aan de chefs, opgevoerd tot de hoogte van een principe, tot een gedragsregel. Altijd nog het dooden der zinnen, met als prijs slechts de introduktie tot het eeuwige leven. Altijd nog 't verstarde „Hebt elkander lief", zonder ooit iets te doen voor het opruimen van de materieele en dieperliggende oorzaken van den strijd en de vijandschap.

Dat is de sociale en zedelijke leerstelling der kerk. Ik tart den „beproefden" katholiek het te betwisten!

Onderzoeken wij thans of de instandhouding van zulk een leer vereenigbaar is met het toekomst program dat ik samenvatte in de woorden „welvaart en Vrijheid", het grootsche ideaal in welks richting tegenwoordig het streven der menschheid gaat.

Als ik een priester was.....

Als ik katholiek was, geen katholiek uit sleur en gewoonte, zooals er zoovele zijn, geen katholiek die van zijn godsdienst neemt wat hem voordeel kan brengen en verwerpt wat hem hinderlijk of schadelijk is, doch een katholiek in de volle beteekenis van het woord, een katholiek, die absoluut gelooft aan alle dogma's van zijn godsdienst, die angstvallig alle geboden van God en de kerk naleeft, een katholiek, oprecht, overtuigd, vurig, beter nog; als ik een priester was, ik zou mij niet gerechtigd achten mij te bemoeien met de oplossing van het sociale vraagstuk, in den zin als hierboven aangeduid.

Had ik een goed hart, een gevoelige natuur, een medelijdend temperament, ik zou waarschijnlijk lijden onder de smartelijke gevolgen van de sociale ongelijkheid, den strijd en de ongerechtigheden die daar aan vastzitten. Ongetwijfeld zou ik het schouw-

spel der materieele en zedelijke ellende, waar zoovelen in voortleven, niet zonder mededoogen kunnen gadeslaan. Ik kan niet zonder marteling zien de vreugdelooze jeugd en de door gebrek geteisterden ouderdom. Ik kan niet zonder in opstand te komen de grenzelooze weelde van den een en de treurige ontbeering van den ander aanschouwen. Ik kan niet zonder protest waarnemen de aanmatiging en verwatenheid der meesters en de protserigheid der millionairs. En vooral kan ik een gevoel van groote treurigheid niet van mij afzetten als ik sta tegenover den verarmden arbeid en de in overvloed zwelgende luiheid, de naamlooze ellende van den een en de luxe en overdaad van den ander, de onbeperkte macht van enkelen en de volslagen dienstbaarheid van de groote meerderheid.

Maar, als ik een priester was, dan zou ik mij niet gerechtigd gevoelen één woord te spreken, één daad te verrichten, ja onverschillig wat ook te doen om dezen stand van zaken te veranderen.

Want, als ik een priester was, dan zou ik de zekerheid hebben dat deze stand van zaken door de goddelijke wijsheid is ingesteld en ik, in mijn menschelijke onwetendheid, ik mag mij daartegen niet verzetten. Als ik priester was, dan zou ik de onwrikbare overtuiging in mij omdragen, dat hetgeen mij als een kwaad toeschijnt, in werkelijkheid een weldaad is, daar God het in zijn oneindige goedheid aldus heeft gewild; ik zou er zeker van zijn dat de goddelijke plannen aan mijn zwak menschelijk begrip ontsnappen; dat de wegen langs welke God, die alles weet en ziet, naar onze glorierijke bestemming ons voert, gehuld zijn in een duisternis en mysterie die ik niet in staat ben te doordringen.

Als ik priester was, dan zou ik weten dat in het kleinste zoowel als in het grootste, dat in de geringste feiten zoowel als in het ernstigste gebeuren

de geschiedenis niet anders is dan de ontwikkeling van Gods vooruitoverwogen en doordachte plannen en dat 't derhalve mij, nederige mensch niet past daarop kritiek uit te oefenen of te trachten wijzigingen aan te brengen in het wondervolle werk van mijn God.

Als ik een priester was, ik zou het als een inblazing van den duivel beschouwen als ik lust kreeg het kwaad te keeren of het leed der menschen te verzachten, wijl ik dat leed en dat kwaad zou beschouwen als een beproeving die den mensch is opgelegd. Ik zou mij doordringen van de idee dat als er menschen zijn die veel bezitten, dit bezit hun is geschonken om zich verdienstelijk te maken door weldaden; en dat zoo er menschen zijn die alles ontbeeren en in de bitterste ellende hun bestaan voortslepen, zulks tot doel heeft dat zij ondanks alles toch kunnen toonen de hemelsche gelukzaligheid waard te zijn. Ik zou het mijzelf zeggen dat als de niets-nutters zich verzadigen en vetmesten tenkoste van den arbeid, niet die arbeid is te beklagen daar dit een voorbijgaand leed is, waarvoor als loon de eeuwige gelukzaligheid wordt gegeven en dat juist de ledigheid, die moeder van alle ondeugden, de menschen blootstelt aan alle slechte verleidingen. Als ik priester was, ik zou mij verzetten tegen elke neiging om tegen de misbruiken van het gezag op te staan, want dat is het zuivere christelijk gevoel dat spreekt uit de woorden van den dichter:
„Hij die de woedende golven doet bedaren,
Weet ons ook voor de boosheid der slechten te bewaren”.

Als ik priester was, dan zou ik denken dat de aardsche machten slechts de weerkaatsing zijn van de hemelsche macht, dat hun dwalingen slechts dienen om hun zwakheid aan te toonen, dat mijn God hun fouten slechts permitteert om hen te bewegen tot meer nadenken, meer doorzicht, meer rechtvaar-

digheid, dat hij hun misdaden verdraagt om zich het recht voor te behouden om de schuldigen te straffen en de onschuldige slachtoffers te rehabiliteeren.

Als ik een priester was, dan zou ik niet twijfelen aan het heilige karakter en het goddelijke wezen van den oorlog, omdat ik dien oorlog dan zou beschouwen als een persistentie waarmee mijn God zich doet gelden aan zijn schepselen, hen weer tot Hem brengt, na hen in tranen en bloed te hebben gezuiverd.

Als ik priester was, ik zou oordeelen — ook al was ik er niet zeker van — dat 't mij niet verboden is er voor te werken dat de staat geïnspireerd wordt door de katholieke gedachte en in goede verstandhouding zou leven met de kerk, tot eeuwig heil der menschen wier zielen aan God behooren; maar mijn pogingen zouden zich niet uitstrekken tot omverwerping der staten, die, naar Gods wil, het fundament moeten vormen waarop de menschelijke maatschappijen gegrondvest zijn.

Als ik priester was dan zou ik zweren — al was ik er dan ook niet geheel zeker van — dat het mij niet is verboden om er voor te werken dat de kloof die de klasse der rijken van die der armen scheidt minder diep en minder breed wordt; maar ik zou verplicht zijn het bestaan van die twee klassen te handhaven en mij moeten verzetten tegen elke poging tot samensmelting, omdat God heeft gewild en wil, dat er „altijd armen onder ons zijn", opdat de liefdadigheid kan blijven bestaan en de bevoorrechten van het fortuin de gelegenheid hebben haar in praktijk te brengen.

Als ik priester was dan zou ik mij nederig voor mijn God buigen en hem vurig bidden: „O God, eeuwige bron van Wijsheid, Gerechtigheid, en Barmhartigheid, ik buig mij voor uw volmaakte wijsheid, uw onfeilbare gerechtigheid en uw onein-

dige barmhartigheid. Ik weet dat er niets buiten uw wil geschiedt en dat gij niets anders wilt dan wat wijs, rechtvaardig en goed is. Vergeef mij de armoede van mijn geest die soms twijfelt, de gevoeligheid van mijn hart dat soms in opstand komt, de broosheid van mijn geweten dat soms aarzelt en ontsteld is. Alwetende God, gij hebt het heelal geconstrueerd, den mensch geschapen naar uw inzichten die niet anders kunnen zijn dan volmaakt wijs, wat er ook moge gebeuren. Rechtvaardige God, gij hebt gewild dat uw schepsel vrij is, opdat hij verantwoordelijk zij voor zijn daden en, welk gebruik hij ook maakt van dit onschatbare goed, ik weet dat uw onfeilbare rechtvaardigheid altijd het recht zal doen heerschen door beteugeling van het kwade en belooning van het goede. Barmhartige God, gij hebt gewild dat er onder uw schepselen zijn sterken en zwakken, grooten en kleinen, meesters en dienaren, wijzen en onwetenden, gezonden en zieken, rijken en armen, slechten en deugdzamen, geloovigen en ongeloovigen. Gij, mijn God, had deze ongelijkheden en tegenstellingen niet hoeven te scheppen, indien gij 't niet had gewild. Nu gij 't zoo hebt gewild, past 't ons ongelukkige stervelingen niet om 't af te keuren; het zou oneerbiedig zijn uw goedheid in twijfel te trekken en in uw werk verandering te willen brengen. Ik sta ootmoedig voor de duistere wegen waarlangs gij in uw oneindige barmhartigheid het menschdom voert naar het doel dat gij hebt gesteld. Alleen uw wijsheid weet hoe onze onwetendheid zal verdwijnen, alleen uw rechtvaardigheid zal het onrecht uit ons verbannen, alleen uw barmhartigheid heeft de macht ons van het kwade te verlossen. Dat de ongelukkigen die de oogen sluiten voor het licht des geloofs met misdadige hardnekkigheid voortgaan het pauperisme te bekampen, waarvan zij de heilzame bedoeling niet begrijpen en waarvan uw eenige zoon het verheven

voorbeeld heeft gegeven, dat is hun zaak. Dat de oneerbiedigen het heilig gezag door u ingesteld ondergraven gaat hen alleen aan en ik zal niet anders doen dan u, mijn God, bidden dat gij hen tot betere gedachten terugbrengt en hen tot onmacht doemt bij de volbrenging van hun booze plannen. Maar ik, die overstelpt ben met uw weldaden, ik zal mij er wel voor wachten mij met hen te verbinden. Bij de uitvoering van hun verwerpelijk bedrijf en ik voel dat ik integendeel moet verhinderen dat zij hun doel bereiken. Geef mij, o God, de kracht en uw bescherming om mijn plicht te vervullen.

Amen!"

Ziedaar de gevoelens die mij zouden bezielen als ik priester was, ziedaar hoe ik aan de voeten van mijn God daarvan nederig uitdrukking zou geven.

Men spreke mij niet van die wilde, onrustige abbé's en van die strijdlustige monniken, die, om in zekere mate tegemoet te komen aan de eischen van een deel der publieke opinie en de kerk er voor te behoeden dat zij haar invloed op de arbeiders verliest, zich „socialist" noemen, verklaren dat de vervorming van het kapitalistisch eigendom in gemeenschappelijk eigendom niets afschrikwekkends voor hen heeft en zich zóó geweldig kunnen verzetten tegen de regeeringstyrannie en maatschappelijke ongelijkheid, dat men hen, indien zij als gewone stervelingen gekleed gingen, voor revolutionnairen zou verslijten. Hun houding is schandelijk, en oneerbiedig. En of zij al plechtig verklaren dat zij in volkomen overeenstemming zijn met de leeringen der kerk, men kan gerust en zeker vaststellen dat zij liegen.

Durven zij te ontkennen dat voor den katholiek heel de menschelijke geschiedenis slechts is en kan zijn een in alle eeuwigheid voorzien plan van de Goddelijke wijsheid en almacht? Als zij zulks ont-

kennen, dan zijn zij nog slechts katholieken; als zij 't niet betwisten, waar zullen zij dan durven beginnen ht goddelijk plan aan te tasten? Schijnt 't hun onrechtvaardig, dom, onsamenhangend, onmenschelijk of eenvoudig slecht ontworpen? In dat geval miskennen zij God en gelooven zich boven hem verheven, wijl zij meenen de wedeld beter te kunnen regelen en besturen dan Hij. Is God dan niet de Wijsheid, Gerechtigheid, de Goedheid, en het plan van het heelal dat hij heeft gemaakt derhalve niet alleen het wijste, het rechtvaardigste en het beste, ja zelfs het uitsluitend wijste, rechtvaardigse en beste? Wie is de demon die 't waagt aanmerkingen te maken, wijzigingen aan te brengen in het werk van hun God? Waar haalt men de ijdelheid vandaan om het werk van den souvereinen meester te verbeteren?

Het kan zijn — het zou een duivelsche gedachte wezen, maar het kan zijn — dat het sociale inzicht van hun God gebrekkig en onvolmaakt schijnt. In dat geval zijn zij verplicht hun oordeel toe te schrijven aan de zwakheid van hun verstand en met schrik dienen zij de slechte gedachten van zich af te werpen en zich er sterker van te overtuigen dat alles wat God doet, welgedaan is en dat in weerwil van den schijn, de goddelijke wil altijd het beste handelt, in 't welbegrepen belang van het menschdom en 't eeuwige heil der zielen.

Aan welke monsterachtige verleiding geven zij toe die aan de eeuwenoude geheiligde socale en zedelijke leerstellingen der kerk tornen, die leerstellingen opgebouwd door de kerkvaders, de Concilies, de heiligen en de pausen? Wie denken zij te bedriegen, God, de kerk of de geloovigen die er vertrouwen in hebben?

Hun praatjes beteekenen dat zij spotten met de goddelijke plannen. Hun houding heeft de zin en de draagkracht van een opstandigheid tegen Hem wiens

vertegenwoordigers op aarde zij zich noemen.

Wat? God wil dat onze planeet een tranendal is en zij zouden dwars tegen dien wil in, van de aarde een soort paradijs willen maken? God wil dat het aardsche leven van den mensch vol beproevingen is en zij zouden 't vol geluk willen doen zijn? God wil dat de groote meerderheid der menschen gekromd gaat onder armoede en knechtschap en zij zouden willen dat welvaart en vrijheid het deel van allen wordt?

Ik zeg u naar waarheid dat die strijdlustige monniken en woelige priesters theoriën propageeren die in flagranten strijd met de katholieke leer en derhalve verdervelijk zijn voor 't zieleheil, voor de heerschappij der kerk en voor 't koninkrijk Gods. Zoo zij oprecht zijn, dan is hun verblindng wèl erg en een uiting van oneerbiedig wantrouwen.

In 't ergste geval kan een goed katholiek trachten kleine, onbeteekenende veranderingetjes aan te brengen in het groote bouwwerk der Voorzienigheid; maar het is hem stellig verboden de beginselen er van aan te tasten of te vervangen door andere en tegenovergestelde. Hij kan dus nooit voorstander zijn van de sociale transformatie die wordende is en die ik daar straks noemde „de komende revolutie"

Voor een „beproefde" katholiek is het Leven niets en de Eeuwigheid alles.

Wat beteekent voor een orthodoxe katholiek het leven van den mensch op aarde, dat leven op zichzelf, ja ik durf zeggen in absoluten zin genomen?

Niets! Welke waarde heeft 't ? — Geen enkele.

Het is niets, omdat het betrekkelijke niets is ten opzichte van het absolute, het tijdelijke niets beteekent in vergelijking met het eeuwige. Het menschenleven is uiterst vluchtig. Het is dikwijls

slechts de kwestie van enkele maanden, enkele jaren of hoogstens een paar tientallen jaren. En zoo het eens een eeuw mocht zijn, wat is dan nog zoo'n eeuw in vergelijking tot de eeuwigheid? Nogmaals, het leven is niets of zóó weinig dat het zoo goed als niets genoemd kan worden; het is nog minder dan een druppel water in den onmetelijken oceaan, nog minder dan een boomblad onder de ontelbare die den bodem van het woud bedekken; als een stofje dat door den wind opgenomen in de oneindige ruimte verloren gaat, als een eenheid geplaatst tegen over een fabelachtig cijfer. Het is niet anders dan een sekonde in den onbegrensden tijd.

Voor hem die denkt dat alles eindigt met den dood, is 't leven van onschatabre waarde; maar voor hem die gelooft dat alles begint juist op het oogenblik dat zijn leven is voltooid, heeft het aardsche bestaan niet de minste beteekenis. Het is natuurlijk en begrijpelijk dat de eerste er naar streeft zijn leven zoo mooi mogelijk te maken, hoe kort 't ook is en alle vreugdevolle emoties ervan wil smaken; hij wil genieten van den welstand, de heerlijkheid van de vrijheid van beweging, de onafhankelijkheid der gedachte, de bevrediging van de gevoelde behoeften, de verwezenlijking van zijn plannen, de oplosing der problemen, het doorgronden der verschijnselen. Het is natuurlijk dat hij die niet rekent op 't leven hiernamaals, begeerte heeft om het leven dat de natuur hem heeft geschonken zoo goed mogelijk te leven en dus strijdt tegen onwetendheid, misère, knechtschap, schijnheiligheid, oneerlijkheid en den oorlog waarvan hij niets anders kan verwachten en die hem ook niets anders brengt dan leed.

Maar voor de geloovige zou 't onredelijk en onlogisch zijn als hij aan dat korte voorbijgaande leven dat God hem schonk waarde ging hechten, als hij het zocht te verrijken met gelukkige sensaties vreugdevolle emoties; als hij in geestdrift zou raken

voor bewegingsvrijheid, voor onafhankelijk denken, bevrediging van stoffelijke behoeften, de oplossing der problemen die daaraan vastzitten. Het zou onlogisch en onredelijk zijn als hij die absoluut gelooft in de eeuwige gelukzaligheid of eeuwige verdoemenis, zich ernstig bezighield met den strijd tegen de rampen die het verachtelijk, voddig omhulsel treffen waarin zijn onsterfelijke ziel slechts korten tijd voorloopig verblijf houdt.

Elke verbetering, hoe klein ook zelfs, die men aan wil brengen in de algemeene bestaansvoorwaarden van den mensch, eischt kracht en volharding; mag men aannemen dat zij die noodzakelijk onverschillig moeten zijn voor die bestaansvoorwaarden, geestdriftig kunnen worden voor welke van die verbeteringen dan ook?

Als men het oog steeds gericht heeft op het eeuwige leven, dan is men verblind voor de tijdelijke aardsche dingen; men ziet ze niet, die nietigheden van zuiver menschelijken en tijdelijken aard. De menschelijke gedachte kan niet beurtelings ten hemel stijgen en tot de aarde afdalen. Er is een te groote afstand tusschen den een en de andere, zoodat een schepsel met een beperkt verstand als de mensch heeft onmogelijk in staat is een zoo groot gezichtsveld te bestrijken; als hij ten hemel wil stijgen, moet hij de aarde verlaten en, wil hij op de aarde blijven, dan moet hij van een hemelvaart afzien.

Ik heb het eeuwige leven wel eens vergeleken bij een mooie zaal waar de Almachtige troont; van die zaal is het aardsche leven de vestibule. Het is dus slechts een vluchtige doorgang, een zeer kort verblijf. Men kan er uit den aard der zaak geen waarde aan hechten.

Welke geloovige kan er behoefte aan hebben, dit verblijf op te smukken, gezellig te maken? Wie zal er een zacht bed neerzetten waarop men de ver-

moeide leden kan uitstrekken, wie denkt er aan daar een tafel te plaatsen voorzien van uitgelezen spijzen en dranken? En is 't noodig dat men er een bibliotheek vindt, een verzameling van kunstvoorwerpen en alle andere dingen die men alleen maar vindt en benut in vertrekken waar men verblijft?

Wel neen! Een zacht bed, een rijkvoorziene tafel, kunstvoorwerpen enz. ach wat beteekenen zij voor den voorbijganger? Wat beteekenen alle dingen in dit voorportaal van den hemel, die toegang tot het eeuwige vaderland?

Mag ik vooral de katholieken even herinneren aan de geheiligde spreuken als: „Wat baat het den mensch of hij de heele wereld gewint, als hij daarbij schade lijdt aan zijn ziel?" Het is vooral die spreuk die ik ter overdenking aanbeveel. Want bevat zij niet een heel program, is zij niet een gedragsregel voor heel het leven?

Het kommentaar dat men er aan vastknoopen kan in verband met de kwestie waarmee wij ons bezig hielden is: Mensch, wacht u er voor uw pogingen te richten op de verovering van aardsche goederen. Herinner u dat er twee soorten goed zijn: het aardsche goed en het hemelsche goed. Het eerste is voorbijgaand, secondair, ondergeschikt; het brengt u meestal slechts desillusie, spijt en wroeging. Het tweede echter is onvergankelijk, zuiver, verheven, delikaat; het brengt geen ontgoocheling, geen spijt en geen wroeging. Dat hemelsche goed is zóó wonderlijk heerlijk dat geen taal bij machte is het te beschrijven, geen verbeelding in staat het te omvatten.

„Rijkdom, wellust, kennis, vriendschap schenken u slechts een oogenblik van vreugde; zij stellen u bloot aan het verlies van uw ziel die gij toch tot elken prijs moet redden. Alleen het heil van uw ziel is de moeite van uw pogingen waard.

Mensch, gij kunt in weelde leven, werken van

diepe wijsheid in schoone stijl vervat, lezen of schrijven; gij kunt kunstwerken scheppen of beschouwen; gij kunt heel uw bestaan wijden aan ontdekkingen of uitvindingen van 't grootste belang; gij kunt de bergen beklimmen, de zeeën oversteken, de landen doorreizen; gij kunt zweven door de lucht alsof God u vleugels had gegeven; gij kunt machines konstrueeren van onmeetbare kracht, instrumenten vervaardigen van ontzaglijke nauwgezetheid......

„Maar wat baat u dat alles, o mensch, als gij uw ziel verliest of uw zielenheil in gevaar brengt? Laat toch af van die broze goederen dezer wereld en werkt slechts aan de verovering van uw eeuwige gelukzalgheid. Gij hebt te kiezen tusschen de ijdele nietigheden van hier beneden en de onvergelijkelijke schatten van hierboven.

Houdt deze essentieele waarheid steeds voor oogen: de aarde is niets, de hemel alles. Dit leven duurt slechts een oogenblik, het leven hiernamaals is eindeloos. En dat leven hiernamaals zal zijn óf een eeuwige kwelling óf een altijddurend, onvermengd geluk.

En thans: Kiest!"

Aldus geplaatst voor de keus tusschen de tijdelijke genoegens en de eeuwige vreugde, zal de geloovige geen oogenblik kunnen aarzelen een keus te doen. De geloovige heeft zeer spoedig de middelmatige waarde van 't eene met den onberekenbaren prijs van 't andere vergeleken; en de begeerlijkheid van het eene brengt hem zonder twijfel tot de verwerping van het andere.

Hij zal zich nooit voegen bij de schare van moedige strijders die met heel hun hart en heel hun wil zich geven aan den moeilijken en zoo vaak ondankbaren strijd tegen ellende en knechtschaap, opdat zij die na hen komen in welvaart en vrijheid zullen leven.

Het snoevende Christendom.

Ik heb onder de geloovigen menschen ontmoet met een gevoelig en medelijdend hart, die hun vaste vertrouwen hebben gegrondvest op zekere voorschriften waarvan zij, ten onrechte, het vaderschap aan het christendom toeschrijven. Bij zulke gelegenheid, en zelfs zonder aanleiding, herhalen zij vooral deze twee voorschriften, zoo onmisbaar voor onze zedelijkheid en gedrag: „Doet aan een ander niet wat ge zelf niet gedaan zoudt willen zijn” en „Bemin uw naaste gelijk uzelf”.

Deze naïvelingen meenen dat als er maar naar die voorschriften werd geleefd, er geen ellende of knechtschap meer zou zijn, welvaart en vrijheid dus zouden heerschen. Zij beweren dat de genezing voor de maatschappelijke kwalen, die zij evenals wij aanduiden, slechts ligt in den terugkeer naar de christelijke moraal en de leerstellingen der kerk.

Ik zal de lezers de vaak wijdloopige uiteenzettingen sparen, waarmee men die meening ingang poogt te doen vinden. Kort saamgevat denken die christenen, dat op 't ekonomisch terrein de patroon, die zich aan het eerste der genoemde voorschriffen houdt, zijn arbeiders niet uitbuit, daar hij zelf niet uitgebuit wil zijn; en als hij het tweede der voorschriften terharte neemt, dan zou hij zijn arbeiders precies behandelen zooals hij zelf behandeld zou willen zijn, zorgdragend dat het hen aan niets zou mankeeren, dat zij, zooals hijzelf, alles zouden hebben wat noodig is tot onderhoud van hun gezin, de opvoeding van hun kinderen, de gezelligheid van hun woning; dat hij ze dus in één woord zou behandelen als zijn gelijken, als zijn geassocieerden, zijn broeders, en aldus zou verwezenlijkt worden dat eerste deel van het program: „Welvaart”.

Zij zeggen voorts dat als op politiek terrein de meesters — d.w.z. de regeerders — zich bezielen

met dat eerste voorschrift, zij nooit misbruik zullen maken van hun macht, omdat zij zelf geen slachtoffers van zulk machtsmisbruik zouden willen zijn. En dat, indien deze machthebbers het tweede voorschrift in toepassing zouden brengen, als zij de geregeerden zouden liefhebben gelijk hunzelf, zij voor de vrijheid van anderen een diep respekt zouden hebben, omdat die vrijheid van anderen hun even na aan het hart zou liggen als hun eigen vrijheid. Dat dus de wet voor allen gelijk zou worden toegepast, elk onrecht derhalve zou verdwijnen, elk machtsmisbruik onderdrukt, elke willekeur uitgesloten zijn. Dat zóó dus zou worden verwezenlijkt het tweede deel van het program „Vrijheid".

Die brave menschen komen dus tot het besluit dat, voor de verbanning van ellende en dienstbaarheid, voor de verwezenlijking van het heerlijke ideaal „Welvaart en Vrijheid" volstrekt geen sociale revolutie of transformatie noodig zijn. Dat de bestaande toestanden en instellingen niet omvergeworpen behoeven te worden, dat de klassen niet behoeven te worden opgeheven, doch dat eenvoudig de menschen tot gerechtigheid en broederschap, d.w.z. tot de christelijke moraal en de leer der kerk moeten terugkeeren.

Deze overtuiging berust op een grenzelooze oppervlakkigheid, een betreurenswaardige onwetendheid of deloyale onwaardigheid. Zij is meer verbreid dan men oppervlakkig zou denken en 't is dus van belang haar eens te bespreken.

Ik moet dan allereerst doen opmerken dat die fameuze voorschriften hun bron van oorsprong volstrekt niet vinden in het christendom.

Die voorschriften zijn héél wat ouder dan de christelijke godsdienst. Men vindt ze gestameld in de oudste godsdiensten en in alle godsdiensten die in den loop der tijden door de menschen zijn omhelsd zijn zij uitgesproken en der menschen voorge-

houden. De voorschriften zijn van zuiver menschelijken aard. De verschillende godsdiensten hebben er zich van meester gemaakt en er zich van bediend teneinde den zoo begeerden invloed onder de menschen te verkrijgen en uit te oefenen.

Misbruik makend van de domheid des volks heeft het christendom het vaderschap opgeëischt. Het is niet moeilijk hiervoor het bewijs te leveren. Men vindt dat bewijs in de schrifturen der godsdiensten. waarin de richtsnoeren voor de waarheid en de zedelijke voorschriften zijn aangegeven, die elkeen zegt te willen propageeren.

Lang voor het christendom hebben — om slechts enkelen te noemen — Vedisme, Brahmanismt, Boedhisme en de godsdienst van Confusius de naasten liefde aanbevolen.

Kan men redelijkerwijze zich een godsdienst voodstellen die tot zijn aanhangers zegt: „Gij bemint elkander teveel, haat elkaar toch 's een beetje! Gij streelt elkander teveel, slaat mekaar eens voor een keer! Gij leeft altijd in vrede, gaat toch eens oorlog voeren!"

Men voelt toch dat de godsdiensten, die geboren werden en zich ontwikkelden in tijden van barbaarschheid, van onophoudelijke gruwelen en oorlog de naastenliefde en haar praktische toepassing moesten aanbevelen.

Overigens, het belangrijkste is niet wat een godsdienst voorschrijft of onderricht, maar wèl, welke moraal hij in praktische toepasing brengt. Het christendom snoeft er op de sublieme kreet van broederlijkheid in de wereld te hebben geworpen: „Bemint elkaar!" Maar het is niet van belang te weten wat dat christendom zei, maar wel om te registreeren wat het deed. Gaf het een voorbteld? Heeft het zichzelf het eerste aan het voorschrift gehouden? De geschiedenis leert ons dat juist het christendom dit voorschrift voortdurend geweld aandeed.

Heeft het zich ooit beter gedragen; wat deed het in den strijd der partijen, de oplaaiing der hartstochten, de oorlogen tusschen de naties? Kwam het bemiddelend tusschenbeiden? Wierp het zich tusschen de strijdenden om hun haat te koelen, hun woede te beteugelen, hen te verzoenen? Niets van dat alles! Integendeel! Het bracht altijd nie,uwen haat, woester vijandschap, teugelloozer hartstocht. Het vocht mee, meedoogenloos, onbarmhartig en met een aan krankzinnigheid grenzende woede.

Wat heeft het christendom gemaakt, wat maakt het nog steeds van dat fameuze voorschrift „Bemint elkander?"

Ik weet wel wat men antwoordt op dergelijke verwijten. De brave apostel verdraait zijn oogen en spreekt op droeve toon: Als de aarde het aanschijn heeft van een slagveld waarop men elkander vermoordt, dan komt dit juist doordat men de voorschriften en het gezag der kerk heeft miskend.

Het respekt voor dit gezag en de toepassing dier voorschriften zijn voldoende om de menschheid in eendracht en broederschap te doen leven.

Maar die onbeschaamdheid gaat toch alle perken te buiten!

Gedurende eeuwen was de kerk in vele landen oppermachtig. Groot en klein luisterden naar haar; zij zat op de trappen der tronen en regeerde over de volken, zei kommandeerde in de paleizen en kasteelen en werd gehoorzaamd in de hutten en nederigste woningen. Door het geloaf voerde zij heerschappij over het geweten en door haar macht wist zij den wil te onderwerpen. Niets stond haar in den weg. Toch leefden de volken in de grootste tweedracht en de kerk deed niets om haar weg te ruimen. De eene klasse heerschte over de andere in den schoot van die klasse alszoodanig heerschte de treurigste tweespalt en ijverzucht; de kerk deed niets om er een einde aan te maken. Wedijver, be-

geerte en winstzucht brachten de staten tot bloedige oorlogen en de kerk vocht mee aan den eenen kant zoowel als aan den anderen.

En als het strijdgewoel een oogenblik was gesuwd, als de stilte en rust voor een wijle het rumoer verving, dan, in dien tijd van herademing, beijverde de kerk zich in het ophitsen tot onbarmhartige onderdrukking, ja was daar dikwijls de uitvoerster van.

In de tijden toen de kerk alles kon, deed zij niets voor de toepassing van het „Bemint elkander". Is 't redelijk te gelooven dat de kerk thans de wil heeft en al had zij dien wil, de kracht heeft het in toepassing te brengen?

Het is kinderachtig en schijn-heilig om hoog van den toren het vredeswoord „Bemint elkander" te blazen en terzelfden tijd onderwerping en respekt aan te bevelen voor de diepe oorzaken waaraan de oorlogskreet „vernietigt elkander" het gevolg is.

Het zou immers een mirakel zijn als de rijken, die hun fortuin bouwen op de ellende en de armen, die hun ellende aan het kapitalisme hebben te danken, elkander beminden?

En men kan zulks toch evenmin verwachten van de regeerders, die met hun wetten het volk knevelen, en het volk dat er naar snakt van de heerschappij te worden bevrijd.

Het is nutteloos de menschen te bezweren dat zij elkander moeten beminnen, als de levensomstandigheden hen er toe nopen elkander te haten.

Die naïeve zielen die terugkeer tot de christelijke moraal prediken, zij verlangen het onmogelijke. Hun kinderachtigheid wordt door de ondervinding gruwelijk gelogenstraft: welvaart en vrijheid zijn niet mogelijk in een wereld van rijken en armen, patroons en arbeiders, regeerders en geregeerden.

Een patroon naar hun hart bestaat niet, kan niet bestaan. Welk belang zou er in schuilen patroon te

zijn en gelijk op te deelen met de arbeiders, hen te behandelen als gelijken, als broeders? Men is geen patroon voor zijn pleizier, maar om te verdienen, véél te verdienen, zooveel mogelijk te verdienen, zoowel om zelf zoo goed mogelijk te kunnen leven als om zijn kinderen later een goed bestaan te kunnen verzekeren. Wat? Hij zou alle zorgen en moeite op zich nemen, tegenspoeden het hoofd bieden, alle verantwoording dragen, zijn geld wagen, zijn energie wijden aan een bedrijf waarin de arbeiders met hem op voet van gelijkheid zouden leven? Hij zou ingenieur zijn, hij zou jaren van moeilijke studie hebben doorgemaakt, voor diploma's hebben gezwoegd, zonder dat hem dat alles eenig bijzonder voorrecht of voordeel zou verschaffen?

Welk een dwaasheid!

Dat zijn arbeiders een behoorlijk loon verdienen, dat zij dus behoorlijk met hun gezin rond kunnen komen, dat kan er mee door. Maar men kan niet méér van hem verlangen. Want wanneer zoo'n patroon ooit door zijn mede-voelen of goedhartigheid de zwakheid zou hebben méér te geven, zich dus te houden aan de christelijke moraal, dan zouden zijn konkurrenten hem wel anders leeren: hij zou tot ondergang gedoemd zijn en dus maar beter geen patroon kunnen spelen.

Een regeering zooals die brave christenen zich voorstellen bestaat evenmin, kan evenmin bestaan. Een regeerder die van zijn macht geen misbruik maakt, die precies zooveel prijs stelt op de vrijheid van zijn ondergeschikten als op zijn eigen vrijheid, dat is een onding, zooiets als een koe met twee koppen of eenschaap met vijf pooten. Een wetgever die bij het fabriceeren van zijn wetten rekening houdt met de belangen van de tegenover hem staande klasse zoowel als met de belangen van zijn eigen klasse, een rechter of politieman die zich aan geen enkele willekeur, aan geen enkel onrecht of misbruik schul-

dig maakt, is een wezen even onwaarschijnlijk als een zwangere maagd.

Het ligt in de natuur van het gezag om te onderdrukken, zooals het in de natuur van het kapitalisme ligt om uit te buiten. De macht van den staat houdt gelijken tred met de onderwerping der geregeerden en het overwicht der regeerders; de macht van het kapitalisme is gekonditionneerd door de exploitatiemiddelen en de daaruit voortvloeiende mogelijkheden zich te verrijken.

Daarom kunnen patroons of regeerders blijven of verwisselen, het lot der arbeiders en geregeerden blijft er hetzelfde om. Geef de macht aan wien ge wilt; behoud de tegenwoordige patroons of vervang hen door anderen, gij zult niets hebben bereikt; de algemeene zaken zullen altijd in politiek opzicht door den staat, in ekonomisch opzicht door het kapitaal worden beheerscht. Macht en rijkdom kwamen reeds dikwijls in andere handen, het resultaat bleef steeds hetzelfde. Een van de talrijke wandaden van wat men gewoonlijk de politiek noemt, is het bedriegen van de volksmassa, door haar te doen gelooven dat door 't verwisselen van regeerders de nooden zullen worden gelenigd, het despotisme zal verdwijnen. In ekonomisch opzicht is het 't grootste bedrog als men beweert, dat de arbeider minder zal worden uitgebuit, indien de inhalige patroons van tegenwoordig worden vervangen door patroons die minder begeerig zijn.

Aan het despotisme der politieke meesters — wie het ook zijn — kan maar één grens worden gesteld: de geest des opstands, het verzet der onderdrukten; aan de winstzucht der ekonomische meesters kan maar één beperking worden gemaakt: de geest van verzet en de kracht van de organisatie van het proletariaat.

Vraag toch niet aan de regeerders om rechtvaardig te zijn; verwacht toch geen goedertierendheid

van patroons. Zij moeten door den drang der feiten zijn wat zij zijn. Het kan niet anders. Zij zijn de akteurs die het stuk moeten vertolken. Het is nutteloos die akteurs te vervangen of die vertolking te veranderen. Het stuk zelf deugt niet. Waarom? Het doek moet vallen en het programma moet veranderd worden.

Het Christendom als tegenstander van de komende Revolutie.

Hoe meer wij ons bezighielden met deze kwestie, hoe duidelijker het voor ons werd: het Christendom staat vijandig tegenover de komende revolutie.

De volgende overwegingen versterken nog die overtuiging.

De voorgaande drie hoofdstukken zullen er de lezers wel van overtuigd hebben, dat de verovering van welvaart en vrijheid niet het werk van het christendom is. In de volgende bladzijden zullen wij aantoonen dat die verovering anti-christelijk zou zijn.

De ware christen heeft slechts één model: Jezus, zijn Heer en zijn God. Jezus is het prototype van den volmaakten christen. Van de christenen is hij de beste die in elk opzicht Christus het best benadert en wiens leven het meest conform is aan dat van den goddelijken meester.

Welnu, dat bestaan was noch welvarend, noch vrij; het was, integendeel, vol armoede, onderwerping, vernedering en gehoorzaamheid. In de ellendige werkplaats van Jozef versleet Jezus zijn kinderjaren; in 'n omgeving van de nederigste werklieden groeide hij op; omringd van ongeletterde, achterlijke, ellendige plebeëers leefde de „God-mensch" en uit hen koos hij zijn apostelen en eerste discipelen. Voortdurend bevond hij zich onder de zwoegende en gehoorzame massa; aanhoudend zag hij het schouwspel

van vernedering en lijden, van een volk gekromd onder de wet van een gruwelijken, wreeden meester.

Hij was nauwelijks dertig jaar toen hij stierf en met het onvergelijkelke drama der „Passie" eindigde de cyclus van zijn tragisch bestaan.

Voor zijn dood is hem niets bespaard van al datgene wat een menschelijk schepsel martelen kan: hoon, sarcasme, spot, een doornenkroon. Langzaam legt hij den kruisweg af, gescholden en bespogen door een krankzinnige menigte. Met spijkers door handen en voeten geslagen wordt hij aan het kruis genageld; het bloed druppelt uit zijn wonden; hij bezwijkt onder onbeschrijfelijke pijnen. En vanaf het begin van zijn lijden tot zijn dood ontsnapt hem geen woord van protest, geen zweem van verzet. Van zijn lippen komt slechts dit ééne woord van gehoorzaamheid en onderwerping: „Vader, dat uw wil geschiedde".

Op dit model-exemplaar moet de ware christen voortdurend het oog gericht houden. Het is dit toonbeeld van lijden en vernedering dat in alle kerken, in alle woningen, op de hoeken der straten en overal den christen er aan moet herinneren, dat hij de discipel van dezen gekruisigden Godheid is.

De „Kruisweg" is een der meest aanbevolen geestelijke oefeningen.

Jezus stierf; hij stond op en steeg ten hemel. Die opstand en die hemelvaart kompleteeren de lessen die zijn leven ons geven. Zij zeggen den christen dat ook hij zal opstaan uit den dood, doch dat hij de vreugde van het paradijs niet zal smaken, als hij zijn kruis niet geduldig heeft gedragen; zij leeren hem dat de eeuwige gelukzaligheid niet anders kan zijn dan het loon voor lijden; Christus' leven op aarde dient daartoe als voorbeeld.

Is 't dus waar dat voor den christen de zorg voor z'n ziel 't eenig-noodige is, dat hij buiten dit doel zich om niets heeft te bekommeren, dan is 't ook

zeker dat hij den hemel niet zal verwerven dan ten koste van een leven van armoe, ontbering, gezwoeg en gehoorzaamheid en dat die belooning onbarmhartig zal worden geweigerd aan iedereen die niet op aarde heeft gearbeid en geleden; die niet is vernederd, geen armoede heeft gekend en zich niet heeft onderworpen.

Gij zijt een slecht christen, gij hebt geen recht op den hemel, gij trotsche millionnair, die leeft in weelde en overdaad, die een kasteel bewoont, terwijl uw meester „geen steen had om zijn hoofd op neer te leggen. Gij zijt een slecht christen, gij priester, die nooit werkt en u tegoed doet aan een welvoorziene tafel, terwijl uw meester werkte aan de schaafbank van zijn vader en met een soberen maaltijd zich tevreden stelde. Gij zijt een slechte christin, gij dame uit de groote wereld, gij zult de vreugde van het Paradijs niet smaken, gij die u tooit met paarlen en diamanten, terwijl uw meester, die zich stellig ook met de fijnste weefsels en zeldzaamste edelgesteenten had kunnen opsmukken, voldoende had aan een grof kleed en elk sieraad vermeed. Gij zijt een slecht christen, en gij zult verdoemd werden, gij trotsche prelaat, die daar voortschrijdt onder een schitterend baldakijn, gehuld in zijde en goud, triumfeerend en majestueus langs de knielende schare, terwijl uw meester gekromd ging onder het kruishout en veracht en bespogen werd door de menigte. Gij zijt een slecht christen en Petrus, wiens opvolger gij zijt, zal de hemelpoort niet voor u openen, gij Paus die in eèn paleis woont met hofhouding, omringd van hoogwaardigheidbekleeders en dienaren, terwijl uw meester, de koning der koningen, slechts door de nederigsten en armsten werd gevolgd!

Eenvoud, arbeid, nederigheid, ontbering, lijden, zwoegen, dat alles viel uw meester ten deel. Maar gij, slechte christen, laat dat alles aan hèm over, die toch ook rijk en machtig had kunnen zijn, maar die

dat alles versmaadde, om voor u het toonbeeld van ontbering en lijden te zijn en zoo voor u den weg naar de eeuwige gelukzaligheid te banen.

Uw rijkdom vloekt tegen zijn soberheid; uw trots steekt schril af bij zijn nederigheid, uw weelde tart zijn eenvoud, uw luiheid veroordeelt zijn vlijt. Heel uw leven van welstand en heerschappij staat lijnrecht tegenover zijn bestaan van ontbering en onderworpenheid. Houdt toch op met u zijn volgelingen te noemen; poseert toch niet langer als zijn vertegenwoordigers of.... keert u af van hem waar gij reeds sedert eeuwen u toch feitelijk van hebt verwijderd en waarvan gij toch niets anders zijt dan afschuwelijke karikaturen.

Om te doen gelooven aan de sociale deugd van het christendom hebben sommigen beweerd, dat het eens een geest van kommunisme ademde, dat den eersten christenen was bevolen hun overvloed aan de armen af te staan en af te zien van de voorrechten die toen — als nu en altijd — vastzaten aan geboorte en fortuin.

Het is een dwaling. Als Jezus en zijn apostelen tot de rijken spraken: „Verlaat uw goederen en komt mee met ons", dan beteekende dit, dat er in het eerste christendom geen plaats was voor de rijken en de machtigen van deze wereld en dat men geen goed christen kon zijn als men niet arm, nederig en onderworpen was of werd.

Dit bewijst dat er in de gedachte van de stichters van het christendom geen kwestie kan zijn van welvaart of vrijheid, dat, integendeel, het christendom in zijn begin was en dus moest blijven een leerstelling en een leven van gehoorzaamheid en armoede en dientengevolge de instelling van een maatschappij waarin welvaart en vrijheid zou zijn voor allen, niet op zijn weg ligt, wijl het in tegenspraak is met het christelijk ideaal.

———

De drie kloostergeloften: Armoede, Kuischheid. Gehoorzaamheid.

De kerk die tot elken prijs haar invloed wilde behouden en uitbreiden, gevleid door de machtsposities waarmee zij zich bijna uitsluitend bezighield, heeft er zich wel voor gewacht openlijk te verklaren dat welvaart en vrijheid vloekten tegen de moraal van het katholicisme. Zij begreep wel dat zulk een openhartigheid voor haar zeer nadeelig kon zijn. Maar zij gaf stilzwijgend te kennen dat de eischen van ware barmhartigheid zich niet verdragen met de tendenz van die beweging die de menschheid wil voeren naar steeds grooter welvaart en steeds meerdere vrijheid.

Deze opvatting der kerk vindt men vooral in de hooge dunk die de kerk heeft van het kloosterleven.

In de wereld der katholieken wordt de „religieuze staat" beschouwd als het heilige leven bij uitnemendheid. Zij die met den meesten ijver het heil hunner ziel najagen, nemen hun toevlucht tot het klooster. In de stilte van het kloosterleven stoort niets het onophoudelijk denken aan Gods liefde en het vervullen der geregelde plichten daaraan verbonden. Elk uur dat voorbijgaat is een teeken voor gebed, een ceremonie, een meditatie, een geestelijke oefening, of andere plechtigheid, waarvan de uitoefening het schepsel in voortdurend kontakt houdt met den Schepper.

Hoe strenger de regel is der kloosterorde of religieuze congregatie, des temeer wordt het ideale leven van den katholiek benaderd. In het klooster wordt het lichaam behandeld als een verachtelijk ding, gepijnigd en gemarteld door alles waar het lichaam maar mee te pijnigen en te martelen is; in het klooster worden geest en wil blind onderworpen aan de regels en orders der superieuren; in de kloosters verheffen zich de nonnen en monniken tot de

hoogste graad van christelijke volmaaktheid.

Het is een hoogere roeping die de gelukkige schepselen waardig keurt voor dat leven van Goddelijke uitverkorenheid.

Zoo doorloopt dan ook die uitverkorene verschillende stadia. En slechts wanneer gebleken is dat zij werkelijk „geroepen" zijn, als in de praktijk getoond is dat zij volkomen voor altijd gebroken hebben met alles wat wereldsch is, d.w.z. met de vrijheid, de welvaart, met alle ijdelheden van deze wereld, familie, vriendschap, liefde enz. dan pas zullen zij waardig worden gekeurd, wijl dan gebleken is dat zij werkelijk „geroepen" zijn.

Dit zijn de geloften: armoede, kuischheid, gehoorzaamheid.

De gelofte van armoede. Niet alleen dat degene die de gelofte van armoede deed niets het zijne mag noemen, niet alleen dat men afstand doet van alle bezit en fortuin, niet alleen dat men zich totaal ontdoet van alles voor nu en voor de toekomst, men moet bovendien in voortdurende ontbering leven, zich onthouden van wat strikt noodzakelijk is en alles weigeren wat maar lijkt op gemak of welstand: „als ge honger hebt, als ge koud zijt, als ge slecht gekleed gaat of geen behoorlijk bed bezit, bedenk dan dat ge niet op aarde zijt om u te verheugen, doch om te lijden; bedenk dat vreugde en geluk geen dingen zijn voor u; bedenk dat God u het leven heeft gegeven om den hemel te kunnen verwerven door gebed, vasten en kastijding; herinner u dat uw Goddelijke Meester u het voorbeeld gaf van armoede en vergeet niet dat lijden heilig en louterend is!"

De gelofte van kuischheid. Niet alleen dat de religieuze elk vleeschelijk genot zich moet ontzeggen en angstvallig moet vermijden; niet alleen dat de maagd die deze gelofte deed voor altijd het natuurlijke begeeren van het moederschap moet dooden, het is bovendien de ergste zonde en schande als

slechts de gedachte daaraan ontstaat, want het hart en het begeeren behooren slechts aan God en ook alleen maar aan God: „De natuur zegt u: bemint; leent het oor niet aan dien verderfelijken raad. De vogels kirren in het geboomte; de bloemen streelen elkander in de koesterende zonnestralen; en, soms spannen zich uw zenuwen, stroomt uw bloed sneller en brengt vuur in uw aderen; uw verbeelding gaat uit naar wenschen die u onschuldig schijnen, naar roepstemmen die ge zonder gevaar beschouwt. Neemt u in acht! Het is de wiekslag van den boozen Geest die u beroert. Als uw vleesch in opstand komt, temper het; als uw zenuwen trillen, brengt ze tot zwijgen; als de begeerte aan u knaagt, breek haar de tanden opdat zij u loslaat. God is geest en reinheid. Gij behoort Hem; gij hebt u aan Hem gegeven, maagd het is uw bruidegom!"

De gelofte van gehoorzaamheid. Dat is wellicht de meest geduchte der drie. De eerste en tweede strekken zich slechts uit tot een gedeelte der behoeften die elk mensch eigen zijn; de derde beheerscht allen. Van hem of haar die deze gelofte deed wordt niet alleen geëischt dat men de voorschriften omtrent armoede en kuischheid nakomt, doch bovendien dat men er zich zonder voorbehoud en met vreugde aan onderwerpt. Want de kloostergehoorzaamheid bestaat niet alleen in respekt voor de gesloten overeenkomst, in vervulling van de daden die daaruit voortvloeien, maar bovendien en vooral in den geest van onderwerping, in het vreugdevol vervullen van zijn plicht en het prijsgeven van persoonlijken wil. Hoe hard het voorschrift ook zij, de kloosterling moet het altijd nog te zacht vinden en trachten het te verzwaren. Schijnt het stupide? Men is verplicht zich ervan te overtuigen dat het verstandig en wijs is. Schijnt het hem nutteloos? Men moet er zeker van worden, dat 't noodzakelijk is

Het lichaam went zich vrij spoedig aan armoede,

de zinnen schikken zich niet zoo gemakkelijk onder de kuischheid; maar het langzaamste en moeilijkste past zich het verstand aan de lijdelijke gehoorzaamheid en blinde onderwerping.

Zich te verbieden vrij te denken, geen andere overtuiging te hebben dan die welke u opgedrongen is, aan bevelen gehoorzamen en geen oogenblik het waarom te vragen, het goede of verstandige er van te betwijfelen, zijn geest een discipline opleggen die u belet ooit te aarzelen of te twijfelen, zich zelf met een soort lamheid te slaan, zich te verplichten zedelijk en nuttig te vinden wat men zelf eigenlijk onzedelijk en nutteloos vindt, voor waar en oprecht houden wat men leugenachtig en valsch moest achten, in zijn hersens vrijwillig een zóó diepe plooi van onderworpenheid maken dat niets of niemand in staat is haar te verwijderen; stuk voor stuk afbreken dat subtiele mechanisme: de wil, en geen oogenblik spijt hebben dat men het deed doch integendeel zich er in verheugen en er trotsch op te zijn. Zijn eigen gedachten stap voor stap te doen afdalen in dat graf van graniet, nooit een schrede terug gaan en zich over dien zelfmoord verblijden!

De gelofte van gehoorzaamheid eischt niets minder van hem die haar aflegde.

Men stelde een eminent lid van de Jezuïtenorde eens deze vraag: „De Jezuïten tellen over de geheele wereld nog geen tienduizend. Toch doen zij overal hun grooten invloed gelden. Hun verbindingen strekken zich over alles uit en de geest van hun orde is zóó sterk doorgedrongen in de beschaafde wereld, dat in alle landen en onder alle omstandigheden men den invloed van dien geest waarneemt. Vertel mij toch eens, wat is het geheim van die groote, onverklaarbare macht?"

De Jezuïet antwoordde: „Het is heel eenvoudig; de orde heeft die groote macht die u zoo verbaast alleen te danken aan: 1e. de lijdelijke gehoorzaam-

heid; 2e. de lijdelijke gehoorzaamheid en 3e. de lijdelijke gehoorzaamheid!"

De vrager ging verder Ik begrijp niet goed en u zoudt mij verplichten eens te vertellen wat u onder dat tooverwoord verstaat.

En de Jezuïet antwoordde: „Als een der onzen een bevel krijgt, dan diskuteert hij er niet over, maar voert het uit. Somtijds vertrekt hij zonder te weten waarheen en nog minder wat hem te doen zal staan. Zijn chef zegt hem dat hij zich op weg moet begeven en hij gaat. Is hij ergens aangekomen en men beveelt hem naar elders te vertrekken, hij gaat terstond. Zoo kan men hem een reis om de wereld doen maken, zonder dat één oogenblik de gedachte bij hem opkomt andere instrukties te vragen dan die welke zijn superieuren behagen te geven, zoozeer is hij gewend te gehoorzamen zonder bedenken, zonder te pogen te begrijpen. Hij is slechts een instrument; hij gaat waar men hem heenzendt en mocht hij ooit de hem aangewezen plaats niet bereiken, dan zal dit slechts kunnen doordat God hem tot zich geroepen heeft. Hoe lang en moeilijk de weg ook zij, hij zal zich nooit beklagen en, zoo hij een Jezuïet is naar het hart van onzen heiligen stichter, dan zal hij gelukkiger zich voelen naarmate zijn gehoorzaamheid blinder, de reis moeilijker en gevaarlijker is. Hij gaat, de oogen gesloten, zijn weg alleen verlicht door den fakkel die de Heilige Gehoorzaamheid hem in de handen heeft gegeven, zonder andere leeftocht dan de superieuren behaagde mee te geven en indien hij een martelaarschap tegemoet gaat, dan zal hij daar den Hemel voor danken en danken ook allen die God hem heeft geschonken als leiders van zijn geweten".

Dit antwoord preciseert hetgeen men verstaan moet onder de gehoorzaamheid waaraan de kloosterling zich heeft verbonden als hij zijn gelofte heeft gedaan.

Men ziet thans waaruit het heilige leven „par excellence" bestaat. Het is inderdaad het leven dat het meest het prototype, het model benadert dat elken voor zijn ziel bezorgden christen is gegeven: Jezus Christus.

Christus is de vleeschgeworden deugd; zijn leven is dat van den idealen christen. Hij was arm en onderworpen; hij kende nóch vrijheid, nóch welvaart. Zijn leer, zijn moraal en zijn voorbeeld zijn ontbering en gehoorzaamheid.

En dat alles staat lijnrecht tegenover het ideaal van Welvaart en Vrijheid dat het wachtwoord zal zijn der komende revolutie.

De politieke overtuiging der kerk en de vrijheid sluiten elkander uit.

In dat wachtwoord: „Welvaart en Vrijheid" onderscheidt men gemakkelijk de schrille tegenstelling tusschen de begeerten en bedoelingen der kerk en de wil tot ekonomische en politieke bevrijding waaruit een vernieuwde en verbroederde menschheid zal opstaan.

Politiek is de kerk monarchiste. De absolute monarchie is de politieke konstitutie die het beste in het kader van haar leerstellingen past; het is zelfs de eenigste die er in behoort.

De kerk beschouwt het Universum als één onmetelijk door God geregeerd koninkrijk. Een der meesters der katholieke gedachte, Boussuet, heeft 't duidelijk gezegd: God is „Hij die regeert in de Hemelen; aan Hem alleen is de Majesteit en de Onafhankelijkheid en aan Hem zijn alle koninkrijken onderworpen".

Hij regeert in de hemelen; hij is dus koning. De Hemelen alszoodanig regeeren over de Aarde; Hij

is dus de Koning der Koningen, de Meester der Meersters. Alle autoriteit is in Hem en in Hem alleen; elke macht is uit Hem en gaat tot Hem terug. Een macht die zijn oorsprong niet heeft in God is een machtsaanmatiging en wie ook deze macht uitoefent, hij is een soort misdadiger wiens autoriteit niet van Goddelijken oorsprong is en kan dus worden ontkend en moet dus worden aangevochten.

De zalving van koningen en keizers in de christelijke staten heeft geen andere beteekenis.Het is de openbare, officieele erkenning dat de monarch zijn gezag aan God ontleent. Op alle geldstukken en medaljes voorzien van de beeltenis van een koning treft men achter zijn naam de drie woorden „Rex, Dei Gratia", „koning bij de gratie God's". God gaf hem het koninkrijk en God kan 't hem weer ontnemen. God plaatst aan het hoofd der naties de mannen zijner keuze. Voor de regeering van zijn onmetelijk rijk zijn de monarchen zooveel als kleine voorzienigheidjes, door de Opperste Voorzienigheid aangewezen en aan wie hij een stukje van zijn macht en autoriteit heeft afgestaan.

In de tijden der absolute monarchie was de koning gezalfd en zijn bevelen waren souverein.

Dat beeld van een burgerlijken staat, gebaseerd op het beginsel der absolute monarchie is de trouwe weergave van den kerkelijken staat aan wiens hoofd de absolute monarch: de paus, zetelt. Elke staatsorganisatie die aldus is gekonstrueerd, is de zuivere kopie van de organisatie der kerk: aan 't hoofd de paus, omlaag de geloovige massa; tusschen dat hoofd en die massa de hiërarchie. In een absolute monarchie vindt men precies dezelfde organisatie: bovenaan de koning of keizer; beneden de massa onderdanen en daartusschen ook de hiërarchie: ministers. provincie-commissarissen, burgemeesters.

Het is zeer interessant de evolutie te volgen die op het terrein der politiek in de moderne staten

zich heeft voltrokken. Ik bedoel de ontwikkeling der staatsvormen en organisaties in de laatste honderdvijftig jaar. Men ziet dan dat de ontwikkeling gaat in de richting van een steeds minder-absolute en persoonlijke autoriteit, gepaard gaande met een schier mathematische gradueele verzwakking van den godsdienstigen invloed.

Uit deze simpele en gemakkelijke waarneming blijkt zoo duidelijk die band die gedurende eeuwen staat en kerk, stoffelijke en geestelijke macht met elkander verbond.

De groote fransche revolutie brak uit, de monarchie stort in en Lodewijk XVI wordt onthoofd: de kerk maakt een moeilijken tijd door, de kerkelijke invloed vermindert, de godsdienstige autoriteit verzwakt.

Napoleon zet zich de keizerskroon op 't hoofd; het keizerrijk is gesticht en ontvangt de pauselijke zege: het concordaat verbindt officieel den klerus met het keizerrijk en ziedaar, de door de revolutie verzwakte godsdienstige autoriteit hersteld!

Waterloo! De Bourbons keeren uit hun schuilplaats terug; het erfelijk koningschap wordt hersteld; de witte terreur treedt op: de kerk herneemt de verloren posities, de godsdienstige autoriteit versterkt zich.

Dan komen 1830, de Juli-monarchie, de Republiek van 1848 en 't Tweede Keizerrijk; het tijdvak van liberalisme en demokratie: de kerk voelt dat de macht zich gaat verplaatsen, dat de middenstand zich meer doet gelden; zij bespeurt dat, hoewel nog vaag, sentimenteel, utopisch, de socialistische begeerten ontwaken en doordringen in het volksbewustzijn; de kerk staat dan schouder aan schouder met de regeerende bourgeoisie en nadert meer en meer de arbeidende klasse; haar steunpunt omhoog verloren hebbende, zoekt zij het omlaag.

Het debacle van Sedan veroorzaakt de instorting

van het Tweede Keizerrijk en de vestiging der derde republiek. De sombere Thiers en de reaktie van Versailles, de gek Mac-Mahon, de afschuwelijke „Orche Moral" en Gambetta heffen de strijdkreet aan: „Het klerikalisme, ziedaar de vijand!" Dan brengen later de radikale ministers als Floguet, Cavaignac, Goblet, Brison door de verwarring, ontstaan door de Dreyfuszaak, de kerk 'n gevoelige klap toe. Het concordaat wordt opgezegd, de congregaties verjaagd, de begrooting van eeredienst afgeschaft, het gezantschap bij den Heiligen Stoel opgeheven, de scheiding van kerk en staat voltrokken, de zoogenaamde leekenwetten ingevoerd; de kerk verbijt zich, protesteert, schreeuwt, poogt de publieke opinie voor zich te winnen: het baat niet, zij wordt bescheiden en verzoenend.

Vervolgens de schandelijke triomf der politieke verloochening, de sociale en ekonomische beginselverzaking van de Millerand's, Viviani's en Briand's. Deze renegaten bedienen zich van de macht om de arrivisten van het radikalisme en het socialisme op sleeptouw te nemen en de intriganten, begeerigen en ongeduldigen in het ministerie een plaats te geven; het socialisme is gekompromiteerd, de arbeidersklasse ontmoedigd; dezen zijn afgemat door de tegenslagen, genen bedorven door beloften en verleidingen van de macht.. Het ontbindingsproces gaat voort. Militarisme en kerk krijgen weer moed en kracht. Kazerne en Sakristie, een oogenblik in diskrediet, gesmaad, zijn weer in eer hersteld; sabel en wierookvat zijn weer in aktie.

Dan komt de oorlog. De godsvrede tusschen de partijen; de landsverdediging eischt alle valide mannen op; alle oppositie wordt het zwijgen opgelegd; alle monden gesloten, alle mannen gedwongen zich in dienst te stellen van de groote moordpartij: „tot den laatsten man, tot den laatsten cent, tot het uiterste! tot het uiterste!" De defaitisten worden aange-

klaagd, opgesloten of gefusilleerd. De verachtelijke Clemenceau „voert oorlog" en Maudel en zijn bende brengen over het land de meest afzichtelijke tyrannie.

Het is de terugkeer naar de absolute en persoonlijke autoriteit in den vorm van de diktatuur. Eerst heette die diktatuur Clemenceau, dan Poincaré. De diktatuur is gevestigd en leeft op zeventienhonderdduizend dooden, op evenzooveel verminkten en ongenezelijken, op onnoemelijke vernielingen, op ongekende ruïnen, op een alles-verslindend budget, op een kruipend parlement en kruipende publieke opinie, op een intellektueele aftakeling en een moreele inzinking waar geen naam voor is te vinden.

Deze terugkeer tot de absolute en persoonlijke autoriteit beteekent tevens terugkeer tot autoriteit van godsdienst en de diktatuur der kerk.

Is 't noodig daar langer bij stil te staan? Is 't niet overvloedig bewezen dat het burgerlijk gezag en de kerkelijke autoriteit altijd hand aan hand gingen en elkander steeds steunden en hielpen? Dat als de een versterkte of verzwakte ook de andere sterker of zwakker werd?

God is essentieel het gezag; hij is de negatie van de vrijheid, omdat hij de bevestiging is van de totale autoriteit. De godsdienst berust op god en dientengevolge op het beginsel der autoriteit. Dit beginsel is de noodzakelijke grondslag van elke godsdienstige organisatie, leerstelling en moraal, alsook van elke kerk.

Het is dus een volslagen onmogelijkheid dat de godsdienst zich zou verzoenen met de politieke vrijheid. De tegenstelling is onvermijdelijk en onafwendbaar.

De kerk verzet zich tegen de vrijmaking van den Arbeid.

Reeds meermalen was ik in de gelegenheid aan te toonen welke opvatting de kerk heeft van de ekonomische organisatie der maatschappij.

Den lezers is voldoende duidelijk gemaakt dat het christendom zich vierkant verklaart voor de handhaving der klassentegenstelling: de kapitalistisch bourgeoisie en het proletariaat.

Men weet dat de kerk haar steun vindt bij eerstgenoemde klasse en dat die klasse op haar beurt in den godsdienst een stevige steun en een betrouwbaren en toegewijden verdediger heeft gevonden.

Maar, haar verleden getrouw, was de kerk altijd wel zoo slim en voorzichtig om zich niet uit te spreken openlijk ten voordeele der bourgeoisie; maar van haar kreeg de kerk de meeste geldelijke steun, zij ging altijd het meest vertrouwelijk met haar vertegenwoordigers om en de kapitalisten, gewend nooit te betalen als zij er geen diensten voor krijgen, wisten van de kerk profijt te trekken. Bij die groote konflikten, telkens als de belangen dier beide klassen met elkander in botsing kwamen, steeds als onrecht en onderdrukking opstandigheid brachten, wist de kerk in het gunstigste geval niets anders te doen dan een verzoening tot stand te brengen, zag zij de genezing slechts in toenadering; hoe misdadig en anti-sociaal de stand van zaken ook was, de kerk keurde nooit vrijmoedig af!

Ook op dit terrein dus komt de tegenstelling tusschen de opvatting van den godsdienst en de vrijmaking van den arbeid en de arbeiders, de tegenstelling tusschen het ekonomische program der kerk en het ideaal van welvaart en vrijheid waarnaar de arbeiders der 20ste eeuw streven, duidelijk en schreeuwend naar voren.

De godsdienst doodt het geestelijk leven.

Deze tegenstelling komt even scherp voor den dag op intellektueel terrein.

De geest van den godsdienst is de dood voor de ongebonden gedachte en zijn zedeleer is noodlottig voor de vrijheid der gewetens.

Als elke andere godsdienst stelt ook het christendom voorop dat de mensch niet vermag zich op te werken tot de kennis der waarheid. Misdadig spekuleert het christendom op onze nog gebrekkige middelen tot nasporing, op de zwakheid van ons begrip en de onzekerheid van onze waarnemingsmethoden.

Het is volkomen juist dat onze waarnemingsmethoden — ofschoon zij steeds aanmerkelijk verbeteren — toch nog altijd de gewenschte zekerheid missen; het is ook waar dat onze begrippen — ofschoon ook steeds zich verhelderend — nog niet zoo breed, diep, soepel, gevoelig en verlicht zijn om de groote problemen volledig op te lossen; nederig bekennen wij eindelijk dat onze methoden van onderzoek — ofschoon ook zij van dag tot dag vorderen — nog ver verwijderd zijn van die volmaaktheid welke vereischt wordt voor de groote onderzoekingen waar de wereld der wetenschap zich aan heeft gewijd.

In elk geval moeten wij ons gevoegelijk in acht nemen voor een overdreven optimisme, het is evenzeer verkeerd als wij ons aan een misplaatst pessimisme overgeven.

Omdat wij alles nog niet geheel weten, heeft men daarom het recht om te beweren dat wij niets weten en ook nooit iets weten zullen? Omdat veel van onze kennis nog maar een betrekkelijke waarde en een onzeker karakter heeft, mag men dáárom veronderstellen dat wij altijd gedoemd zijn om in de angst van het onzekere en de marteling van den twijfel te leven?

De religieuzen en spiritualisten overdrijven planmatig dat wat zij gewichtig noemen: dorst naar mysterie en zucht naar het onbekende. Zij maken er een innerlijken drang van, een instinktieve, onweerstaanbare kracht, die het universeele en onweerstaanbare karakter van een natuurlijke behoefte zou hebben.

Ik ontken niet dat er intelligenties en verbeeldingen zijn die veel meer dan andere, naar het mysterieuze neigen; er zijn van die oordeelen en bewustzijns-toestanden die, meer dan de anderen, door het onbekende als 't ware worden gefascineerd. Ik ben er van overtuigd, en het is niet moeilijk dit aan te toonen, dat de menschen met zulke neigingen slachtoffers zijn van het opvoed-systeem dat de hersens vult met allerlei mysteries, de verbeelding bevolkt met allerlei draken, spoken en hersenschimmen. Als die menschen opgegroeid waren in een andere omgeving, als zij zich geleidelijk en normaal hadden ontwikkeld in een milieu vrij van godsdienstige vooroordeelen, dan zouden zij op lateren leeftijd ongetwijfeld veel minder gemarteld worden door de mysteries en veel minder versteld staan voor het onbekende.

De waarheid is, dat in negen van de tien gevallen, de godsdienstige vooroordeelen, de eerediensten aan het „Groote Onbekende", de buitensporige godsdienstige mystiek enz. die dorst naar mysterie, die aantrekkelijkheid van het onbekende, geboorte geven. Die hang naar het mysterie en het onbekende diende altijd bewonderenswaardig de belangen der kerk, die op haar beurt niet achter bleef geloof en verbeelding nieuw voedsel uit haar onuitputtelijke hulpbronnen te verschaffen.

Maar, alles bijeengenomen, klein is het aantal dorstigen naar het mysterie en het onbekende, in vergelijking met het enorme aantal lieden die zich slechts bezighouden met de reëele dingen en onverschillig zijn tegenover alles wat buitenissig is.

De geest van den godsdienst doet intens veel schade aan de verheffing van het intellektueele niveau. De een vreest de hersenpijniging en liever dan te zoeken, te begrijpen, te vergelijken, te oordeelen en zelf een opinie te vormen, benevelt hij z'n denkvermogen met vooroordeelen, vooropgestelde meeningen, dogma's, gelooverijen van allerlei soort; de andere deinst terug voor moeite om een of andere kwestie ernstig te bestudeeren, van alle kanten te bekijken, tot de kern ervan door te dringen; zij denken dat het tenslotte geen nut heeft daar de mensch toch van niets zeker kan zijn, veroordeeld als hij is om eeuwig te twijfelen vanwege de beperktheid van zijn begripsvermogen, onvolmaaktheid van zijn methoden en de ontoereikendheid van zijn hulpmiddelen.

Voorts is 't beter en gemakkelijker zich over te geven aan die blinde onderwerping van den geest, dat afstand doen van eigen oordeel, dat afzien van eigen redeneering, kortom die geestelijke discipline die het individu vrijstelt van elk persoonlijk pogen en hem behoedt voor herseninspanning, laster, hoon, vervolging, schade en ongemak van allerlei aard waaraan hij zich blootstelt indien hij zoekt, beproeft, een bepaalde orginaliteit wil toonen, vooroordeelen aantast, vriendschap in gevaar brengt, sommige begeerten of belangen tegenwerkt.

De godsdienstige is de tegenvoeter van den maatschappelijken geest. De eerste toont nooit behoefte om te zoeken, te ontdekken, zijn kennis uit te breiden, omdat hij gelooft, ijzerhard gelooft dat hij de absolute waarheid bezit en dus geen behoefte heeft om verder te onderzoeken, geen behoefte heeft om ontdekkingen te doen, omdat hij God, die alles omvat ontdekt heeft; geen behoefte ook heeft om zijn kennis uit te breiden, daar de godsdienst alle kennis in zich sluit. Hij acht 't niet nooidg te vergelijken,te controleeren, te verifieeren; niet alleen om-

dat elke vergelijking, controle of verifikatie overbodig is, maar bovendien omdat zulks zou beteekenen dat men twijfelt aan de absolute waarheid en men zich dientengevolge schuldig maakt aan iets wat zondig en gevaarlijk is.

Geheel anders is 't gesteld met den wetenschappelijken geest. Hij gaat langzaam en voorzichtig vooruit, van het bekende naar het onbekende, van het eenvoudige naar het gecompliceerde, van 't bijzondere naar het algemeene. Hij onderzoekt, gaat stap voor stap vooruit, demonstreert methodisch. Hij vergelijkt, hij verzet zich en nadert, hij verbindt en scheidt, controleert, verifieert en, doet hij een ontdekking die afwijkt van de traditie, de officieele leer, de gangbare meening, dan wel verre van zich te bekreunen, verheugt hij zich.

De godsdienstige geest is werkeloos, berustend; de wetenschappelijke geest is altijd in beweging en vordering. De eerste eindigt met onderwerping van de gedachte; de tweede leidt tot haar onafhankelijkheid. De een klampt zich vast aan het verleden, de andere gaat naar de toekomst door vernieuwing. Zij sluiten elkander wederkeerig uit.

Het intellektueele leven, tot op dezen dag den mond gesnoerd door de verschillende godsdiensten die het aan zich onderwierpen, zal geheel vervormd zijn, als de van de godsdienstige voogdij bevrijde menschheid de wetenschap in de plaats van den godsdienst zal hebben gesteld.

Armoede en misleiding van de christelijke moraal.

De trage naturen die voor moeite terugschrikken en kortzichtige menschen die niet verder kijken dan hun neus lang is, vergaren het magere beetje ideëen dat zij bezitten van wat zij zoo per toeval langs den weg vinden. Die arme lieden gelijken op de voddenrapers die uit de vuilnisbakken langs de straat oud papier, oude kleedingstukken, oude lappen, versleten schoenen, keukenresten en allerlei vuiligheden en vodden opscharrelen en in hun zak stoppen. Als die voddenrapers thuiskomen dan zoeken zij hun buit uit en bewaren slechts datgene waarvan zij hopen dat 't wat opbrengt. Mijn vergelijking gaat dus niet op, want de lieden waarvan ik sprak getroosten zich niet eens de moeite om den ouden rommel die zij vinden uit te zoeken en bergen alles wat zij vinden maar op in de ruimte die de natuur onder hun schedel heeft aangebracht.

Gevolg daarvan is dat de meest verstrooide ideëen, die men in alle intellektueele vuilnisbakken vindt, ook het meest verschrompeld, het meest smerig en het meest onbruikbaar zijn.

Een van die vodden die men bijna overal vindt, is het idee dat men zich gevormd heeft van de christelijke moraal. Men noemt het van goede kwaliteit en uitstekend voor 't gebruik. Daarom bergen de gedachten-voddenrapers het dan ook zorgvuldig in hun voddenzak op.

Wij halen het er uit en zullen eens onderzoeken wat het waard is. Eén vlugge oogopslag is voldoende om ons op de hoogte te stellen.

De christelijke moraal gaat uit van de idee dat de mensch van oorsprong en natuur pervers is. De zonde door Adam en Eva begaan en waarvoor zij met schande overladen uit het Paradijs zijn gejaagd, heeft op hun nazaten de kiem van misdaad en slechtheid

overgebracht, waarvan de tijd de verderfelijke uitwerking niet heeft kunnen verzwakken. Men beweert dat in de onafgebroken keten van geslachten die elkander vanaf onze eerste ouders tot ons hebben opgevolgd, die zware erfelijke belasting der perversiteit onaangetast is gebleven en dat elk wezen bij zijn geboorte dit werk van oorsprong verkrijgt en zijn geheele leven behoudt. Het sakrament van de doop bedoelt het kind te zuiveren van die onreinheid en de kerk leert dat niemand in den hemel wordt toegelaten als hij niet gedoopt is, al zou zijn aardsch bestaan ook het toonbeeld zijn van alle menschelijke deugden.

Men moet echter wel bedenken dat de kerk niet zóó ver gaat om te beweren dat men na den doop vlekkeloos en zóó rein is dat men onontvankelijk zou zijn voor de zonde. Hier krijgen wij te doen met de genade, de soort hulp die God verleent tenopzichte van het eeuwige Heil. Zonder den bijstand van die genade is de mensch geheel aangewezen op zijn eigen krachten en steeds blootgesteld aan de verleidingen van allerlei aard. Wordt hij ondersteund door die genade, dan valt het deugdzaam-zijn hem gemakkelijker, is dan in elk geval mogelijk.

Als hij zich bezondigt, dan is daar het sakrament der penitentie dat zijn zonde uitwischt en hem weer in staat van genade stelt. De komende belooning of straf die hem wachten hangen uitsluitend af van zijn laatste uur.Naar gelang hij sterft: óf in zonde óf in genade, zal hij verworpen of uitverkoren zijn.

Aldus heb ik zoo getrouw en duidelijk mogelijk de kerkleer weergegeven. Men zal tenslotte toe moeten geven dat het héél eenvoudig is: de Hemel is de belooning voor het goede wat men op aarde heeft verricht, de Hel is de straf voor het kwaad. Men moet dus om den hemel te verwerven en de hel te ontgaan, het kwaad ontvlieden en het goede betrachten.

Maar wàt is het goede en wáárin schuilt het kwaad?

Het antwoord op die vraag ligt voor de hand: het Goede is datgene wat God en zijn kerk bevelen; het Kwade is datgene wat God en zijn kerk verbieden.

Deze moraal, die het Goede uitsluitend tot gehoorzaamheid aan God en zijn kerk maakt, beteekent: dat het individu zichzelf niet is, zich volkomen onderwerpt aan de kerk, de vleeschwording Gods', de verwerping van het leven alszoodanig, daar het individu geen ander doel heeft dan het eeuwige bestaan.

Het springt direkt in 't oog dat de praktijk van een dusdanige moraal zeer voordeelig is voor de kerk en de verwezenlijking van haar droom: de wereldheerschappij. Maar onvermijdelijk is het dat zij daarmee de belangen van het individu formeel ontkent en de ontwikkeling der maatschappij in de richting van het geluk voor allen in en door welvaart en vrijheid, belemmert.

Men kan ongetwijfeld zeggen dat de kerk niets raadt, niets beveelt dan goede dingen en niets verbiedt dan wat slecht is, dat dus de gehoorzaamheid aan de kerk terzelfder tijd wil zeggen het goede te doen en het kwade te laten.

De redeneering is subtiel, maar zij zegt niets, zoolang niet wordt aangetoond dat de Deugd, zooals het christendom die opvat en aanbeveelt, werkelijk het goede is en zoolang de Zonde, zooals de kerk die uitlegt, inderdaad ook het kwade beteekent.

En ziedaar hoe wij er logisch toe gebracht worden zelf eens te bepalen wat wij in individueel en maatschappelijk, d.w.z. in menschelijk opzicht onder Goed en Kwaad verstaan.

In individueel opzicht is goed datgene wat nuttig is voor het individu, alles wat den mensch de sensatie geeft van geluk, wat hem aangenaam is, alles

wat hem vreugde of genoegen verschaft, alles wat voor hem is de bevrediging van een fysieke, moreele of geestelijke behoefte, alles wat hem meer gezondheid, meer kennis, meer kracht, dus meer leven verschaft.

Zonder het individu af, maak het los van elk kontakt met zijn medemenschen, geheel alleen. Die mensch voelt niet minder zijn behoeften; hij bevredigt ze zoo veel mogelijk. Hij heeft alle rechten, daar hij in de uitoefening van die rechten door niemand wordt gehinderd; hij kan alle genoegens smaken, daar hij, wat hij ook moge doen, niemand schade of leed berokkent. Al zijn pogingen strekken tot het ontvlieden van leed en om zoo gelukkig mogelijk te leven.

Voor dien afgezonderden mensch is het goede al hetgeen voor hem nuttig is, nuttig voor zijn gezondheid, voor zijn ontwikkeling, zijn welstand, zijn geluk in één woord zijn leven. En kwaad is voor hem alles wat hem schadelijk is, schadelijk voor zijn gezondheid, zijn ontwikkeling, zijn welstand, zijn geluk, in één woord zijn leven.

Maar haalt gij hem uit zijn isolement, leeft hij in gezelschap van andere menschen, maakt hij deel uit van een kollektiviteit, dan wordt zijn toestand geheel anders. Hij is niet meer alleen. Hij wordt een sociaal wezen; de uitoefening van zijn rechten is begrensd door de rechten van anderen en hij moet nu rekening houden met den plicht.

Wat is hem nu veroorloofd? Ik antwoord: alles wat hem ten goede komt, alles wat hem genoegen geeft, alles wat nuttig voor zijn gezondheid, zijn ontwikkeling, zijn welstand, zijn geluk, zijn bestaan is en wat geen schade doet nóch aan de gezondheid, nóch aan de ontwikkeling, nóch aan den welstand, nóch aan 't geluk, nóch aan 't bestaan van anderen.

Wat is hem nu verboden? Ik antwoord: alles wat schade berokkent aan hemzelf en zijns gelijken.

Ik kom dus logisch tot deze bepaling: op individueel terrein is het Goede alles wat nuttig is voor het individu en het Kwade alles wat hem schade doet. Op maatschappelijk terrein is het Goede alles wat nuttig is voor het individu en de soort; het Kwade alles wat schade berokkent aan de soort en aan het individu.

En wanneer wij nu deze bepaling gaan vergelijken met die welke het christendom ons geeft, dan komen verschil en tegenstelling wel duidelijk aan het daglicht!

In de bepaling die de christenen ons geven is God alles, de mensch niets; de Eeuwigheid is alles, het leven is niets; het godsdienstige leven is alles, het sociale leven is niets. In onze bepaling is alles juist andersom: de mensch is alles, God is niets; het Leven is alles, de Eeuwigheid is niets; het sociale leven is alles, het godsdienstige leven is niets. De christelijke moraal is dus in absolute tegenspraak met de ware, de menschelijke moraal.

Wij staan hier voor de misleiding van een ander soort dan de historische en dogmatische misleiding, maar een misleiding die even treffend en evenzeer te veroordeelen is.

Het is dezelfde fundamenteele dwaling: God is de basis van een heele stapel leugens: de zondeval, de slechte hartstochten, de perverse neigingen, de misdadige aanleg, die alleen door Goddelijke genade kunnen worden overwonnen, die door de kerk alleen kunnen worden kwijtgescholden en waarvan de ondergang alleen aan den overwinnaar de Hemelsche Zaligheid als prijs geeft. Het is dezelfde misleiding, systematisch en methodisch gevormd, behoorende tot die keten van leugens die de voorwaarde is voor elke moraal en die altijd hetzelfde doel verschaft: de souvereiniteit der kerk.

———

Rekapitulatie en Konklusie.

De dogmatische misleiding, het klakkeloos aanvaarden van het dogma, geeft de kerk haar heerschappij over den geest; de historische misleiding, haar verbond met den staat, haar houding ten opzichte van het gezag en eigendom, geeft de kerk haar heerschappij over het lichaam; de sociale misleiding, haar politieke, ekonomische en zedelijke leerstellingen, geeft de kerk haar heerschappij over het geweten.

Deze drievoudige misleiding heeft tot gevolg de drievoudige heerschappij der kerk en dus de volkomen dienstbaarheid van den mensch. Sedert onheugelijke tijden heeft de groote massa, door bezit en gezag tot ellende en dienstbaarheid gedoemd, bijna onophoudelijk gewillig het lot gedragen dat haar was opgelegd en de opstandigheid, die eigenlijk voortdurend had moeten oplaaien, kwam slechts sporadisch voor. Dit wonder is alleen te verklaren door den geest van onderwerping die de godsdienst altijd tegenover den geest van den opstand plaatste.

Gedurende eeuwen ging het volk gebukt onder het juk van den Arbeid en de Meesters, onderwierp het zich aan de macht van den Rijkdom waar het inmiddels de eenige schepper van was en het overgroote deel droeg gelaten dien drukkenden last en — het grenst aan het mirakuleuze! — men vond het heilzaam en rechtvaardig dat men verdrukt en arm was en als ooit het kleinere deel zich verzette en in opstand kwam, dan koos men den kant der beulen inplaats van zich te verbroederen met de lijdenden en ontbeerenden. Die slachtoffers zoowel als de beulen zijn allen produkten van de christelijke leerstellingen. En als men tot die slachtoffers zei: „aan u de slavernij en de armoede, maar ook den hemel”, dan maakten zij zichzelf wijs dat zij hun deel, en zelfs het meest benijdenswaardige deel kregen.

Dàt zijn in sociaal opzicht de zoo treurige en afschuwelijke gevolgen van de christelijke moraal van onderwerping, vernedering en levensverachting, zelfverloochening en het dooden der zinnen. De moraal die gepredikt wordt door de schijnheiligen der sakristie, die gewillig wordt aanvaard door de onwetenden en bijgeloovigen en schandelijk geëxploiteerd door de listige duivels der kerk, de handlangers van het kapitaal en de schelmen die den staat verdedigen.

Men kan zich geen zedeleer voorstellen die meer bijdraagt tot het behoud van de heerschende, afschuwelijke misstanden en, dientengevolge, erger zich verzet tegen de vernietiging daarvan.

Maar zullen tenslotte de oogen der paria's niet opengaan, zullen zij niet eens inzien dat Hemel en Hel dicht bij hen zijn: de Hemel, d.w.z. het geluk voor den een en de Hel, d.w.z. het lijden voor den ander? Zullen zij eindelijk ook gaan begrijpen, dat die Hel van onze planeet verjaagd zal zijn, zoodra zij slechts willen en dat, door de vernietiging van staat en kapitalisme, de aarde voor allen kan worden een verblijf van vrede en geluk door welvaart en vrijheid?

De dwaling en de misleiding der godsdiensten bestaat in de onderwerping van het individu en de sociale organisatie gegrondvest op de onaannemelijke hypothese van een persoonlijke levende God en het gezag van zijn vertegenwoordigers.

De dwaling en de misdaad der maatschappij die gegrondvest zijn op gezag en bezit, dat is de onderwerping van het individu en de sociale organisatie ten prooi aan het onverzadelijke kapitalisme en ondragelijke tyrannie der regeeringen.

De dwaling en de misdaad die kerk en staat, die alle kerken en alle staten met elkander gemeen hebben, dat is het sociale stelsel, waarin men niets anders vindt dan konkurrentie, wedijver. wangunst, onver-

zoenlijkheid van belangen. jalouzie, slimheid, dubbelhartigheid, intrige, begeerte en overheersching, waardoor de menschen ondergaan in bloedige verwarring en waarna hun dan gezegd wordt: „Bemint elkander!”....

Alsof het mogelijk is dat die menschen, welke altijd zoo met elkander in strijd zijn, in onderlinge broederlijkheid, in wederzijds vertrouwen. in wederkeerige liefde zouden kunnen leven!

De dwaling en de misdaad der kerken en staten — alle kerken en alle staten — dat is de verdeeling der menschen in klassen, kasten en naties, waarin alle wetenschap, alle schatten, alle krachten, alle superioriteit aan enkelen toebedeeld worden en aan de anderen slechts toegewezen wordt: onwetendheid, armoede, zwakheid en minderwaardigheid om die ongelukkigen dan te zeggen dat zij het algemeen belang moeten dienen, dat zij voor het algemeen welzijn moeten werken, dat zij alles moeten offeren voor de heilige zaak der Waarheid, Gerechtigheid en Menschelijkheid; alsof het mogelijk ware dat er een algemeen belang, een algemeen welzijn kón bestaan en dat dat verschil van klassen, kasten en naties een in broederlijkheid vereenigde menschheid zou kunnen opleveren! alsof het mogelijk ware dat die geprivilegieerde klassen, kasten en naties geen misbruik maken van hun wetenschap, hun schatten, hun krachten en superioriteit om de onterfde klassen, kasten en naties te verpletteren!

De dwaling en misdaad die de kerken en staten — alle kerken en staten — met elkander gemeen hebben, dat is het onnatuurlijke en onmenschelijke en derhalve onwaarneembare van de gedragregels en wetten die zij voorschrijven, die niet mogen worden geschonden en waarin men rechtvaardiging meent te vinden van het systeem van georganiseerden dwang en geweld wat zij noemen met de namen justitie, politie, leger en die tot werkelijk doel heb-

ben de bescherming van hun heerschappij door elke poging tot opstand in bloed te smoren.

De dwaling en misdaad die de kerken en staten — alle kerken en alle staten — met elkander gemeen hebben. dat is het toevoegen van een moreele gendarme aan de gendarme met stok en sabel, om dus te verbinden de taak van den eenen: de afstand der vrije gedachte, de onderdrukking der stoffelijke begeerte, de verkrachting der menschelijke natuur, de taak van den andere: den beroepmatigen moord, de gewelddadige onderdrukking van het verzet.

Kerk en staat vormen een groot verbond van misdadigers; zij zijn vereenigd in de misleiding en de misdaad. Elk pogen beiden van elkander te scheiden is nutteloos; elke hoop om hen tegenover elkander te stellen is een hersenschim; zij hebben elkander veel te veel noodig om het pact te verbreken dat hen openlijk of bedekt verbindt; zij hebben te veel gemeenschappelijke belangen om elkander te bestrijden.

Zij zijn elkanders bondgenoot en medeplichtige; en zij zullen elkanders bondgenoot en medeplichtige blijven, zoolang zij bestaan. Een stapel lijken vereent hen voor altijd. Zij leven samen en zullen samen bezwijken.

Staande tegenover het proletariaat is beider parool: „misère en dienstbaarheid”. Terwijl het wachtwoord der proletariërs is: „Welvaart en Vrijheid!”

Het leven is zoo treurig. Het is zoo bezaaid met valstrikken en hinderlagen, het gaat langs zoo'n moeilijken weg, het moet zooveel ellende en vernedering doorstaan, het bestaat uit zooveel treurigheden en zoo bitter weinig geluk, dat velen, mannen zoowel als vrouwen. teneinde het leed en de schande te verzachten hun toevlucht nemen tot de troost der godsdiensten, die uitzicht geven op een belooning ná dit leven.

Maar verlicht door de ondervinding en de rede,

heeft een groot aantal van die menschen den godsdienst vaarwel gezegd, de kerk verlaten en zelfs hun kinderen niet meer godsdienstig opgevoed willen zien. Evenwel: godsdienstig opgevoed als zij zijn en altijd nog behept met een beetje mystiek, verzet hun temperament zich er tegen om zonder ideaal te leven.

Ik kan 't mij voorstellen! Maar waarom zouden die ongeloovigen zich vastklampen aan weer een nieuwen vorm van christendom, even misleidend en onwezenlijk, als hun toch een op waarheid berustend een te verwezenlijken ideaal wordt aangeboden? Waarom zouden zij van een nietbestaande onmogelijke Godheid de triomf van Gerechtigheid, der Waarheid. der Schoonheid en der Liefde verwachten, terwijl toch alleen de menschen in staat zijn deze begeerten in heerlijke werkelijkheden om te zetten? Waarom offeren zij dom en laf de zekerheid van hun aardsch bestaan aan de stupide hersenschim van een eeuwig leven?

Waarom maken zij zich nog langer onbewust tot medeplichtigen aan de uitbreiding der priesterheerschappij, werken zij de plannen der kerken in de hand, terwijl zij toch begeeren als vrije, gelukkige en broederlijke menschen te leven? Waarom werken zij voor den hemel, terwijl toch alles op aarde is te verkrijgen? Moeten zij alleen maar hun kracht besteden. pogingen aanwenden, strijd voeren, heldhaftigheid toonen in dienst van de misleiding, terwijl de Waarheid ter overwinning van de Leugen zooveel behoeften heeft aan de vastbesloten, volhardende en hartstochtelijke hulp van alle menschen van goeden wil?

De menschheid der twintigste eeuw is genaderd tot het uur waarop er gekozen moet worden tusschen het bedriegelijke misdadige ideaal van alle gezagsvormen en godsdiensten: „Armoede en onderworpenheid" en het ideaal van allen die snakken naar

Gerechtigheid en Broederschap: „Welvaart en Vrijheid".

Het is dat verheven ideaal dat door een zeker aantal mannen en vrouwen wordt gepropageerd, verbreid met alle klaarheid van hun rede, met alle hulpbronnen van hun weten; met alle vurigheid van hun gevoel, met alle kracht van hun wil en met alle adel van hun ziel.

Deze apostelen van het wereldvernieuwende evangelie trotseeren vrijwillig laster, vervloeking en vervolging. Zij weten wat hen wacht; maar hun overtuiging is zoo onwrikbaar dat niets hen zal ontmoedigen.

EINDE.

Foutherstelling.

Op pag. 136, zevende regel van onder, is deze regel weggevallen tijdens de correctie:

graven worden geplant.

